

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET
MECLİSİ'NE YANSIYAN KADIN VE AİLE MESELELERİ (1923-1938)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra BIYIKLI

HAZİRAN-2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET
MECLİSİ'NE YANSIYAN KADIN VE AİLE MESELELERİ (1923-1938)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra BIYIKLI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet OKUR

HAZİRAN-2025

TRABZON

ONAY

Kübra BIYIKLI tarafından hazırlanan Cumhuriyetin ilk Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yansıyan Kadın ve Aile Meseleleri (1923-1938)" adlı bu Çalışma 25.07.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Ünvanı-Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mehmet OKUR	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Kübra BIYIKLI

27.06.2025

ÖNSÖZ

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte kadınların sosyal, toplumsal ve siyasi alanlardaki konumunda geçmiş dönemlere nazaran önemli dönüşümler yaşanmıştır. Eğitimden çalışma hayatına, aile yapısındaki konumundan siyasete uzanan geniş bir alanda kadınların hakları yeniden tanımlanmış, kadınlar toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında daha aktif rol almaya başlamıştır. Bu dönüşüm süreci, yalnızca hukuki düzenlemeler ile değil, aynı zamanda toplumsal yapıdaki değişimle de şekillenmiştir. Ancak bu değişim sürecini yönlendiren devletin ve milletvekillerinin kadın meselelerine nasıl yaklaştıkları, sorunların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ele alınış biçimine dair bazı kaynaklar bulunsa da konunun bütüncül şekilde ele alındığı kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu tez çalışması, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu tez, kadınların eğitimi, evlilik meselesi, ekonomik ve siyasi alandaki hak kazanımları gibi konuların Meclis oturumlarında nasıl görüşüldüğünü, milletvekillerinin bu konulardaki düşüncelerini ve alınan kararların toplumsal yansımalarını ele almaktadır. Ayrıca, belirli konuların birden fazla oturumda tartışılması ve kanunların zaman içinde değişime uğraması sürecinin, sosyal, toplumsal ve siyasi hayat üzerindeki etkilerine dair de bilgi sunmaktadır.

Bu çalışmanın her aşamasında kıymetli görüş ve yönlendirmeleriyle tezime önemli katkılar sunan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Okur'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca, bu süreçte manevi desteklerini daima yanımda hissettiren aileme teşekkür ederim.

Haziran, 2025

Kübra BIYIKLI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1-10

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK KADINININ SOSYAL MESELELERİ	11-40
1.1. Aile Kavramı ve Kadının Aile İçerisindeki Konumu	11
1.2. Türk Kadınının Eğitim Sorunu.....	13
1.3. Kadın, Evlilik ve Aile Sorunlarına Dair TBMM’de Yapılan Görüşmeler	19
1.3.1. Medeni Kanun Öncesi Kadının Durumu	19
1.3.2. Medeni Kanun’da Kadın ve Evlilik	19
1.3.3. Evlenmenin Vatandaşlığa Etkisi Sorunu	24
1.3.3.1. Yabancılarla Evlenen Türk Kadınlarının Durumu	24
1.3.3.2. Türkler ile Evlenen Yabancı Kadınların Durumu	26
1.4. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Namus Algısı ve Kadına Yönelik İstismar	27
1.4.1. Namus Algısı.....	27
1.4.2. Fuhşun Yaygınlaşması ve Kadının Sosyal Çöküşü	30
1.4.2.1. Ceza Uygulamaları	33
1.5. Cumhuriyet ile Birlikte Kadın İmajı ve Hitap Şekillerine Dair Görüşler	38

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA EKONOMİK HAYATTA KADIN	41-64
2.1. Osmanlı’da Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri	41
2.2. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Toplumsal Yapı ve Kadın İstihdamı Meselelerinin Meclis Tartışmalarına Yansıması	42
2.3. Cumhuriyet Dönemi’nde Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı	43
2.3.1. Mecliste Kadınların Çalışma Alanları Üzerine Tartışmalar ve Alınan Kararlar	44
2.3.2. Kadınların Memuriyet Statüsü ve Meclis Tartışmaları	52

2.4. Çalışan Kadınlar İçin Vergi Düzenlemeleri ve Muafiyetler	57
2.5. Savaş Mağduru Kadınlara Sağlanan Mali Destekler.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEMİYETLERDE VE SİYASİ HAYATTA KADIN	65-99
3.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sosyal Faaliyetlere Yönelik Kadın Cemiyetleri	65
3.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasi Faaliyetlere Yönelik Kadın Cemiyetleri	66
3.2.1. Kadınlar Halk Fırkası.....	66
3.2.2. Türk Kadın Birliğinin Kuruluşu ve Amacı.....	68
3.2.3. Türk Kadın Birliği'nin Siyasi Hak Mücadelesindeki Rolü.....	71
3.2.4. Türk Kadın Birliği ve Uluslararası Kadın Cemiyetleri	73
3.2.5. Türk Kadın Birliği'nin Kapatılması	77
3.3. Siyasi Hayattaki Faaliyetler	78
3.3.1. Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı Üzerine Mecliste Yapılan Tartışmalar	79
3.3.2. Yerel Yönetimlerde Kadınların Seçme ve Seçilme Hakları (1930-1932)	81
3.3.3. Kadınların Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması.....	83
3.3.4. Yerel Yönetimlerde ve Siyasi Partilerde Türk Kadını	86
3.3.5. TBMM'ye Giren İlk Kadın Milletvekilleri ve Faaliyetleri	89
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	101
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	119

ÖZET

Türk kadınının toplumsal konumu tarih boyunca önemli değişimlerden geçmiştir. Osmanlı döneminde sosyal ve siyasal hayatta güçlü bir konuma sahip olan kadın, zamanla özellikle İslam hukukunun etkisiyle geri planda kalmıştır. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleriyle başlayan yenileşme hareketleri kadınların eğitim ve toplumsal hayata katılımında önemli ilerlemeler sağlamış, kadınların örgütlenme ve düşüncelerini ifade etme çabaları artmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal haklarda kapsamlı kazanımlar elde ettiği bir dönem başlamıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim olanakları genişlemiş, karma eğitim ve Latin alfabesinin kabulüyle kadınların eğitim seviyesi yükselmiş, toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde önemli adımlar atılmıştır. Medeni Kanun ile kadınların evlilik ve boşanma gibi konularda hakları güvence altına alınmış, çok eşlilik yasaklanmıştır. Ekonomik alanda kadınların çalışma hayatına katılımı artmış; sanayi, hizmet sektörü ve devlet memurluğu gibi alanlarda kadınlara yer açılmış, yasal düzenlemelerle sosyal haklar güvence altına alınmıştır. Kadınların iş gücüne katılımı hem bireysel hem de toplumsal kalkınma açısından önemli olmuştur. Aynı zamanda kadınlar çeşitli cemiyetler kurarak sosyal hayatta aktif roller üstlenmiş ve siyasi hak taleplerinde bulunmuşlardır. En önemli kazanımlardan biri olan seçme ve seçilme hakkı, Türk kadınlarına pek çok ülkeden önce tanınmış ve böylece siyasi hayatta kadınların yer alması mümkün olmuştur. Ancak yapılan araştırma, 1935 yılında Meclis'e giren kadın milletvekillerinin, bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda sınırlı rol üstlendiklerini, kadın ve aile konularına neredeyse hiç değinmediklerini aynı zamanda gerçekleştirilen tartışmaların ve konuşmaların büyük bölümünde geri planda kaldıklarını ortaya koymuştur.

Tez kapsamında tüm bu gelişmeler 1923-1938 yılları arasındaki süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt cerideleri başta olmak üzere arşivler ve yardımcı kaynaklar ışığında detaylı bir şekilde incelenmiş ve ilgili dönem aralığı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadını, Kadın Hakları, Türk Kadın Birliği, Aile, Evlilik

ABSTRACT

The social status of Turkish women has undergone significant transformations throughout history. While women held a strong position in social and political life during the Ottoman period, they gradually became marginalized, particularly under the influence of Islamic law. However, the modernization movements that began with the Tanzimat and the Second Constitutional Era brought substantial progress in women's education and participation in social life, leading to an increase in their efforts to organize and express their ideas.

With the establishment of the Republic, a period began in which women achieved significant gains in social, economic, and political rights. The Law on the Unification of Education (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) expanded educational opportunities, while co-education and the adoption of the Latin alphabet raised the level of women's education and marked important steps toward gender equality. The Civil Code secured women's rights in matters such as marriage and divorce, while banning polygamy. In the economic sphere, women's participation in the workforce increased; they began to find places in fields such as industry, the service sector, and civil service, while legal regulations guaranteed their social rights. Women's involvement in the labor force was significant for both individual and societal development. At the same time, women actively took part in social life by establishing various associations and demanding political rights. One of the most important achievements, the right to vote and stand for election, was granted to Turkish women earlier than in many other countries, making it possible for women to take part in political life. However, the research has revealed that the women deputies who entered Parliament in 1935 played only a limited role in the legislative activities of the period, rarely addressed women and family issues, and largely remained in the background during the debates and discussions.

Within the scope of this thesis, all these developments have been examined in detail for the period between 1923 and 1938, primarily through the minutes of the Grand National Assembly of Turkey (Zabit Cerideleri), as well as archival documents and supplementary sources, in an effort to shed light on the era in question.

Keywords: Turkish Women, Women's Rights, Turkish Women's Union, Family, Marriage

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AKDTYK	: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	: T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
NR.	: Numara
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Vs.	: Ve saire

GİRİŞ

Ele aldığımız bu çalışma, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde kadın ve aile meselelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yansımalarını irdelemektedir. Kadınlar üzerine yapılmış bazı çalışmalar bulunsu da bu çalışmaların çoğu belirli konulara odaklanmakta, kadın meselelerinin TBMM'deki yansımalarını sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla birlikte ele alan tartışmalarda meclisteki milletvekillerinin tutum ve söylemlerine sistematik biçimde yer veren kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Hazırlanan çalışmada; 1923 yılından başlanmak sureti ile 1938 yılına kadar TBMM'ye yansıyan kadın meselelerinin neler olduğu, milletvekillerinin konulara bakışı, yapılan tartışmalar, verilen demeçler ve akabinde alınan kararlar incelenmeye çalışılmış; böylece mevcut literatüre yeni ve özgün bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde; meclis tutanakları başta olmak üzere, arşivlerden, süreli yayınlardan ve konu ile ilgili ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Kadın konusu tarih boyunca her dönemde önemsenmiş ve bu bağlamda farklı dönem ve alanlara odaklanan pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde ilk olarak Afet İnan'ın *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Türk kadınının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimi erken dönemlerden itibaren aşamalı bir şekilde ele almakta; bu bağlamda kadının eğitim, çalışma hayatı, siyasi hakları gibi konulardaki dönüşüme ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bunun dışında bir diğer önemli kaynak Bernard Caporal'ın *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını* adlı eseridir. Söz konusu eser, 1839 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının toplumsal statüsünü ele almakta; bu durumu Batı'daki kadınla ve genel olarak Müslüman dünyadaki kadın statüsüyle karşılaştırarak değerlendirmektedir. Ayrıca Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte kadının konumundaki gelişmeleri incelemekte; 1919-1970 yılları arasında Kemalizm döneminde ve sonrasında Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadelesine, eğitim düzeyine, hukuki haklarına, aile içindeki yerine, çalışma hayatına katılımına, toplumsal yaşamındaki durumuna ve siyasi hayata katılımına da yer vermektedir. Konu ile ilgili bilgi sunan bir diğer önemli kaynak Türker Alkan'ın kaleme almış olduğu *Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu* adlı eseridir. Bu eser, kadınların eşit ve özgür bireyler olma yolunda yaşadıkları dönüşümleri, toplumların tarihsel süreçte geçirdiği değişimlerle birlikte ele almaktadır. Kadının konumu ve toplumsal rolü, farklı toplumlar arasında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte; dinler ve kadın ilişkisi, ataerkil ve anaerkil yapı farklılıkları, Orta Asya, eski Anadolu ve Osmanlı dönemlerindeki durum ayrıntılı biçimde incelenmektedir. 1970 yılına kadar uzanan bu inceleme kapsamında, çocuk düşürme ve aldırma gibi konuların yanı sıra cinsellik, evlilik, eğitim ve çalışma hayatı gibi başlıklara da yer verilmekte; genellikle sayısal veriler

kullanılarak daha somut bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu yönüyle eser, kadın-erkek eşitliği meselesine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Emel Doğramacı tarafından hazırlanan *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü* adlı çalışma ise, Türk kadın haklarına tarihsel bir perspektiften yaklaşmakta; eski dönemlerden Orta Asya’ya ve Osmanlı Devleti’ne kadar kadının toplumsal konumundaki değişimleri ele almaktadır. Kitapta istatistiksel verilerden yararlanılarak Osmanlı’da kadının eğitimi, Cumhuriyet döneminde Türk kadınının medeni durumu, eğitimi, ekonomik hayata katılımı, sosyal statüsü ve siyasi hakları ayrıntılı biçimde incelenmektedir. Ayrıca eserde laiklik konusu ve çağdaş Türk kadınının durumu da ayrı bir bölümde ele alınmakta, böylece tarihsel gelişim çizgisi günümüze kadar takip edilmektedir. Burhan Göksel tarafından hazırlanan *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk* adlı eser ise, dünya genelinde kadın haklarının tarihsel gelişimini ve farklı ülkelerdeki kadın hareketlerini ele alarak kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Kitapta, milletlerarası kadın kurumları ve çeşitli ülkelerdeki kadın hareketleri ayrı başlıklar altında incelenmekte; ardından İslamiyet öncesi Türk kadınının genel durumu, İslamiyet’in kabulüyle birlikte yaşanan değişimler ve Atatürk dönemiyle birlikte kadınlara tanınan haklar detaylandırılmaktadır. Ayrıca İstiklal Savaşı’nda kadınların rolü, eğitim düzeyleri, siyasi hayattaki yerleri ve evlilik yaşamları da ele alınmaktadır. Eserde, Türk kadınının zaman içinde ulaştığı statü ve bunun toplumsal yaşama yansımaları ele alınmakta; bu çerçevede 1970’li yıllarda düzenlenen kadın yılı etkinlikleri ve kongrelere de değinilmektedir. Ayrıca yakın döneme kadar eğitim ve yazı hayatındaki konumu da incelenmektedir. Son olarak Leyla Kaplan tarafından hazırlanan *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1960* adlı eser Tanzimat döneminden başlayarak 1960’lı yıllara kadar Türk kadın haklarındaki gelişmeleri ele almaktadır. Çalışmada, özellikle söz konusu gelişmeler kadın cemiyetleri bağlamında detaylandırılmakta; Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde kurulan kadın derneklerinin özellikleri, Anadolu’nun işgali sırasında Türk kadınlarının yürüttüğü faaliyetler ve bu dönemde kurulan cemiyetler ayrıntılı biçimde incelenmektedir. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte kadın haklarında yaşanan ilerlemeler ise Türk Kadınlar Birliği’nin kuruluşu ve faaliyetleri ekseninde ele alınmakta; son bölümde ise kadınların siyasi hayattaki konumu 1960’lı yıllara kadar incelenmektedir.

Görüldüğü üzere ismi geçen tüm eserlerde kadın konusu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk kadınının sosyal, hukuki, ekonomik ve siyasal alanlardaki gelişimi, tarihsel süreç içerisinde çeşitli yönleriyle ele alınmakta; kadın cemiyetlerinden, eğitim ve çalışma hayatına, siyasi haklara kadar pek çok konu detaylı biçimde incelenmektedir. Ancak bu çalışmalarda, kadınların elde ettiği hakların ve toplumsal kazanımların, TBMM’de nasıl tartışıldığı, milletvekillerinin meselelere nasıl yaklaştığı ve parlamentonun kadına bakış açısının nasıl şekillendiği konuları genellikle sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu tez ise mevcut literatürdeki bu eksikliği gidermeyi amaçlamakta; kadın meselelerini TBMM zabıt cerideleri üzerinden inceleyerek, dönemin siyasal tartışmalarına dayalı özgün bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Tarafımızca kaleme alınan bu çalışmada TBMM Zabıt Cerideleri ana kaynak olarak kullanılmış, ayrıca T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden ve dönemin gazetelerinden de yararlanılmıştır. Çalışmamızda Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk toplum yapısına, kadınlara ilişkin gelişmelere ve kadın derneklerinin faaliyetlerinden kamuoyuna yansıyan olaylara kadar çeşitli meseleler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Türk kadınının 1923-1938 yılları arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasi hayata dair meselelerinin TBMM'ye yansımalarını irdeleyen çalışmamızı üç ana bölümde ele almayı uygun bulduk. Birinci bölümde; Türk kadınının sosyal meseleleri ele alınmış, ikinci bölümde; ekonomik hayat içerisindeki meseleler değerlendirilmiş, üçüncü bölümde ise, cemiyetlerde ve siyasi hayat içerisindeki kadın meseleleri incelenmiştir.

Türk kültürü üzerine merakı olanların da bildiği üzere eski Türklerde kadınlar, sosyal yaşamda erkeklerle birlikte aktif roller üstlenmiş ve saygı görmüştür. Kadın, aile içerisinde sözü dinlenen, mal sahibi olabilen, miras hakkına sahip bir birey konumunda olmuş, gündelik işlerin yanı sıra ticari faaliyetlerde bulunmuş, savaşlara katılmış ve hatta zaman zaman devlet yönetiminde de görev almıştır. Ancak Türklerin İslamiyet'i benimsemeye başladıkları 10. yüzyıldan itibaren, yaşam tarzlarında ve toplumsal yapılarında önemli değişiklikler meydana gelmiş; bu durum, kadınların sosyal hayattaki konumunu da etkilemiştir. Kadınlar, geçmişte sahip oldukları birçok haktan mahrum kalmış ve kamusal alandan büyük ölçüde çekilmiştir.¹ Devletin dini kurallar çerçevesinde yönetildiği Osmanlı İmparatorluğu döneminde de kadının toplumsal statüsünde gerilemeler yaşanmıştır.² Şer'i hukukun toplumsal hayata yön vermesi, kadın ve erkek arasında eşitsizliklerin ortaya çıkmasına ve kadının ikinci planda kalmasına sebep olmuştur.³

Tanzimat dönemi ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlara yönelik yasakların ve baskıların kırılmaya başladığı, kadınların toplumsal hayata farklı alanlarda katılım göstermeye başladığı bir dönem olarak önem taşımaktadır. Bu süreçte yalnızca kadınların konumunda değil, toplum yapısında da önemli değişiklikler yaşanmıştır.⁴ Dönemin en dikkat çekici yasal düzenlemelerinden

¹ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 1.

² Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, s. 53.

³ Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde kadınlara medrese ve bazı dini kuruluşlarda yer verilmiş; bu sayede kadınlar sınırlı da olsa sosyal hayatta kendilerine bir alan edinebilmişlerdir. Ancak, özellikle III. Osman döneminde çıkarılan fermanlar ile birlikte kadınların giyecek oldukları kıyafetler belirlenmiş, süslenecek sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Bu düzenlemeler, kadınların kamusal alandaki görünürlüklerinin önemli ölçüde kısıtlanmasına yol açmıştır. Ayça Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 44, 2009, s. 627-629. Vesile Şemşek, "Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine", **International Journal Of Social And Humanities Sciences**, Cilt: 4, Sayı: 3, 2020.

⁴ Mehtap Kaya, "İdeal, Asri, Züppe Kadın": Erken Cumhuriyet Dönemi Dergilerinde Kadın Algısı", **History Studies International Journal Of History**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2019, s. 984.

biri olarak “Mecelle-i Ahkamı Adliye”⁵ öne çıkmaktadır.⁶ Tanzimat aydınları ülkenin içinde bulunmuş olduğu geri kalmışlığın nedenlerinden biri olarak kadınların eğitimsizliğini görmüş ve kadınların eğitilmesinin ülkenin durumunun düzelmesine bir nebze olsun katkıda bulunabileceğini ifade etmişlerdir.⁷ Esasında Osmanlı devleti içerisinde okuyan kadınların sayısı az da olsa mevcuttur. Ancak kadınların birçoğu ağırlıklı dini eğitim alabilmişlerdir. Açılan yeni okullar sayesinde eğitimli bir kadın topluluğu oluşmaya başlamıştır. Dönemin sonlarına doğru, Türk kadını Batı’daki sanat ve kültürle tanışma imkanı bulmuş, aynı zamanda yavaş yavaş çalışma hayatına da dahil olmaya başlamıştır.⁸ 1843 yılında kadınlar için ilk ebelik okulu, 1858’te ise İstanbul’da ilk kız rüştiyesi açılmıştır.⁹ Ancak 11-13 yaşındaki kızların ergenlik döneminde olmaları, kadın öğretmen eksikliği ve ailelerin muhafazakâr tutumu nedeniyle bu okullar rağbet görmemiştir. 1870 yılında kız öğretmen okulları açılmaya başlanmış ve 1876’da ilk Kız Öğretmen Okulu faaliyete geçmiştir.¹⁰ 1873 yılında ilk kez bir kadın öğretmenin atanması ile birlikte, kadınlar okulların kapanış törenlerinde konuşmalar yapmaya başlamıştır. Kadınların toplam nüfusa oranla eğitimli kesimi hala az olsa da bu gelişmeler kadınların toplumsal hayata katılımı açısından önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.¹¹ 1882 yılında ise kadınlar ilk kez nüfus sayımına dahil edilmiş, 1876 yılında yürürlüğe giren anayasa ile birlikte kız ve erkek çocuklar için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Bu durum, kız çocuklarının eğitim haklarının desteklenmesi açısından kayda değer bir gelişme olmuştur.¹²

⁵ Mecelle Ahmet Cevdet Paşa’nın başını çektiği grup tarafından 1868-1876 yılları arasında meydana getirilen, önemli bir kanundur. Mecelle bir giriş ve 16 kitaptan oluşmaktadır. 1851 madde içermektedir. 16 kitap borçlar, eşya ve yargılama hükümleri içermektedir. Mecelle’de aile ve miras hukuku bölümlerine yer verilmemiştir. İslam hukuku açısından önemli yer teşkil eden Mecelle İslam’ın Hanefi mezhebine göre esaslarını belirlemiştir. Dönemin şartları göz önüne alındığında dili oldukça sade ve basit şekilde yazılmıştır. Mecelle bütün Osmanlı mahkemelerinde geçerli olmuştur. Mısır ve Arap Yarımadası hariçtir. Arap yarımadasının çoğunluğunun Hanefi mezhebine sahip olmaması kanunların burada uygulanmamış olmasında etkilidir. Mısır’da ise Hidiv İsmail Paşa, kanunun uygulanması halinde Mısır’ın Osmanlı Devleti’ne hukuki anlamda bağımlılığının artacağını düşünmüş bu sebeple Mecelle’yi burada yürürlüğe koymamıştır. Mecelle’nin sonraki süreçte kanun hazırlayan İslam ülkelerine öncülük etmiş olması önemini ortaya koymaktadır. “bkz. Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecelle-i-ahkam-i-adliyye> (17.01.2025).

⁶ Yavuz Haykır ve Handan Haykır, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt: 117, Sayı: 230, 2017, s. 96.

⁷ Turan, a.g.m., s. 28. Sümeysa Ünal Turan, “Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet’e Değişim İçerisinde Kadın ve “Yeni kadın” Söylemi”, **Uludağ İlahiyat Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1, 2023, s. 28.

⁸ İnan, a.g.e., s. 81-82; Turan, a.g.m., s. 28.

⁹ İnan, a.g.e., s. 91; Hale Şıvgın, “Atatürk ve Türk Kadın hakları”, **Erdem Dergisi**, Cilt: 11, Sayı:31, 1998, s. 246.

¹⁰ İnan, a.g.m., s. 82; Şıvgın, a.g.m., s. 247.

¹¹ Beral Alacı, **Cumhuriyet Halk partisi ve Kadın, 1923-1980**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2014, s. 14.

¹² Duygu Koç, **Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 11. Madde 114: Osmanlı efradının Kaffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferrüatı nizamı mahsus ile tayin kılınacaktır. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> (28.01.2025.).

İkinci Meşrutiyet döneminde düşüncelerin daha özgürce ifade edilebiliyor olması kadın hareketlerinin de ivme kazanmasına neden olmuştur.¹³ Söz konusu dönemde kadınlara hitap eden birçok dergi yayımlanmaya başlamıştır.¹⁴ Kadınlar okullarda eğitim almaya, yasalarla bazı haklara sahip olmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmeler kadınların geleneksel tipik kadın kimliğinin dışına çıkarak toplumsal alanda daha görünür hale gelmelerini sağlamıştır. Kadınlar artık edebiyatın ve basının sıklıkla ele aldıkları konu haline gelmiştir. Ancak bu dönemde kadın konularına ekseri erkek yazarlar tarafından değinilmiştir.¹⁵ Şinasi'nin Şair Evlenmesi adlı piyesinde görücü usulü evlilikler eleştirilmiş, Evliliğin karşılıklı rıza ile iki bireyin karar vermesi gereken bir kurum olduğu vurgulanmıştır.¹⁶

Meşrutiyet döneminde çıkarılan gazete ve dergilerde kadının çalışma hayatındaki konumu ile eğitim faaliyetleri ön planda tutulmuştur. Bazı dergilerde ise moda yer verilmiş, bu sayede Türk kadını Batı tarzı kıyafetler hakkında bilgi edinme imkanı bulmuştur. Tanzimat döneminde çıkarılan yayınlar incelendiğinde, kadınlar tarafından yayımlanan süreli yayınların sayısında artış gözlemlenmiş; ayrıca bazı erkekler tarafından çıkarılan dergilerde kadınlar başyazar ya da müdür olarak görev almıştır.¹⁷

Meşrutiyet döneminde toplamda 27 gazete ve dergi yayımlanmıştır. Bu yayınların tamamında kadın yazarların kaleme aldığı yazı ve makalelere yer verilmiştir. Söz konusu süreli yayınlar, kadınların ekonomik ve toplumsal yaşama katılımını teşvik etmiş ve bu sürecin daha hızlı ve olumlu bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise gerçekleştirilecek birçok inkılapta bu gazete ve dergilerin yapmış oldukları yayınlar önemli rol oynamıştır.¹⁸

1908 yılında “Mehasin”, 1912 “Kadın Bahçesi”, 1914 “Kadınlar Bahçesi”, 1913 “Kadın Alemi” ve “Kadın Duygusu,” 1918’de ise “Kadın Hayatı” isminde kadın gazeteleri ve dergileri yayınlanmıştır.¹⁹ 1908 “Kadın”, 1913 “Kadınlık”, 1919 “Kadın Hayatı” isimleri ile çıkartılan dergi ve gazeteler dönem içerisinde oldukça ses getirmiştir.

¹³ Turan, a.g.m., s. 36.

¹⁴ Gündüz, a.g.m., s. 59.

¹⁵ Koç, a.g.t., s. 12.

¹⁶ Meral Balcı, Mervenur Tuzak, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, 2017, s. 44.

¹⁷ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 95.

¹⁸ Kurnaz, a.g.e., s. 95.

¹⁹ Burhan Göksel, “Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 41, 1998, s. 407-408.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra dönemin önemli düşünce akımları olan Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık kadın meselesine kendi ideolojik çerçeveleri doğrultusunda yaklaşmışlardır. Osmanlıcılık akımının imparatorluğu bir arada tutamaması, Türk milliyetçiliğinin yükselmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türk Ocağı²⁰ çevresinde toplanan aydınlar ile bu oluşumun yayın organı olan Türk yurdu²¹ dergisi etrafında şekillenen fikir hareketi, kadın ve aile meseleleri üzerine çeşitli fikirler geliştirmiştir. Kadının toplumdaki rolü ve aile yapısına dair görüşler bu çerçevede kamuoyuyla paylaşılmış, bu fikirlerin nasıl hayata geçirileceği konusunda çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. 1912 yılında Türk Ocaklarında yapılan bazı toplantılara kadınlar ve erkekler birlikte katılmıştır. Halide Edip, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi ve Yusuf Akçura gibi aydınlar kadın ve aile meselelerine dair Türkçü bakış açısının önde gelen savunucuları arasında yer almıştır.

Türkçüler ülke meselelerine ilişkin konularda kadınların da erkeklerle birlikte söz sahibi olması gerektiğini savunmuştur. Bu anlayışa göre, eski Türk medeniyetine dönülmesi gerektiği belirtilmiştir. Zira eski Türk medeniyetinde kadın, kocasının yanında yer almış ve erkeklerle eşit haklara sahip bulunmuştur.²²

Batıcı düşüncüyü benimseyenlerin bir kısmı, kadınların toplumsal konumundaki geri kalmışlığın sebebi olarak İslamiyet'i görmüş ve özellikle örtünmeye karşı bir tutum sergilemiştir. Ancak bu akım içerisinde daha ılımlı görüşlere sahip olanlar da bulunmuştur. Bu gruplar, kadınların içinde bulunduğu durumun yalnızca dini sebeplerle açıklanamayacağını, iç ve dış dinamiklerin bir sonucu olduğunu ifade etmişlerdir. Tüm Batıcılar arasındaki ortak payda ise kadınların eğitilmesi, sosyal hayata aktif katılımlarının sağlanması, tek eşliliğin esas alınması ve yalnızca tek taraflı beyanla gerçekleşen boşanmaların sona erdirilmesi gerektiği yönünde olmuştur.²³

İslamcı düşünceye göre halihazırda benimsenen dini anlayış, zamanla farklı medeniyetlerin etkisiyle özünden sapmış ve değişime uğramıştır. Bu nedenle İslamiyet'in asli kaynaklarına dönülmesi gerektiği savunulmuştur. Batı'nın yalnızca ilmi yönüyle örnek alınması gerektiğini

²⁰ Türkiye'nin yakın tarihine damga vuran Türk Ocakları Türkçülük, Türk Milliyetçiliği fikrinin gelişerek, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bir sivil toplum örgütüdür. Kuruluş fikri askeri tıbbiye öğrencileri, yani gençler tarafından ortaya atılmıştır. Yapmış oldukları gizli toplantılar ile Milliyet esasına dayanan bir cemiyet kurmayı amaçlamışlar ve buna göre program hazırlamışlardır. Hazırlanan program dönemin Türkçü aydınlarına sunulmuştur. Türk Ocakları 25 Mart 1912'de resmen kurulmuştur. İlk idare heyetinde Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Dr. Fuat Sabit ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi önemli isimler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yusuf Sarıay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

²¹ Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, 14. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 45. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Tuncer, "Türk Yurdu", <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk-yurdu> (30.01.2025).

²² Koç, **a.g.t.**, s. 25-26.

²³ Kurnaz, **a.g.e.**, s. 66.

savunan İslamcılar, kültürel değerlerine ise mesafeli yaklaşmıştır.²⁴ Bu düşünce çevresindeki ayrışmalar özellikle evlilik meselesinde kendini göstermiştir. Mehmet Akif gibi isimler tek eşliliği savunurken, daha gelenekçi ve katı bir çizgide yer alanlar çok eşliliğin meşruiyetini vurgulamıştır. Kadınların dışarı çıktıklarında çarşaf giymeleri yönünde genel bir kanaat bulunmuş, ortak görüş olarak ise kadınların devlet yönetiminde ve çalışma hayatında yer almamaları gerektiği savunulmuştur. Bu bakış açısına göre, Türk ailesi temel dinamiklerini kaybetme sürecine girmiş ve kadın özgürlüğü konusunda Avrupa'nın örnek alınmaması gerektiği ileri sürülmüştür. İslami çerçevede şekillenmiş Türk aile yapısının, Batı'daki aile modeline kıyasla daha ileri ve sağlıklı olduğu düşüncesi vurgulanmıştır.²⁵

Mecelle'nin hazırlanmasının ardından kadının toplumsal statüsünün yükselmeye başlaması ve ülkede çeşitli sosyal problemlerin baş göstermesi, farklı fikri akımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde, aile hukukuna dair düzenlemeler yapmak üzere Hukuk-ı Ali komisyonu kurulmuş ve aile hukukuyla ilgili olarak, 1917'de kabul edilen "Hukuk-ı Aile Kararnamesi"²⁶ yürürlüğe girmiştir. İlgili kanunname Osmanlı Devleti'nde aile hukukuna ilişkin çıkarılan ilk kapsamlı düzenleme olması bakımından önem arz etmiştir. İki kitaptan oluşan ve toplam 157 madde içeren düzenleme ile evliliklerin resmi bir memur tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca rızası olmadan evlendirilen kız çocuklarının evlilikleri geçersiz sayılmış, evlenme yaşı kadınlar için 17, erkekler için ise 18 olarak belirlenmiştir.²⁷ Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının aile yapısına yansımaları bakımından dikkate değer bulunmuştur. Ancak bu reformlar hayata geçirilirken eski kurumlar tamamen ortadan kaldırılmamış, bu da eski ile yeni sistemler arasında çeşitli çatışmaların doğmasına neden olmuştur.²⁸

Birinci Dünya savaşının başlaması ile birlikte savaş koşullarının zorlayıcı etkisiyle kadınlar çalışma hayatında daha görünür hale gelmiştir.²⁹ Erkeklerin muharip veya diğer sınıflarda orduya dahil edilmeleri onların yerine kadınların yerleştirilmesini mecbur kılmıştır. Kadınlar yalnızca devlet kadrolarında değil cephe gerisinde ve diğer birçok alanda da aktif rol üstlenmiştir.³⁰ İttihat

²⁴ Koç, **a.g.t.**, s. 26.

²⁵ Kurnaz, **a.g.e.**, s. 66.

²⁶ Osmanlı hukuk tarihi açısından ilk örnek olarak kabul edilen Hukuk-ı Aile Kararnamesi 25 Ekim 1917 tarihinde yürürlüğe koyulmuştur. Aile Hukukunun kanunlaştırılmamış olması bu kanunun ortaya çıkmasında ki en önemli nedenlerden birisidir. Hazırlanmasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın önemi büyüktür. Batı taraftarı olanlar ile birlikte Türkçüler kanunun hazırlanmasına öncülük etmişse de içerik olarak İslamcı düşüncüyü yansıtmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/hukuk-i-aile-kararnamesi> (17.01.2025).

²⁷ Haykır, **a.g.m.**, s. 98. Koç, **a.g.t.**, s. 11.

²⁸ Koç, **a.g.t.**, s. 11.

²⁹ Şıvgın, **a.g.m.**, s. 248.

³⁰ İnan, **a.g.e.**, s. 94.

ve Terakki Cemiyeti ve ordu iş birliği ile kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti ve Birinci Ordu bünyesinde kurulan Kadın Taburu, bu sürecin en çarpıcı örneklerinden olmuştur.³¹ Bu süreçte faaliyet gösteren kadın cemiyetlerinin büyük çoğunluğu askeri ihtiyaçlara yönelik yardımları organize etmiş; sağlık hizmetleri, giyecek temini ve lojistik destek gibi alanlarda önemli çalışmalar yürütmüştür.

Savaş sonrasında erkeklerin kadrolarına geri dönmesi çok sayıda kadının işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu duruma karşı kadınlar tepki göstermiş, basın-yayın organlarının birçoğu ise kadınların erkeklerden daha istekli çalıştıklarını vurgulamış, onların devlet kurumlarında istihdam edilmelerini savunmuştur. Bu dönemde kadınların tepki ve taleplerini karşılamak pek mümkün olmamıştır. Ancak Halide Edip, Nakiye, Sadiye, Hatice ve Nezihe Muhiddin gibi dönemin önde gelen kadınları eğitim alanında müfettişlik görevine getirilmiştir. Ayrıca Türk kadınları ilk kez bu dönemde tiyatro sahnesinde yer almaya başlamıştır. O zamana dek tiyatro alanı büyük ölçüde Rum ve Ermeni kadınlar tarafından doldurulsa da bu kişilerin Türkçeyi yeterince iyi kullanamamaları, Türk kadının tiyatro sahnesinde yer alması gerektiği fikrini doğurmuştur. Bu düşüncüyü ilk kez dile getirenler arasında Mehmet Fuat, Ahmet Hikmet ve Muhsin Ertuğrul gibi dönemin önde gelen isimleri yer almıştır.³²

Osmanlı Devleti'nde kadınların statüsü yenilik hareketleri ve yapılan ıslahatlarla birlikte kademeli olarak ilerleme göstermiş, ancak bu süreç nihai ve köklü bir dönüşüme ulaşamamıştır. 1919 yılına gelindiğinde Türk İstiklal Savaşı'nın başlaması ile birlikte Osmanlı toplumunda derin yapısal değişikliklerin yaşanacağı bir döneme girilmiştir. 1919 yılının mayıs ayında gerçekleşen Yunan işgali, özellikle İzmir'deki gelişmelerin seyrini değiştirmiştir. Halk, işgale karşı büyük bir tepki göstermiş ve çeşitli protesto yürüyüşleri düzenlemiştir. Bu mitinglere kadınlarda aktif şekilde katılmış, hatta kendi öncülüklerinde ayrı mitingler organize edilmiştir.³³ Bu eylemler kamuoyunda önemli yankı uyandırmıştır. Halide Edip ve Müfide Ferit dönemin dikkat çeken yazarları arasında yer almakta olup, sadece edebi üretimleriyle değil, aynı zamanda dönemin gazetelerinde kaleme aldıkları yazılarla da toplumsal direnişi desteklemiştir. Millî Mücadele döneminde halkın moral ve cesaretinin yükselmesine katkı sağlamışlardır. İşgal yıllarında kadınlar taciz ve tecavüz gibi travmatik olaylara maruz kalmış olsalar da mücadeleden yılmamış, gerektiğinde silahlanarak cephede yer almış, cephe gerisinde ise sağlık ve lojistik destek gibi görevlerde kahramanca mücadele etmişlerdir.³⁴

³¹ Bakacak, a.g.m., s. 631.

³² Kurnaz, a.g.e., s. 96.

³³ Şıvgın, a.g.m., s. 248.

³⁴ Semra Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", **Yasama Dergisi**, Cilt: -, Sayı:10, 2008, s. 16-17.

Millî Mücadele de kadınların siyasal ve toplumsal alanda daha görünür hale geldiği önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemde birçok kadın cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetlerin temel amacı, vatanın işgallerden kurtulması yönünde toplumsal bir seferberlik yaratmak olmuştur. Kurulan Kadın cemiyetleri ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yardım kampanyaları düzenlemiş, askeri giyecekler ve sağlık malzemeleri gibi temel ihtiyaçlar “Asrı Kadınlar Cemiyeti” ile “Hilal-i Ahmer Kadın Kolları” tarafından karşılanmıştır. Dönemin en etkili kadın örgütlenmelerinden biri olan “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” Sivas’ta kurulmuş, kısa sürede diğer illere yayılmış ve farklı illerde şubeler oluşturmuştur. “Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti” ile “Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi” ise bu dönemde kurulan önemli kadın cemiyetleri arasında yer almıştır.³⁵

Türk kadını, Millî Mücadele sürecinde yalnızca destek hizmetlerinde değil, doğrudan savaş alanlarında da sorumluluk üstlenmiştir. Halide Edip ve Darülfunun’da öğrenim gören Münevver Saime Garp Cephesi’nde görev almış, Kılavuz Hatice Pozantı’da, Tayyar Rahmiye Dokuzuncu tümene bağlı bir müfrezede, Kara Fatma ise çeşitli illerde sahada etkin mücadele göstermiştir. Yine Binbaşı Ayşe, Gördesli Makbule, Süreyya Sülün Hanım ve Nezahat Hanım da cephe hattında görev almışlar ve büyük yararlılıklar göstermişlerdir.³⁶ Savaş esnasında vurulan, bedenleri ateşlerde yakılan, tecavüze uğradığı için hayatının sonuna kadar bu acı içerisinde yaşamak zorunda kalan Türk kadını, tüm bu acılara rağmen vatan savunmasında göstermiş olduğu kararlılıkla taktir toplamıştır.³⁷ Bu fedakarlık ve kahramanlık Cumhuriyet’in ilanından sonraki yıllarda TBMM kürsüsünde de sıkça dile getirilmiş, Özellikle Dumlupınar zaferi sonrası yapılan konuşmalarda, ordunun başarısının arkasında Türk kadınının çocuklarıyla birlikte yürüttüğü büyük mücadeleye vurgu yapılmıştır.³⁸

İşgalci güçlerin yakıp yıktığı bölgelerde yaşanan yıkımın etkisi savaş sonrasında da kendini göstermiştir. Bu süreçte kadınların yaşadığı zorluklar ve döktükleri gözyaşları, TBMM’de de gündeme gelen önemli başlıklardan biri olmuştur.³⁹ Savaş sonrası süreçte bazı milletvekilleri basılacak yeni paranın sembolik anlamı üzerine önerilerde bulunmuştur. Zonguldak Milletvekili Halil Bey söz alarak Cumhuriyet ile taçlanan bu büyük mücadelenin bir sembolle temsil edilmesi gerektiğini dile getirmiş ve bu sembolün Kağnı arabası olması gerektiğini savunmuş, bu figürün devlet uğruna canını ortaya koyan yaşlı ve fakir köylüyü temsil edecek nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Eskişehir Milletvekili Emin Bey bu düşüncüyü desteklemiştir. Kangırı Milletvekili Talat Bey ise, kağnı arabasının Cumhuriyet öncesi mücadelenin sembolü olarak paraya

³⁵ Kurnaz, a.g.e., s. 115-120.

³⁶ Gökçimen, a.g.m., s. 18.

³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 41.

³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 8, Cilt: 1, s. 249.

³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 11, Cilt: 28, s. 186.

yerleştirilmesi durumunda, bu figürün yanına bir köylü kadının da eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Halil Bey de bu düşünceye katılarak Türk kadınının devlet uğruna tereddüt etmeden mücadele verdiğini, memleketin kaderini kurtaracak olan erkekleri yetiştirdiğini, aynı zamanda yiyecek, içecek, giyecek gibi temel ihtiyaçları karşıladığını vurgulamıştır. Bu sebeple basılacak olan paranın üzerinde kadın figürüne de mutlaka yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰

Savaş sonrası süreçte verilen nişanların aile fertlerine devri sırasında, Dahiliye Encümeni'nin bu nişanların ailedeki kızlara ve kadınlara da verebileceğini ifade etmesi, TBMM'de tartışma konusu olmuştur. Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa bu tür nişanların yalnızca erkeklere verilmesi gerektiğini savunmuş, Karahisar Şarki (Şebinkarahisar) Milletvekili İzzet Ulvi Bey ise savaş sürecinde kadınların da büyük kahramanlıklar gösterdiğini belirterek, kadınlara da bu nişanların verilmesini desteklemiştir. Her iki görüşün de TBMM'de uzun süre tartışılması sonucunda, İstiklal Madalyası'nın cepheye ya da cephe gerisinde fedakarlık gösteren ümera, zabitan, efrat ve milli kahramanlara verilmesine karar verilmiştir. Şehit düşen veya hayatını kaybedenlerin madalyalarının ise öncelikle en büyük erkek evlada, erkek evlat yoksa büyük kız evlada, oda yoksa babaya, baba yoksa anneye, anne de yoksa eşe verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹ Bununla birlikte İstiklal Harbi'nde Mili Mücadele'ye katılmayan ve 23 Mart 1927 tarihine kadar ülkeye geri gelmeyen kadınların vatandaşlıktan çıkarılmasını öngören bir kanun da çıkarılmıştır.⁴²

Cumhuriyet ile birlikte kadınların statüsündeki değişim, geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında hızlı bir gelişme göstermiştir. Kadınlar ve erkekler yasalar önünde eşit konuma getirilmiştir. Boşanma olanağı, seçme ve seçilme hakkı, kadınların çalışma alanlarını belirleyebilme özgürlüğü ile devlet kurumlarında görev alma imkanı gibi birçok kazanım bu dönemde kadınlara tanınmıştır. Bu hakların kazanılmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük katkısı olmuştur.⁴³ Atatürk her fırsatta Türk kadınının değerini yüceltmiş, Millî Mücadele döneminde gösterdiği azmi ve kararlılığı yurt gezileri sırasında yaptığı konuşmalarla sıkça vurgulamıştır.⁴⁴

⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 396-397.

⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, s. 241-244.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. BCA, 30-18-1-2/1.12.29/1-2, (26 Aralık 1928).

⁴³ Vahap Sağ, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:1, 2001, s. 18.

⁴⁴ Belki erkeklerimiz, memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında hazır bulundular. Fakat, erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin yaşama vasıtalarını hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkar edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin yaşama kabiliyetini tutan, hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağınsıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakar, o kutsal Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü hepimiz, bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen analım ve kutlayalım.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK KADINININ SOSYAL MESELELERİ

1.1. Aile Kavramı ve Kadının Aile İçerisindeki Konumu

Aile kavramı, toplumsal yapının temel taşlarından biri olarak görülmüş ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; ev, familya”, “Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü” şeklinde farklı tanımlarla ifade edilmiştir.⁴⁵

Türkler çok eski dönemlerden bu yana aile kurumuna değer vermiş ve onu korumak, yaşatmak istemiştir. Bir devleti ayakta tutacak yegâne unsurlardan birisi olarak aile görülmüştür. Düşünceleriyle Türk toplumunda önemli yere sahip olan Ziya Gökalp’e göre, Türk kadını toplum içerisindeki konumunu zamanla kaybettiğini ve önceden sahip olduğu hakları geri kazanabilmesi için Türkçülük akımının benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında Türk ailesi hakkında fikirlerini beyan eden Gökalp görüşlerini şu sözler ile ifade etmiştir:

Başka milletler asri medeniyete girmek için, mazilerinden uzaklaşmaya mecburdurlar. Halbuki, Türklerin asri medeniyete girmeleri için, yalnız eski mazilerine dönüp bakmaları kafidir. Eski Türklerde, dinin zühdi ayinlerden ve menfi ibadetlerden ari olması, taassuptan ve din inhisarcılığından azade bulunması, Türkleri gerek kadınlar hakkında gerek sair kavimler hakkında çok müsaadekar yapmıştı. Eski Yunanilerin medeniyette mualimleri iskitler, eski Keldanilerin Sümerler olduğu gibi eski Cermenilerin üstatları ve mürebbileri de Hunlardı. İstikbalde bi-teraf bir tarih, demokrasi ve feminizmin Türklerden doğduğunu itirafa mecbur olacaktır. O halde, istikbaldeki Türk ahlakının esasları da millet, vatan, meslek ve aile mefkureleriyle beraber demokrasi ve feminizim olmalıdır.⁴⁶

Ziya Gökalp, Türklerin aile değerlerine verdiği önemin altını çizmiş ve bu bağlamda Türk milletinin dünyaya örnek olabilecek bir konumda bulunduğunu ifade etmiştir. Aile kurumunun, tüm toplumların temel dinamiğini oluşturduğunu ve onların varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan bir

Atatürk başka bir konuşmasında ise kadınlarımız için şu sözleri söylemiştir:

Dünyanın Hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının üstünde kadın çalışması zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben, Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim” diyemez. Utkan Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 22.

⁴⁵ Ailenin Tanımı için Bkz. <https://tdk.gov.tr/> (09.02.2025).

⁴⁶ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1339, s. 165-166.

yapı olduğu belirtilmiştir. Bir toplumun varlığını devam ettirebilmesi için aile kurumunun sürekliliğinin sağlanmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Türk milletinin çağlar boyunca varlığını sürdürebilmesinin temel nedenlerinden birinin ise, farklı dönemlerde çeşitli değişimlere uğramasına rağmen, aile kurumunu her dönemde korumayı başarmış olması olduğu ifade edilmiştir. İçinde bulunduğu toplumu etkileyen ve aynı zamanda toplumdan etkilenen aile kurumu, Türklerde hiçbir zaman batılı devletlerde olduğu kadar yozlaşmaya uğramamış gelenek ve göreneklerini korumayı başarmıştır.⁴⁷

Cumhuriyet'in kurulması, yalnızca bir rejim değişikliğini ifade etmemiş; aynı zamanda birçok kurumda köklü değişikliklerin de yapılacağı ortaya koymuştur. Bu yönetim anlayışıyla birlikte devletin çeşitli kademelerinde dönüşümler planlandığı belirtilmiştir. Ancak bu değişikliklerin hayata geçirilmesi düşünüldüğü kadar kolay olmadığı görülmüştür. Yeni kurulan devlette halklar, Osmanlı geleneklerine sahip ve bu gelenekleri yaşatmak konusunda ısrarcı davranmışlardır. Cumhuriyeti kuran kadrolar ise eskiye ait teamülleri yıkarak, halkı çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmak konusunda kararlı davranmış, bu minvalde adımlar atmaktan geri durmamışlardır. Ortaya çıkarılan bu yeni anlayıştan aile kurumu da etkilenmiş, aile içerisinde yaşayan bireylere farklı roller tayin edilmiştir. Bu bağlamda, aile içerisinde yaşayan bireyler arasında bir üstünlüğün bulunmadığı, tüm bireylerin eşit olduğu bir ortamın sağlanmasının öneminin vurgulandığı belirtilmiştir. Yeni kurulan devletin varoluşunun temelinde ulus düşüncesinin yer aldığı ifade edilmiştir. Bu nedenle, ulusu meydana getiren, doğuran, büyüten ve yetiştiren kadının toplum içerisinde ki statüsünün yükseltilmesi gerekliliği dile getirilmiştir.⁴⁸

Genel kabule göre Türklerin tüm dönemlerde kadınlardan beklediği temel hususların, kadının doğurgan olması, dünyaya getirdiği çocuklarına iyi şekilde bakması ve kocasına iyi bir eş olabilmesi yönünde şekillendiği belirtilmiştir.⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, yaptığı yurt seyahatlerinde bu konuya dair çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve bu hususa şöyle dikkat çekmiştir:

Kadının en büyük vazifesi, analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz, kuvvetli bir millet olmaya karar vermiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da okumuş ve bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra, kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır.

Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz içinde ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın, eskiden bu ehemmiyeti, hakikaten en yüksek derecede kazanmıştır. Büyük atalarımız ve onların anaları,

⁴⁷ Gül Çakır, **Atatürk Dönemi'nde Çocuk Kadın ve Aile Algısı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2019, s. 22-29.

⁴⁸ Çakır, **a.g.t.**, s. 38-39.

⁴⁹ Çakır, **a.g.t.**, s. 29.

tarihin, olayların tanıklığıyla sabittir ki cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü en ehemmiyetlisi, kıymetli evlatlar yetiştirmeleri idi. Hakikaten, Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi büyük ezici kudret göstermiş olması, çok parlak hareketler yapmış bulunması, hep öyle kıymetli anaların faziletli evlatlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin etmesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın umumi vazifelerde üzerlerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletli bir vazifeleri de iyi anne olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim geliştikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gereklerine göre evlat yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz. Anaların, bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için, gerekli özellik taşıyan evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek özelliği şahıslarında taşımalarına bağlıdır. Bu sebeple kadınlarımız, hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.⁵⁰

Paşa'nın bu konuşmalarından da anlaşılacağı üzere nesillerin yetiştirilmesinde kadının yeri oldukça önemli olmuştur. Bireyler yetiştirilmesinde, kurumlarda verilen eğitim kadar annelerinin sağladığı terbiyenin de etkili olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı döneminde kadınların, ev içi işlerle ilgilenip, çocuklarını yetiştirmekle meşgul oldukları sosyal hayat içerisinde sınırlı varlık gösterebildikleri belirtilmiştir. Ancak Türk milleti, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte aile bağlarını daha da kuvvetlendirerek yeni bir toplumsal yapılanma içerisine girmeyi başarmıştır. Güçlü bir Türkiye kurmak isteyen kadrolar, sağlıklı aileler kurulmasının önemini anlamış ve modern kadın yaratmanın, kadına yoksunluk duyduğu tüm hakların verilmesi ile mümkün olabileceğini kavramışlardır.⁵¹

1.2. Türk Kadınının Eğitim Sorunu

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle şekillenen yeni devlet düzeninin en önemli önceliklerinden biri de eğitim politikaları olmuştur. Bu doğrultuda, modern ve ulusal bir eğitim sisteminin inşası için köklü reformlar gerçekleştirilmiş, eğitim alanında çeşitli adımlar atılmıştır. 1922 yılında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan hareket eden ve Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmen gruba yapmış olduğu toplantıda şöyle söylemiştir:

(...) Hanımlar, Beyler! Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı... Hakiki zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemehal muvaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım, sizi takip edeceğiz ve sizin tesadüf edeceğiniz mevani kıracağız. (...)⁵²

Bu söylev, bir devletin refaha kavuşmasında eğitim meselesinin öneminin anlaşılması hususunda oldukça önemlidir. Eğitim ile birlikte yeni kurulan Türk devletinde toplumun çağdaşlaşması hedeflenmiş ve Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından bu mesele birincil görev

⁵⁰ Kocatürk, a.g.e., s. 116.

⁵¹ Çakır, a.g.t., s. 31-32.

⁵² Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM), Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 48.

olarak kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa kadınların eğitim almaları hususuna oldukça önem vermiş ve kadınların eğitim hakkını savunmuştur. Erkekler ile birlikte aynı iş sahalarında çalışabilmeleri adına iyi bir eğitimden geçmelerinin gerekliliğini her daim vurgulamıştır.⁵³ Kadınların erkekler ile aynı gelişim düzeyine ulaşmadığı hiçbir toplumda gerçek anlamda ilerleme kaydedilemeyeceği belirtilmiş ve toplumu kadın ve erkek şeklinde keskin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığı gibi, toplumsal yapının sağlıklı işleminin de ancak her iki cinsin birbirini tamamlaması ile gerçekleşebileceği ifade etmiştir.⁵⁴

Türk eğitim sisteminde tüm bu ideallerin gerçekleşebilmesi adına atılan en önemli adım 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu⁵⁵ olmuştur. İlgili kanun ile eğitim konusunda mevcut bulunan karmaşaya son verilerek öğretim devlet tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır.⁵⁶

430 Numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanunu⁵⁷ (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi) önergesi, Manisa Milletvekili Vasıf Bey ve arkadaşları tarafından meclise sunulmuş ve mecliste yapılan görüşmeler sonucunda kanun oylamaya sunulurken kabul edilmiştir.⁵⁸ Kanunun müzakeresinin yapıldığı esnada Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gerekliliği anlatılmış ve eğitimde yalnızca bir merkezi otoritenin bulunması gerekliliğinden bahsedilmiş, bu hususun toplumda fikir birliğine neden olacağı üzerinde durulmuş ve Osmanlı Devleti'nin eğitimde birliği sağlama bağlamında başarısız olduğu, ayrılmış bir eğitim sisteminin ülkeye vereceği zarara dikkat çekilmiş ve Cumhuriyet'in bu bağlamda atmış olduğu adımlar, meşru zemine oturtulmaya çalışılmıştır.⁵⁹ Sonuç olarak, bilimsel ve öğretim kurumlarının tamamı medreseler ve medreselere tahsis edilen bütün kaynaklar ile birlikte, Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması kararı alınmıştır.⁶⁰ Bu kararın alınması ile birlikte çok yönlü düşünebilen insan yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde eğitim sistemi merkezden denetlenebilir duruma getirilmiştir. Milli kültür geliştirilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği olan nesillerin farklı veya maksatlı ideolojiler doğrultusunda yetiştirilmesinin önüne geçilmiştir. Aynı zamanda önceki eğitim kurumlarının kapatılması veya yeniden yapılandırılması ve yabancı okulların denetime tabii tutulması da yine bu kanun ile

⁵³ Şıvgın, a.g.m., s. 253.

⁵⁴ Celal Nuri İleri, **Kadınlarımız**, 1. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 113.

⁵⁵ Kanun için Bkz. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 63, (06.03.1924).

⁵⁶ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na Göre Okullarda Uygulanacak Esaslar İçin Bkz. BCA, 51-0-0-0/3.27.1/1, (23 Mart 1924).

⁵⁷ Tevhid-i Tedrisat Kanunu Sureti İçin Bkz. BCA, 51-0-0-0/2.4.8/1, (20 Mart 1924).

⁵⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 566.

⁵⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 2, Cilt: 7, s. 25-26.

⁶⁰ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982, s. 238.

yapılmıştır. Devam eden süreçte yeni müfredatlar hazırlanmış ve eğitim alanındaki reform süreci, yeni yasa ve yönetmeliklerin çıkarılmasıyla desteklenmiştir.⁶¹

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte karma eğitime geçilmiş, bu sayede kız ve erkek çocuklar aynı okullarda eğitim alma fırsatına kavuşmuştur. Bu gelişme yalnızca eğitim sisteminde değil, toplumsal yapı içerisinde de önemli bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte kadının eğitimi meselesi daha da önem kazanmış ve kadının bireysel gelişimi desteklenerek sosyal hayata entegrasyonu hedeflenmiştir. Kanun ile hedeflenen hususun, gelecek nesilleri yetiştirecek olan Türk kadının, iyi niteliklere sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Toplumun geri kalan fertlerinin ise bu anlayışı benimseyerek kadınların eğitimine yönelik hassasiyet göstermesinin sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda eğitim-öğretimin genel hedefleri akılcı, ilerlemeci, eşitlikçi ve laiklik esaslarına dayalı olarak belirlenmiştir.⁶² Aynı zamanda ilgili kanun ile birlikte ilköğretim altı yıldan üç yıla indirilmiş, 1924-1925 öğretim yılından itibaren üç yıl ortaokul üç yıl da lise olacak şekilde uygulanmıştır.⁶³

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında köklü bir devrim gerçekleştirilmiş ve eğitim sistemi merkezi hale getirilerek birleştirilmiş ve eşit, çağdaş bir yapıya kavuşturulmuştur. Hemen akabinde 20 Nisan 1924 tarihinde, ilk Türk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye'nin 87. maddesinde⁶⁴ yapılan değişiklik ile birlikte, ilköğretim bütün Türkler için zorunlu hale getirilmiş ve bu düzenleme anayasa ile güvence altına alınmıştır.⁶⁵

Tüm bu süreçler, devrimin kurucusu ve uygulayıcısı olan Mustafa Kemal Paşa'nın, kadın eğitimi konusuna vermiş olduğu kıymeti göstermiş ve Paşa, konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ediyor, duraklama ve çökmemizi buna bağlıyorlar; bu hatadır! Bizim dinimiz, hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, erkeğin ve kadının beraber olarak bilim ve bilgiyi kazanmasıdır. Kadın ve erkek bu bilim ve bilgiyi aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla donanmak mecburiyetindedir. İslam ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla bağlı zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk sosyal hayatında kadınlar,

⁶¹ Mehmet Okur, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:11, 2005, s. 208-209.

⁶² Çakır, a.g.t., s. 315-316.

⁶³ Okur, a.g.m., s. 209.

⁶⁴ Madde 87.- İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi devlet mekteplerinde meccanidir. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/> (24.02.2025).

⁶⁵ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 1. Baskı, s. 149.

bilim ve bilgi yönünden ve diğer hususlarda erkeklerden asla geri kalmamışlardır; belki daha ileri gitmişlerdir.⁶⁶

Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere Paşa eğitim anlamında politikalarından bahsederken kız ve erkek çocuklar arasında bir ayırım gözetmemiş, kadınların ve erkeklerin aynı öğretimi alması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Türk kadınının Avrupa'daki kadınlardan daha ileri gidebileceğine dair olan inancını ise bir konuşmasında “Ben, muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, aksine pek çok yönlerde onların üstüne çıkacak nur ve irfanla donanacaklarına asla şüphe etmeyen ve buna kesin emin olanlardanım”⁶⁷ diyerek göstermiştir.

22 Mart 1926 yılında kabul edilen 789 numaralı Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun⁶⁸, Türkiye’de ilk ve ortaöğretimin esaslarını belirlemiş ve hem erkeklerin hem de kadınların eğitimde devamlılığını sağlayan önemli bir adım olmuştur. Bu kanun ile birlikte açılan okulların sayısında artış gözlemlenmiş, bu durumda kızların eğitim sürecinin içerisine katılmalarında hızlandıran bir sürece girilmiştir.⁶⁹ Bu bağlamda köy ve şehir yatılı mektepler, ilk mektep, orta mektep, muallim mektepleri, mesleki mektepler Türk vatandaşlarının eğitim almış oldukları okullar olmuş, kızlar da bu okullarda eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur.⁷⁰ 1926 yılında harp okulları dışındaki diğer tüm okullarda kızların da okumasına karar verilmiş ve bu gelişmeyle birlikte Türkiye, Cumhuriyet’in ilk yıllarında pek çok batılı ülkeyi geride bırakmayı başarmıştır.⁷¹

Eğitim alanında yapılan bu düzenlemeler, yalnızca okul türleri ve eğitim alanında sınırlı kalmamış, Türk eğitim sistemini doğrudan etkileyecek köklü bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa uzun süre boyunca Arap harflerinin öğrenilmesi ve kullanılması açısından zorluklar barındırdığı, bu alfabe ile toplumun büyük çoğunluğunun eğitim fırsatlarından mahrum kaldığını fark etmiş ve yeni kurulan Türk Devleti’nin daha sade ve pratik bir alfabeye ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. 1927 yılında genel nüfusun %51,9’u kadınlar oluştururken, Okuma-yazma bilen kadın oran ise %9,22 olarak belirlenmiştir. Yeni alfabenin benimsenmesi ile birlikte okuma yazma oranının artması kadınların da eğitim hayatına daha aktif şekilde katılması

⁶⁶ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 113-114.

⁶⁷ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 114.

⁶⁸ 789 Numaralı Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 338, (03.04.1926).

⁶⁹ Çakır, **a.g.t.**, s. 317.

⁷⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 51, Cilt: 31, s. 83, 84, 89. 1926 yılında ilköğretimdeki ilerleme Meclis’i memnun edecek düzeyde artış göstermiştir. 1925 yılında Türkiye’de ilkokul sayısı 5.655, öğretmen sayısı 10.593, öğrenci sayısı ise 346.459 idi. 1926 yılında ise bu rakam ilkokullarda 5.887, öğretmen sayısında 11.766, öğrenci sayısında ise 385.455’e yükselmiştir. Bu verilere göre öğrenci sayısı %11 artmış, 228 yeni okul ve 543 sınıf veya şube açılmıştır. Vekiller yapmış oldukları konuşmalarda, Türkiye’nin en yakın geçmiş ile yapılan kıyasında ne kadar ilerlediği hususunda hesap vermesi gerektiğinden ve sürekli ilerleme kaydedilmesi adına çaba verilmesinin öneminden bahsetmişlerdir.

⁷¹ Emel Doğramacı, **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 94.

hedeflenmiştir.⁷² Arap alfabesi Latin harfleri kadar Türk dilinin seslerini karşılayamadığı ifade edilmiştir.⁷³

Latin alfabesinin kabulüyle ilgili olarak, Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1928 tarihli Meclis konuşmasında şu sözleri beyan etmiştir:

(...) Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel Büyük Türk Milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır (Sürekli alkışlar). Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. (Alkışlar) Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk Alfabesidir. (Alkışlar) Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. (Alkışlar) (...)⁷⁴

Latin alfabesinin kabulünün hemen ardından Millet Mektepleri adıyla kurslar açılmış ve halka yeni yazı şekli öğretilmeye başlanmıştır. Okuma yazmayı hiç bilmeyenler ve biraz bilenler farklı kurslara tabii tutulmuşlardır. Bazı bölgelerde bu kurslar okullarda düzenlenmiş, okulun bulunmadığı yerlerde ise seyyar kurslar düzenlenmiştir. 15 ve 45 yaş arasında bulunan kadın erkek bütün vatandaşlara kursa devam zorunluluğu getirilmiş, 45 yaş üzeri ise isteğe tabii tutulmuştur. İlk yılında yarım milyon kişinin okuma yazma öğrendiği Millet Mektepleri'nde kişilere sağlık, basit düzeyde matematik, medeni bilgiler gibi sosyal hayatın devamlılığında gerekli olan bilgiler de verilmiştir. İlk beş yıl içerisinde bu okullardan bir buçuk milyon kişi okuma yazma öğrenerek mezun olmuştur. 1932'den itibaren ise etkinliğini kaybetmiştir.⁷⁵ Başvekil İsmet Paşa 1929 yılında mecliste yapmış olduğu konuşmasında, Millet Mektepleri'nin okuma yazma öğretme konusundaki başarısından bahsetmiş ve kadın erkek olmak üzere bir milyondan fazla kişinin okuma yazma öğrendiğini belirtmiştir.⁷⁶ 1927 yılında kadınlarda okuma-yazma oranı %4 iken bu rakam 1935 yılına gelindiğinde %10,5'e çıkmıştır.⁷⁷

Yeni Türk harfleri ve Millet Mektepleri konusunda, Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1929 tarihli TBMM açılış konuşmasında önemli açıklamalarda bulunmuştur:

⁷² Burhan Göksel, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 161-162.

⁷³ Celal Nuri İleri, **Türk Devrimi**, 1. Baskı, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 165.

⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:3, İctima: 1, Cilt: 5, s. 4. 1 Kasım 1928'de kabul edilen Latin alfabesi 3 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe koyulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reisicumhur Hazretlerinin Büyük Millet Meclisinin Üçüncü İhtihap Devresinin İkinci İctimaında Heyet-i Umumiyyede İrat Buyurdukları Nutuk, **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 1030, (03.11.1928).

⁷⁵ İnan, **Tarih Boyunca Türk kadınının Hak ve Görevleri**, 1. Baskı, s. 152.

⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 40, Cilt: 9, s. 21.

⁷⁷ Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 29, 1994. s. 482. Bu oranlara bahsi geçen yıl aralığındaki ilkokulları bitiren öğrencilerde dahil edilmiştir. Ancak ortaya çıkan sonuç içerisinde ilkokullardan mezun olan kişilerin oranı %1,3'tür.

(...) Meclisimizin en büyük eseri olan Türk harfleri, yurdun genel yaşamına eksiksiz uygulanmıştır. İlk güçlükler, ulusun ölkü gücü ve uygarlığa olan sevgisiyle kolayca yenilmiştir. Ulus okulları, olağan eğitim ve öğretim dışında kadın ve erkek yüz binlerce yurttaşın aydınlanmasına yardım etti. Bu okulların daha büyük bir çaba ve istekle yayılıp yaşatılması gerekir.⁷⁸

1928'den itibaren açılan okullar arasında Kız Enstitüleri Cumhuriyet'in kuruluşuyla belirlenen hedef doğrultusunda ideal kadını yetiştirme misyonunu üstlenmiştir. Bu enstitülerin amacı, kadınlara sosyal hayat içerisinde varlık gösterebilecekleri yetkinlikleri kazandırmak ve ev içindeki rollerinde hedeflenen seviyeye ulaşmalarını sağlamak olmuştur.⁷⁹ Bu dönemde ayrıca Kız Sanat enstitüleri, Kız sanat okulları kurulmuş ve bu okulların 1938 yılına kadar sayısı 40'a yükselmiştir. 28 adet Akşam Kız Sanat Enstitüsü açılmıştır. Buralarda bıçki-dikiş, moda-çiçek, nakış, çamaşır, resim, mesleki resim, giyim, ev idaresi, yemek pişirme, çocuk bakımı, sağlık ve teknoloji dersleri okutulmuştur.⁸⁰

1937 yılına gelindiğinde ise orta mektep ve liselerin sayısı hakkındaki bilgilere dönemin basın yayın organlarında yer verilmiştir. Bu bağlamda Ulus gazetesinde yer alan haber içeriği aşağıdaki şekildedir:

Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğünce tespit edilen rakamlara göre, memleketimizde 36 lise, 11 muallim mektebi, 109 orta mektep var. (Bu rakamlara orta ihtisas ve meslek mektepleri dahil değildir). Liselerin 6'sı kız, 13'ü erkek, 17'si muhtelit lisedir. Muallim mekteplerinden 5'i kız, 6'sı erkektir. 11 kız, 19 erkek 79 muhtelit orta mektep mevcuttur. Liselerin yirmi dördü yatılı, on ikisi yatısız, muallim mekteplerinin hepsi yatılı, orta mekteplerin dördü yatılı yüz beşi yatısızdır. Yatılıların yekunu 39, yatısızların 117'dir. Liselerde 263 kadın, 830 erkek, muallim mekteplerinde 89 kadın, 106 erkek, orta mekteplerde 387 kadın, 1047 erkek muallim ve gene liselerde 7715 kız, 26832 erkek, muallim mekteplerinde 3027 kız, 1367 erkek, orta mekteplerde 8887 kız, 28960 erkek talebe vardır. Kadın muallimler 739, erkek muallimler 1983, kız talebe 19629, erkek talebe 57159 dur. Bütün muallim yekunu 2722 talebe yekunu 76788'e balığ olmaktadır. (...)⁸¹

Cumhuriyet rejiminin eğitim alanında gerçekleştirmiş olduğu yenilikler ile birlikte kadınlar, kurulan üniversitelerde de eğitim öğretim faaliyetlerinden yararlanmaya başlamıştır. İlk kez 1927 yılında İstanbul Tıp Fakültesinde 7 kız öğrenci öğrenim görmeye başlamıştır.⁸² 1923-24 yıllarında İstanbul Üniversitesinde eğitim alan kız öğrenci sayısı 341 olarak belirlenmiştir.⁸³ Bu bağlamda bir

⁷⁸ Vasfı Bingöl, *Atatürk'ün Milli eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s. 49.

⁷⁹ Ayten Sezer Arıg, "Türkiye'de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 20, 2014, s. 197.

⁸⁰ Müjgan Cunbur, "Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 23, 1992, s. 270.

⁸¹ "Orta Mektep ve Liseler", *Ulus Gazetesi*, 18.02.1937, s. 2.

⁸² İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 1. Baskı, s. 153.

⁸³ Çakır, *a.g.t.*, s. 319.

diğer önemli kuruluş olarak gösterilen Halkevleri, toplumun eğitilmesini kendilerine görev olarak edinmiş ve kadınlara çeşitli imkanlar sunarak onların eğitimine katkıda bulunmuşlardır.⁸⁴

1.3. Kadın, Evlilik ve Aile Sorunlarına Dair TBMM’de Yapılan Görüşme ve Konuşmalar

1.3.1. Medeni Kanun Öncesi Kadının Durumu

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kadınlara birtakım haklar verilmesi için denemeler yapılmış ancak pek bir sonuç alınamamıştır. 1920 yılında “Hukuk-ı Aile Kararnamesi” üzerinde değişikliklere gidilmiş, 12 hatta çok daha ufak yaşlarda gerçekleşen evlilikler yasaklanarak evlilik yaşı 17 olarak belirlenmiştir. Nikah akdinin şahitler ve hâkimin önünde gerçekleştirilmesine ve aynı zamanda evliliğin topluma duyurulmasına hüküm verilmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde erkeklerin üç talakla boşanabilme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu durumun, kadınlar açısından evlilik sürecinde bir çekince yarattığı ifade edilmiştir. Kadınlara güvence sağlamak amacıyla, nikahın kısıldığı esnada kadınların erkeklere bazı koşullar ileri sürmelerine imkan tanınmıştır. Ayrıca bir erkeğin ikinci kez evlenmek istemesi halinde, mevcut evliliği tek taraflı olarak feshetmesinin engellendiği aktarılmıştır. Henüz çok eşliliğin ortadan kaldırılmadığı toplumda kadına kocasının eşler arasında eşitlik sağlanamadığını beyan edebilme, hâkime başvurabilme ve boşanma talep edebilme hakkı tanınmıştır. Tüm bu düzenlemeler yenilik olarak görülse de kadının konumunu yükseltmemiş aksine farklı pek çok sorunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle ilgili düzenleme 1921 yılında Sultan Vahdettin tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.⁸⁵

Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde sorunun çözümüne yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuş, ancak bu girişimler beklenen sonucu vermemiştir. Cumhuriyet’i kuran kadrolar ise eski kanunların yeni toplumun ihtiyaçlarını karşılayamayacağını düşünmüş ve yapılan incelemeler ile birlikte İsviçre Medeni Kanunu’nun aynen alınmasına karar verilmiştir.⁸⁶

1.3.2. Medeni Kanun’da Kadın ve Evlilik

Cumhuriyet döneminde kadın hakları alanında atılan ilk önemli adım hiç şüphesiz 17 Şubat 1926’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilen Türk Medeni Kanunu olmuştur. İlgili

⁸⁴ Halkevleri ile ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk kadını III (1919-1970)**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 18-23.

⁸⁵ Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk kadınının Hak ve Görevleri**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022, s. 161.

⁸⁶ Haykır ve Haykır, a.g.m., s. 100.

kanunun kabulü sürecinde önemli rol oynayan adliye vekili ve İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey'in konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Türk milletini medenî kabiliyetlerden azada görenler bu kanunun camiamız içinde nasıl tatbik edilmekte olduğunu gördükleri gün düşüncelerinde ve iftiraalûd fikirlerinde ne kadar aldandıklarını ve süratle yürüyen Türk inkilâbı önünde kendilerinin ne kadar geri kaldıklarını görecekler ve umarım ki ebedî bir hicap içinde kalacaklardır. (Bravo sesleri alkışlar). Arkadaşlar! Dokuz yüz küsur maddeyi ihtiva eden kanunu medenimizin en mühim aksamını bil hassa aile teşkilâtı, tesisat faslı, miras mesaili ve aynı haklar teşkil etmektedir.⁸⁷

Bu konuşmanın hemen ardından Mahmut Esat Bey meclisteki konuşmasına devam etmiş; Türk kadınının gerek aile gerekse hukuksal bağlamda hak ettiği kazanımlara ulaşamadığını, Medeni Kanun'un ise kadınlara bu imkanları tanıyacağını, Cumhuriyet öncesinde yapılan girişimlere rağmen bir türlü giderilemeyen kadın hakları sorununa çözüm getireceğini ve Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte Türk tarihinde yeni bir dönemin başlayacağını, Türk milletinin bu kararı heyecanla beklediğini ifade etmiştir. Mazbata Muharriri (Menteşe Milletvekili) Şükrü Kaya Bey ise Adliye Encümeninin Medeni Kanun'u incelediğini ve kabulüne karar verildiğini bildirmiştir. Bu hususta Şükrü Bey meclis konuşmasında bu kanunun ihtiyaç olduğu ve bu ihtiyacı fark eden Mahmut Esat Bey'e teşekkür etmiştir. Evlenme, boşanma, evlatlık edinme vb. konuların medeni ülkelerde kanunlaştırıldığını, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde böyle bir kanunun mevcut bulunmadığını ve buna ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Kaya devam eden konuşmasında ise Türk milletinin yüksek fedakârlık göstererek kurmuş olduğu Cumhuriyet'in geçmiş kanunlarla varlığını sürdüremeyeceğini bu nedenle yeni yönetim şekline layık kanunlar koyulması gerektiğinden bahsetmiştir. Ona göre eski kanunların en kötü yanının kadına bakış açısı olduğunu ifade etmiştir. Türk toprakları için gözünü kırpmadan şehit olan, vatan evlatlarını yetiştiren, kendisi de birçok sıkıntıya göğüs geren Türk kadını hak etmiş olduğu haklardan mahrum bırakılmıştır. Ona göre milletleri var eden kurumun aile olduğu belirtilmiştir. Bir milletin, toplumda önemli bir yere sahip olan kadını hukuksal haklarından yoksun bırakması halinde ilerleyemeyeceğini vurgulamıştır. Türk kadını her alanda yapmış olduğu işlerle verilecek olan hakları fazlası ile hak etmiştir. Encümen, Türk ihtiyaçlarını karşılayacak ve Türklere en uygun kanunun Medeni Kanun olduğunu kabul etmiş ve söz konusu kanun doğrudan İsviçre Kanunu'ndan alınmıştır. Doğrudan İsviçre'den alınma nedenini Şükrü Bey şu şekilde açıklar: "Nazârî olarak belki denilebilir ki, mevcut ahkâmı ihtiyacı asra tevfiğ ederek ayrıca bir kanun yapılabilirdi. Efendiler ayrı ayrı esaslara ve unsurlara mensup olan desatiri birleştirmek âdetâ muhtelifül cins şeyayı cem etmeye benzer"⁸⁸

Medeni Kanun ile birlikte kadınlar tek başlarına ikametgâh alabilmiş, evliliğe yaş sınırı getirilmiştir. Buna göre erkek çocukların 18 kız çocukların 17 yaşında evlenmesine izin verilmiştir.

⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 22, s. 230.

⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 22, s. 230- 231.

Ancak zaruri durumlar hasıl olursa anne, baba veya vasi dinlenerek bu yaş hâkim tarafından 15'e kadar çekilebilmiştir. 1938 yılına gelindiğinde bu yaş sınırı meclis içerisinde tartışılmıştır. Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu; Belirlenen yaşın coğrafya gerçekleri dikkate alındığında bir yıl fazla olduğundan ve Anadolu'da halihazırda daha küçük yaşlarda evlilik yapıldığından bahsetmiştir. Bunun yanında Amerika ve Avrupa gibi ülkelerde evlilik yaşlarının daha az olduğundan ve toplum içerisinde evliliklerin Medeni Kanun'da belirtilen yaşın altında yapılmasından kaynaklı dava sayısının fazla olduğuna değinmiş ve bu problemin çözüme kavuşturulması hususunda beyan vermiştir. Konya Milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ ise bu isteğe sert çıkmış ve 15 yaşında evlendirilecek olan kız çocuğunun çocuk doğurma ve doğan çocuğu yetiştirme hususunda yetersiz olacağından bahsetmiştir. Ona göre 15 yaşındaki kız çocuğu henüz gelişimini tamamlamamıştır. Bu nedenle de doğurduğu çocuğa sağlıklı şekilde bakamayacaktır. Bu durumda doğan çocuğun vatana hayırlı bir birey olarak yetişmesi mümkün olmayacağını beyan etmiştir. Aynı zamanda 18 yaş altı evliliklerin, mahkemeye başvuran kişiler için ise Medeni Kanun'da belirtilen zaruri haller meydana gelirse 15 yaşında evliliğe müsaade edilebilir maddesinin bir sonucu olduğuna değinmiştir. Mecliste bu konu hakkında uzunca bir tartışma yapılmış ve sonuç olarak 31 Mayıs 1938 tarihinde Medeni Kanun'un 88'nci maddesinin değiştirilmesine karar verilmiştir. Sebep olarak evlilik yaşının kişiden kişiye farklılık göstereceği, diğer devletlerin evlilik yaşını farklı şekilde belirlemelerinin en temel sebebinin bu olduğu Belçika, İtalya ve Fransa'da kız çocukları için evlilik yaşının 15, erkekler için 18, Almanya'da ise erkek için 21, kadınlar için 16 olduğu örnekleri verilmiştir. İsviçre Medeni Kanunu'nun 96'ncı maddesinden alınan 88.'nci madde coğrafyanın ve iklimin şartları düşünüldüğünde İsviçre'den daha aşağıda belirlenmiştir. Ancak 11 senelik gözlem ile bu kararın doğru olmadığı saptanmış, mahkemelerde açılan davaların çoğunun yaş düzeltmek için olması da bu düşünceye somut örnek teşkil etmiştir. Bu bağlamda 30 Mayıs 1938 tarihinde hazırlanan kanun layihası kabul edilmiştir. Buna göre evlenme yaşı erkekte 17 kadınlarda ise 15'e düşürülmüş, zaruri bir durum meydana gelirse hâkime; 15 yaşını dolduran erkekle, 14 yaşını dolduran kadının evliliğine anne, baba veya vasisinin dinlenmesi şartı ile izin yetkisi verilmiştir.⁸⁹ Medeni Kanun'da eşlerden herhangi birisi kayıp olduğunda tarafların tekrar evlenebilmesi için gerekli görülen şartların, kadının boşanma, dul kalma veya evliliğin mahkeme kararı ile sona erdirildiği durumda tekrar evlenebilmesi için gerekli süreler, evlenme kararının beyan tarzı konularında ki koşullar belirlenmiştir. Evlenmeye mâni olacak bir durumun gerçekleşmesi durumunda başvurunun reddedilmesine karar verilmiş, ancak taraflara redde itiraz hakkı da tanınmıştır. Boşanma veya ayrılık nedenleri, boşanma sonrasında kadının durumu, alacağı nafaka miktarı, kadın ve çocukların korunmasına yönelik alınacak olan tedbirler, evlilik akdinin gerçekleşmesinin ardından kadının kocasının aile ismini taşıması, evi geçindirme yükümlüğünün kocaya verilmesi ve bununla birlikte kadının ev içinde esas otorite olarak konumlanması gibi hususlara değinilmiştir. Evlilik dışı hamileliklerde kadın ve doğacak çocuğun yasal süreci ile birbirleriyle evlenmeleri yasak olan ya da

⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 76, Cilt: 26, s. 1-2.

mevcut durumda başka kişilerle evli olanların ilişkileri sonucu meydana gelen hamileliklerde kadın ve çocuğun durumu, medeni kanunda net şekilde belirlenmiştir.⁹⁰

Medeni Kanun ile birlikte tek eşlilik kabul edilmiş, kocasının ağzından çıkacak tek kelime ile boşanabilen kadının durumu değişmiştir. Şayet boşanma isteniyor ise çiftlere bu eylemi yargı önünde gerçekleştirme zorunluluğu getirilmiştir.⁹¹ Kadın ve erkekler Medeni Kanun ile eşit statüye getirilmiş, çalışma hayatında erkekler ile eşit maaş alabilmiş ve mülk sahibi olabilmişlerdir.⁹² Kadınlar da erkekler gibi mahkemelerde gerçekleştirilen davalarda şahit olabilme hakkını elde etmiş, evlenme akdi gerçekleştirilirken kadının yerine vekil tayin edilmesi gibi sonraki süreçte problem yaratacak birtakım faaliyetlerinde önüne geçilmiştir. Eski düzen içerisinde mevcut bulunan “hülle”⁹³ uygulaması sona erdirilmiştir. Yine eski hukuk düzeninde bir çocuğun velisi yalnızca babası olabiliyor iken Medeni Kanun ile birlikte anne de veli olarak kabul edilmiştir. Medeni Kanun’da kadınlara tanınan bir diğer önemli hak ise gayrimüslim evlilik yasağının kaldırılması olmuştur. Osmanlı hukukunda Müslüman olan bir kadın gayrimüslim bir erkekle evlenmesi yasaklanmış, ancak Müslüman erkekler için böyle bir sınırlama koyulmamıştır. Bu hüküm yalnızca kadınlara uygulanmıştır. Medeni Kanun ile birlikte ise bu kısıtlama kaldırılarak Müslüman kadınların diledikleri takdirde gayrimüslim erkeklerle evlenebilmelerinin önü açılmıştır.⁹⁴

Türklerin İslam kültüründen etkilenmeleri beraberinde ekonomik sebepler gibi argümanlardan kaynaklı kız çocukları çok erken yaşlarda evlendirilmek zorunda kalınmıştır. Medeni Kanun’un koymuş olduğu yasalara rağmen kız çocukları sonraki süreçte de erken yaşlarda evlendirilmeye devam edilmiştir.

Medeni Kanun’un tüm olumlu yönlerine karşı; kadının kocasının aile adını taşıma zorunluluğu, sosyal alanda kadın erkek eşitliği sağlanmaya çalışılsa da evin reisinin erkek olarak belirlenmesi, ev içi alanın ve sorumluluğun tamamen kadına bırakılması, aile birliğinde temsil yetkisinin erkeğe verilmesi, kadının gerçekleştirmek istediği herhangi bir faaliyette kocasından açık

⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 22, s. 1-28.

⁹¹ Boşanmak için kanunda belirtilen nedenlerden birisinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu nedenler: Zina, Cana kast etmek, hakaret etmek veya şiddet uygulamak, terk etmektir. Tüm bu sebepler mahkemeye sunulduktan sonra taraflar şikayetçi oldukları durumu mahkemede ispat etmek zorundadır. Bu sebepler dışında geçimsizlik yaşadığını belirterek boşanma isteği mahkemeye sunulduğunda ise hâkime taktir yetkisi bırakılmıştır. Hâkim isterse çiftlere belirli bir süre verebilir, verilen sürenin sonunda taraflar hala kararlıysa boşanma gerçekleştirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, 1. Baskı, s. 164.

⁹² Alev Kahya Birgül, Atatürk İnkılabında Türk Kadını ve Aile”, **Erdem Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 33, 1999, s. 800.

⁹³ Üç talakla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi amacıyla bir başka erkekle evlenmesi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Saffet Köse, “Hülle”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulle> (10.02.2025).

⁹⁴ Türker Alkan, **Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu**, s. B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981, s. 79.

veya örtük izin almak zorunda kalması ve oturulacak evin erkek tarafından seçilmesi, eşitlik ilkesine ters düşmüştür.⁹⁵

Ancak tüm bunlara rağmen özellikle boşanmanın tek taraflı erkeğin isteği ile ortadan kaldırılması ve çokeşliliğin yasaklanması Türk kadını için oldukça ileri atılmış adımlardan olmuştur. Geçmişteki süreç göz önüne alındığında Medeni Kanun, kadınlara tanıdığı haklar bakımından Türk tarihinde önemli yere sahip olmuştur.

Medeni Kanun ile birlikte kadın sosyal hayatın içerisine girmiş, öyle ki dünya devletleri Türk kadının geçirmiş olduğu değişimi yakından takip etmiş, bu bağlamda Amerikalı yazar olan Mis Maryon Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir.⁹⁶ Cumhuriyet kadınının; anneliği, yaşam tarzındaki değişimleri, spor faaliyetlerine katılımları, eğitim hayatı içerisindeki konumu gibi birçok konu Avrupa devletleri tarafından ilgi ile takip edilmiştir.⁹⁷

Kadınlara haklar aşamalı şekilde verilmiştir. Soyadı Kanunu⁹⁸, 21 Haziran 1934'te Meclis tarafından kabul edilmiştir. Kanunun kabulü ile birlikte evlenen kadınlar kocasının soyadını almak durumunda kalmıştır. Ancak evliliğin sona ermesi ile kadın kocasının soyadından çıkmak durumunda kalmıştır. Eğer babasının soyadı yoksa bu durum herhangi bir sorun teşkil etmeyerek kadınlara kendi soyadlarını seçebilme hakkı tanınmıştır. Soyadı Kanunu'nun 20. maddesinde yetişkin kabul edilen bireyin soyadını seçme konusunda özgür olduğu vurgulanmıştır. İlgili kanuna göre, kişinin bir yıl içerisinde ücretsiz beyanname vererek soyadını seçebileceği ve daha sonra seçilen soyadının onaylandığı belirtilmiştir.⁹⁹

Atatürk, sosyal yapının değişimi hususunda evlilik konusunu son derece önemli görmüş ve Türk aile yapısını Medeni Kanun'la güvence altına almıştır. Atatürk'ün en çok istediği şey kadını ve erkeği sosyal bütünleşmede yan yana görebilmek olmuş, kendisi yapmış olduğu konuşmalarda evliliği ve aile hayatını öven demeçler vermiştir. 1936 yılında yapmış olduğu bir konuşmasında "Eşini mesut edebilecek herkes evlenmelidir, çoluk-çocuk sahibi olmalıdır. Bana bakmayınız; bu meselede örnek İsmet Paşa'dır. Benim hayatım başka türlü düzenlenmiştir. Buna rağmen tecrübesini yaptım. Sonradan anladım ki bu iş benim başarabileceğim bir iş değilmiş..."¹⁰⁰ sözleriyle aile ve evlilik kurumunun öneminin üzerinde durmuştur.

⁹⁵ Alkan., a.g.e., s. 80.

⁹⁶ "Türk Kadınlığı Hakkında Tetkikat", 30.08.1929, **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.

⁹⁷ "Yeni Türk kadını", 14.08.1929, **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.

⁹⁸ Soyadı Kanunu için Bkz: T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 71, Cilt: 23.

⁹⁹ Evliliği bozulan kadınların soyadları hakkında, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 3742, (23.10.1937).

¹⁰⁰ Kocatürk, a.g.e., s. 411.

1.3.3. Evlenmenin Vatandaşlığa Etkisi Sorunu

1.3.3.1. Yabancılarla Evlenen Türk Kadınlarının Durumu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında vatandaşlık politikaları, ulus-devlet oluşturma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve özellikle farklı milletlere mensup bireyler ile gerçekleştirilen evliliklerin vatandaşlık bağlamındaki etkileri mecliste gündem haline gelerek tartışma konusu olmuştur.

1928 yılında mecliste yapılan görüşmelerde tabiiyet muamelelerinden alınacak harçlara dair kanunun beşinci maddesinde, Türk kadınlarının yabancı erkeklerle evlenmeleri halinde, kocalarının vatandaşlığına geçip Türk vatandaşlığını kaybetmeleri durumunda nüfus kayıtlarından silinmelerine ilişkin belge düzenlenmiş ve buna karşılık olarak 25 lira harç bedeli alınmasına karar verilmiştir. Kanunun kabul edilmesi sırasında devam eden tartışmada Bitlis Milletvekili Muhittin Nami Bey, herhangi birisiyle evlenen bir kadının nüfus kaydındaki durumunu yanlışlıkla değiştirmesi durumunda, mahkemeye başvurup hatanın düzeltilmesini talep ederse herhangi bir ücret talep edilip edilmeyeceğini sormuş; Bütçe encümeni reisi ve Edirne Milletvekili Şakir Bey ise böyle durumlarda kanunda harç alınacağına dair hüküm bulunmadığını, ve böyle bir durum söz konusu olduğunda kıyas yapılarak bir harç alınmayacağını belirtmiş ve beşinci madde bu şekilde kabul olunmuştur.¹⁰¹

Sonraki süreçte vatandaşlık işlemleri ile ilgili alınacak olan harçlarla ilgili kanunların çıkarılması ve dışişleri, maliye ve bütçe komitelerinin karar tutanaklarında Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi'nce belirlenen bazı kanunlarda değişikliğe gidilmiştir. Yabancı bir erkeklerle evlenerek onun vatandaşlığına geçen Türk kadınları için 10 lira harç ücreti uygulaması yetersiz görülmüş ve bu nedenle ücret 25 lira olarak değiştirilmiştir. Çünkü her ne kadar toplum içerisinde yabancı erkeklerle evlenen Türk kadınları mevcut olsa da bu duruma devlet kayıtlarında sıkça rastlanan bir durum olmamıştır. Eski düzenlemelerde ise kocasının vatandaşlığına geçen Türk kadınlarının durumlarına ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bu nedenle, kadınlar kocalarının tabii olduğu ülke kanunlarına göre evlenmiş; yabancı vatandaşlık kazandıklarında her iki taraftan vatandaşlık onay ücreti tahsil edilip nüfus idaresine bildirilmiş ve böylece kadınların nüfustan kayıtları silinmiştir. Bu harç Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi'nce 750 kuruş olarak belirlenmiş fakat yeni kanunda onay harcı ile ilgili bir hüküm koyulmasına gerek olmadığı belirtilerek kadınların nüfus kayıtlarının silinmesi adına 1000 kuruş harç ücreti alınmasına karar verilmiştir.¹⁰²

¹⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 49-50.

¹⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 48, 50.

Mecliste görüŖülen bir diğ er önemli husus ise önceden Türk vatandaşlığında olmasına rağmen yabancı biriyle evlenerek kocasının vatandaşlığını kazanan kadının, kocasından boşanması veya kocasının ölmesi durumunda tekrar Türk vatandaşı olmak istediğ inde eski kanunda bu konu ile ilgili bir madde bulunmamasının tartışılması olmuştur. Bu durumda yapılan uygulamada, yabancı olup Türk vatandaşlığına geçen kişilerden alınan harç aynı şekilde tahsil edilmiştir. Yeni yapılan düzenleme ile birlikte bu gibi kadınların tekrar Türk vatandaşlığına geçmek istemeleri durumunda daha sınırlı miktar ile işlem yapılması gerektiğ inin daha uygun olacağı düşün müŖ ve Ş urayı Devlet Tanzimat Dairesi'nce belirlenen kanunun yedinci maddesi değ iş tirilerek harç ücreti 500 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁰³ Bu harçlar sonraki süreçte tekrar güncellenmiştir.

12 Mayıs 1928 Cumartesi günü yapılan meclis oturumunda vatandaşlık iş lemlerinden alınacak olan harç için hazırlanan kanun layihası mecliste oylamaya sunularak kabul edilmiştir. Buna göre harcı ödenerek nüfus kaydı silinmiş olan bir kadın, kocasından boşandıktan veya kocası öldük ten sonra tekrar Türk vatandaşlığına geri dö nmek isterse yalnızca 5 lira harç alınmasına karar verilmiştir.¹⁰⁴ Bu karar, evlilik yolu ile farklı ÷ lke vatandaşlığına geçen kadınların boşanma veya eş lerinin vefatı sonrasında, düşük bir harç ödeyerek Türk vatandaşlığına yeniden geç iş yapmalarını mümkün kılmış; böylece kadınlara yüklenen maddi yükü azaltmış ve sürecin daha hızlı ilerlemesi sağ lanmıştır.

23 Mayıs 1928 tarihinde TBMM'de Türk Vatandaşlığı Kanunu kabul edilmiş ve bu kanunun 13. maddesine göre yabancılar ile evlenen Türk kadınlarının Türk olarak kalmaları kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Ancak kadınların yabancı erkekler ile evlenmeleri onların memurluk hayatını da etkilemiştir. Yabancı bir erkekle evlenen Türk kadını devlet kadrolarında memur olarak görev yapamamıştır.¹⁰⁶ Bu durum kadınların kamusal alandaki statülerinin sınırlandırılmasına neden olmuştur. Ancak bu evliliklerle Türk vatandaşı olan yabancı erkekler de bulunmaktadır. Bu

¹⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 53.

¹⁰⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 74, Cilt: 4, s. 111.

¹⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima: 81, Cilt: 4, s. 296.

¹⁰⁶ Genel Memurlar Kanununun düzenlenerek yürürlüğe girmiş olduğı dönemde kabul edilen maddelere göre, yabancı erkekler ile evlenen Türk kadınları başka bir ÷ lke vatandaşı oldukları için memuriyet haklarını kaybetmişlerdir. Bu nedenle söz konusu maddenin ilgili fıkrasına kadınlar ile ilgili madde eklenmemiştir. Burada yalnızca erkeklerin yabancı kadınlar ile evlenmeleri durumunda memurluk statüleri hakkında bilgiler vardır. Buna göre, görevde iken yabancı bir kadınla evlenen Türk erkek istifa etmiş olarak kabul edilmektedir. Bu kanun yayımlanmadan önce yabancı bir kadınla evlenenler ise Dış iş leri, Savunma Bakanlığı ve Deniz Kuvvetlerinde görev yapamamaktadırlar. Burada kadınlar ile ilgili bir madde bulunmaması üzerine konu Türkiye Büyük Millet Meclisine taşınmış ve açıklanması talep edilmiştir. Çünkü 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 13. Maddesi ile birlikte yabancılar ile evlenen Türk kadınlarının Türk vatandaşı olarak kalması esas kabul edilmiş bu durumda karmaşı oluŖmasına neden olmuştur. Komisyon ise yabancılarla evlenen erkek ve kadınların aynı kanunlara tabii olmaları gerektiğ i konusunu oy birliğı ile kabul ederek ilgili fıkrayı yoruma kapatarak değ iş tirmiştir. Buna göre, "Umum memurin kanununun (z) fıkrası asadaki şekilde tadil edilmiştir: Ecnebilerle evli olmamak, memur iken ecnebilerle evlenenler müstafi addedilirler. (Bu kanunun, neş rinden evvel ecnebi kadınlarla tevhül etmiş bulunan memurin Hariciye , Müdafaai Milliye ve Bahriye.vekâletlerinde istihdam edilemezler)." Kanun maddesi belirlenmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 34, Cilt: 8, s. 1-2.

bağlamda Rus vatandaşı olan Andrea Danilov Samsun'da bir kadın ile evlenerek Türk vatandaşlığına geçmek istemiş yapılan incelemeler sonrasında vatandaşlığa kabulde herhangi bir engeli bulunmadığından kabul edilmiştir.¹⁰⁷

1.3.3.2. Türkler ile Evlenen Yabancı Kadınların Durumu

Türkiye Cumhuriyeti'nde, yabancı erkeklerle evlenen Türk kadınlarının yanı sıra, Türk erkekleriyle evlenen yabancı kadınlar da mevcut bulunmaktaydı. Bu kadınlar için de meclis içerisinde tartışmalar meydana gelmiş ve kararlar alınmıştır. Alınan kararlara göre Türk erkekleri ile evlenen yabancı kadınlar Türk vatandaşı olarak kabul edilmiştir. Ancak Türk erkekle evlenen kadının önceden çocukları varsa kadının evliliği çocukların vatandaşlık durumunu etkilememiştir. Şayet baba ölmüşse bu durumda velayet anneye geçmiş ve çocuklar anneye tabii olarak kabul edilmiştir. Evlendikten sonra herhangi bir nedenle kocasından boşanan yabancı kadın, boşanmanın mahkemece kesinleştiği tarihten itibaren üç yıl süre içerisinde kendi vatandaşlığına dönebilmesine imkân tanınmış, ancak kadının Türk babadan çocuğu mevcut değilse, bu durumda ikametgâhını kendi memleketine alması şart koşulmuştur.¹⁰⁸

Mevcut şartlarda ihtiyaç hasıl olmasından kaynaklı bu kanunlar çıkarılmış olsa da Türklerin yabancılar ile evliliklerine çok sıcak bakılmamıştır Öyle ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında orduya mensup askerlerin bunlar; bahriye, jandarma ve zabıta gibi askeri birimlerin personeline dair 1926 yılında çıkarılan 912 numaralı kanunun beşinci maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte yabancı kadınlar ile birlikte yaşayan askeri memurlara emeklilik hakkı verilmemiş, bu haktan mahrum bırakılmışlardır. Kanunun yürürlüğe girmesinden önce böyle bir durumun içerisinde kalan personellerin ise rızalarına bakılmadan hizmet sürelerine göre emekliliğe ayrılmışlardır. Bu askeri personellerden, yabancı bir kadınla nikah akdi olmadan bir birliktelik yaşamış ve emeklilik süresi henüz dolmadan istifa etmişse bu durumda devlete tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Bu kararların alındığı esnada Van Milletvekili Hakkı Bey söz alarak askeri personelin Türkiye dışında bulunan Türk kadınları ile evlilik yapıp yapamayacağını sormuş ve bu bağlamda Romanyalı Türk kadınlarını örnek vermiştir. Bu soruya karşılık Müdafaa-i Milliye Vekili ve Çankırı Milletvekili olan Mustafa Abdülhalik Bey ise Teşkilat-ı Esasiye'ye atıfta bulunarak Türk ve Ecnebi ayrımının burada yapıldığından söz etmiş ve oylamaya geçilmiştir.¹⁰⁹ Kanun diğer meclis üyeleri tarafından da kabul edilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ BCA, 30-18-1-2/29.49.18/1, (30 Haziran 1932).

¹⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 3, İctima: 81, Cilt: 4, s. 296.

¹⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 75, Cilt: 3, s. 129-130.

¹¹⁰ 912 numaralı kanunun beşinci maddesi, askeri personellerin yabancı kadınlar ile evlenmeleri hakkında ki kararları içermektedir. Yabancı kadınlarla evlenmenin veya nikahsız şekilde bu kadınlarla ilişki yaşamının değiştirilen kanun ile hedeflediği şey güvenlik konusundaki hassasiyetle ilgilidir. Bu kadınlar ajanlık faaliyeti yürüten kişiler olabilir, bu

Yabancı kadınların Türkiye’de ikamet etmeleri veya seyahat etmeleri de belirli kanunlara tabii tutulmuştur. Buna göre fahişeler veya kadınları fuhşa sürükleyen kimseler, sınır dışı edilmiş olan veya Türk vatandaşlığından çıkarak kendi vatandaşlığına geçen yabancı kadınlar ile sınır dışı edilmeden ya da Türk vatandaşlığından çıkarılmadan önce evlenmiş olan yabancı kadınlar, 1312 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu’nun 13. maddesinde kendilerine verilen haklardan yararlanamamışlardır.¹¹¹

1932 yılında alınan karar ile mübadele sırasında Türkiye’ye gelen bazı kadınların, Türkiye’de daimî olarak kalıp kalmayacakları konusu sorun teşkil etmiştir. Bu kadınların kocalarından ayrı şekilde yabancı ülkede yaşamaları, Türk vatandaşı olan çocuklarının eğitiminde ve yetiştirilmesinde olumsuz etkilerinin yaşanılacağını düşündürmüştür. Bu bağlamda, bu kadınların Türkiye’de daimî olarak kocalarının yanında kalmaları için Hariciye Vekilliği, yetkili birimlere durumu bildirmiştir. Bu durum 4 Mart 1933 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından ele alınmıştır. Alınan karara göre, Mübadele kapsamında Türkiye’ye gelerek Türk vatandaşı olan Rum erkekler ile evli olan kadınların mübadele anlaşmasının birinci maddesine göre kocalarının yanında Türkiye’de yaşamalarına izin verilmiştir.¹¹²

1.4. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Namus Algısı ve Kadına Yönelik İstismar

1.4.1. Namus Algısı

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadınlar, sosyal, toplumsal ve hukuki alanda çeşitli hak kazanımlarını elde etmiştir. Birçok konuda düzenleme yapılmış ve devlet kadına şiddet ve cinsel istismara karşı net ve kararlı bir duruş sergilemiştir. Kadınların yaşamış oldukları istismar ve şiddet gibi olayların önlemine almak adına adımlar atılmıştır. Mecliste hapisanelerde bulunan suçlular için af yasası çıkartılmasının gündem olduğu bir oturumda bazı milletvekilleri kadınlara yönelik suçların ve özellikle cinsel suçların affının olmaması gerektiğini söylemişlerdir. Bozok Milletvekili Ahmet Hamdi Bey mevcut kanunu eleştirmiştir. Kanunda bir kız kaçırıldığında kaçırın kişi asıl suçlu olarak kabul edilmiş, kızla evlenmesi durumunda işlemiş olduğu suç ortadan kalktığı, ancak ona yardım edenlerin kürek cezası ile cezalandırıldıkları belirtilmiştir. Bu durumun adaletle bağdaşmadığından ve bu sebeple af çıkarılmasının gerekli olduğundan bahsetmiştir.¹¹³

durum askeri anlamda saklanan gizli bilgilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Devlet hazinesinin zarar görmesi bu şekilde engellenmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 75, Cilt: 3, s. 4-5.

¹¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 10, 11, 26. Bu kanunun 26. maddesi yabancı kadınların, sınır dışı edilmemek için Türk bir erkek ile evlilik yaparak vatandaşlık kazanmaya çalışmalarının önüne geçebilmek adına yapılmıştır.

¹¹² BCA, 30-18-1-2/34.15.8/1-2, (4 Mart 1933).

¹¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt:4 s. 234.

Rize Milletvekili Ekrem Bey ise belirli suçların affedilebileceğinden bahsetmiştir. Ancak ırza tecavüzde bulunan kişilerin bu affın dışında bulunması gerektiği üzerinde durmuş ve bu kişilere asla merhamet gösterilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre bu tür suçlular asla affedilmemesi ve kimseye müsamaha gösterilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁴ Bu hususa verilecek en net örneklerden birisi 1937 tarihli kararnamedir. Bu kararnameye göre cinsel saldırı ve tecavüz suçlarından Süvari 145. Alay 4. Bölük Komutanı Yüzbaşı Nazif 2. Süvari Tümen Askeri Mahkemesinde yargılanmış ve suçu sabit bulunarak üç ay hapis cezasına çarptırılarak ordudaki görevinden de ihraç edilmiştir.¹¹⁵

Mecliste, hangi suçların af kapsamına alınacağı uzun süre tartışılmış; çoğunluk ise taciz ve tecavüz suçlarının af kapsamına dahil edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Mecliste bu konu ile ilgili yapılan tartışmalarda ırza tecavüz suçu adam öldürmenin daha üstünde kabul edilmiş, bu konunun tarafları birbirlerine karşı sonu gelmeyen bir düşmanlığa sürükleyeceği ve Anadolu'nun herhangi bir yerinde ırz meselelerinin büyük davalara neden olduğu geçmiş yaşantılardan örnekler verilerek belirtilmiştir. Kütahya Milletvekili Ragıp Bey verdiği örnekte ırz meselesinden kaynaklı sekiz on ocaklı bir ailenin yok olduğunu, namus konularında Anadolu insanının hassasiyetine değinmiştir. Bu nedenle kati suretle bu gibi suçların af kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bayezid Milletvekili Şefik Bey ise küçük kız çocuklarını kaçıran kişilerin de bu kategoriye girmesi gerektiğini belirtmiş mecliste yapmış olduğu uzun bir konuşma ile düşüncelerini beyan etmiştir.¹¹⁶

Namus meselesi olarak görülen ve bu nedenle işlenen cinayetlerde kendisini haklı olarak görüp devletten af dileyen kimseler de olmuştur. İstanbul'un avukatlarından olan Ömer Faik Efendi, devlet yöneticilerine dilekçe yazarak af talebinde bulunmuştur. Dilekçesinde okuduğu okullardan, daha önce yapmış olduğu işlerden bahsederek çevresi tarafından saygı gören ve sevilen bir insan olduğunu beyan etmiştir. Ancak eşi Nazmiye Hanım'ı kendisine ihanet ederken yakaladığını bu nedenle ruhsal bir bunalım yaşayarak onu tabanca ile yaraladığını, ardından kendisini de öldürmek istediğini ancak bunu başaramadığından bahsetmiştir. Yaraladığı eşinin hastanede yanlış müdahale sonucunda öldüğünü ve bu nedenle kendisinin adli bir hata nedeniyle cinayetten hüküm yediğini vurgulamıştır. Eşine namusu uğruna böyle bir eylemde bulunduğunu belirtmiş ve her namuslu insanın böyle bir durumda aynı şekilde tepki vereceğinden bahsetmiştir. Cinayet suçlamasından dolayı mahkemenin adaletle karar vermediği beyanında bulunarak nedenle medeni haklarının kendisine geri verilmesi hususunda meclisten af talep etmiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt:4 s. 241.

¹¹⁵ BCA, 30-11-1-0/117.36.15/3, (22 Kasım 1937).

¹¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 406,408,409,411,412.

¹¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 42, Cilt: 8/1, s. 933.

Mecliste dava ile ilgili yapılan görüşmelerde Ömer Faik Efendi'nin daha önce yaptığı işlerden kaynaklı saygın, dürüst, namus ve haysiyet sahibi bir kişiliğe sahip olduğundan bahsedilmiştir. Namus için böyle bir durumun içerisine düştüğü ve eşinin ölümünün yanlış müdahale sonucunda meydana gelmesinden kaynaklı, Ömer Faik Bey'in mahkum edilmesinden kaynaklı kaybetmiş olduğu medeni haklarından mahrum bırakılmaması gerektiği heyeti umumiye tarafından belirtilmiştir. Oylamaya koyulan Adliye Encümeni Mazbatası ise kabul edilmiştir.¹¹⁸

Başka bir örnek ise 1935 yılında Sinop Milletvekili olan Recep Zühdü Beyin on yıl süre ile beraber yaşamış olduğu Fatma Medine isimli kadını, sebebinin ne olduğu bilinmemekle birlikte bacağından kurşunla vurarak yaralamış ve bu olay sonucunda Medine Hanım 12 Şubat 1935 tarihinde tedavi görmek için yatırılmış olduğu Fransız Pastör Hastanesi'nde yaşamını yitirmiştir. Daha sonra Sinop Milletvekili Recep Zühdü Beyin yargılanması durdurulmuştur.¹¹⁹

Bir başka örnekte Cimişkezek'in Vaskovan köyünden olan Ömer oğlu Nazmi'nin karısı Saniye ile gayrimeşru ilişki yaşayan aynı köyden Fettah oğullarından Mehmetoğlu Osman, Nazmi'nin askerlik vazifesini yaptığı sırada ilişkiyi devam ettirebilmek adına kardeşi Hasan ile birlikte 18 Mayıs 1933 tarihinde gece vakti Nazmi'nin evine girip boğmak sureti ile öldürüp cesedi çuval içerisine koyarak Murat Nehri'ne atmış ve olayın ortaya çıkarılması sonucunda her iki kardeş de idam cezasına çarptırılmıştır. 4 Mayıs 1936 tarihinde saat üç sularında ise idam gerçekleştirilmiştir.¹²⁰

Farklı bir örnekte de Ordu'nun Batami Köyü'nden Hasanoğlu Mehmed ile ilişkisi nedeniyle kendisine rakip gördüğü Saniye isminde bir kadını öldüren Haliloğlu Arslan, Ordu Ağır Ceza Mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırılmış, kararın hafifletilmesi adına bir sebep bulunamamasından dolayı dönemin hukuk sistemine uygun olarak idam hükmü onaylanmıştır.¹²¹

Yukarıdaki dava örnekleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadının konumu Medeni Kanun ile dönüştürülmeye çalışılsa da toplum içerisindeki namus anlayışının hala dönüştürülemediğini ve namus cinayetlerine karşı hukuk sisteminin bakış açısını da açıkça ortaya koymuştur.

Dönemin gazetelerinde de kadına yönelik işlenen suçlara yer verilmiştir. Bu bağlamda 28 Ağustos 1938 tarihli Son Posta Gazetesi'nde, Manisa'nın Alaybey Mahallesi'nde Börekçi Abdurrahman adında bir kişinin fuhuşla geçimini sağlayan Süzan adındaki kadını çarşının

¹¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 42, Cilt: 8/1, s. 934.

¹¹⁹ BCA, 30-10-0-0/9.52.8/3,5, (25 Nisan 1935).

¹²⁰ BCA, 30-10-0-0/107.705.23/2-3, (19 Mayıs 1936).

¹²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 65, Cilt: 23, Sıra No: 212.

merkezinde ayağından yaraladıktan sonra dağa doğru kaçmaya çalıştığı ancak yakalandığı, vurulan kadının ise hastaneye kaldırıldığına dair haber yer almıştır.¹²²

1.4.2. Fuhşun Yaygınlaşması ve Kadının Sosyal Çöküşü

Cumhuriyet'in ilk yıllarında meyhane ve dans salonları gibi eğlence mekanlarının sayısında artış meydana gelmiş ve bu durum bir süre sonra mecliste toplumun ahlaki yapısı üzerindeki etkileri bağlamında sıkça tartışma konusu olmuştur. Konu mecliste tartışılırken bu gibi faaliyetlerin toplumun ahlaki yapısı üzerinde olumsuz etkileri olacağından bahsedilmiştir. 14 Şubat 1925 tarihli meclis oturumunda bu konu tartışılmış ve söz alan Erzurum Milletvekili Ziyaettin Efendi, kadınların da bu gibi mekanlarda içki içme felaketine düştüğünden, hatta kucağında çocukları olmasına rağmen kadınların meyhane gibi yerlere gittiğinden ve buralarda bulunduğundan bahsetmiştir. Bu durum dönemin sosyal ve ahlaki yapısına uymamakta ve özellikle kadınların meyhane gibi eğlence mekanlarına gitmeleri, gazetelerde ahlaki bir endişe kaynağı olarak ele alınmıştır.¹²³ Bazı milletvekilleri tütün, alkol, şarap ve likörün reklamlarının yapılmaması gerektiği hususunda demeçler vermişlerdir. Reklamların insanları birtakım şeylere özendireceğinden bahsedilmiş, alkolün ve diğer maddelerin reklamlarının yapılmasının ülkenin sağlığına faydalı olmayacağı belirtilmiş ve bu bağlamda Tekel İdaresi'nin dekolteli kadınların ellerine kadehler vererek büyük resimli reklamlar yapmasını ve insanlara bu gibi ürünlerin iyi bir şeymiş gibi sunulmasına tepki göstermişlerdir.¹²⁴

Ziyaettin Efendi mecliste devam eden konuşmasında medeniyet kavramının yeni kurulan Cumhuriyet'te yanlış anlaşıldığı konusu üzerinde durmuş ve konu hakkında fikirlerini beyan etmiştir. Batının yalnızca eğlence kültürü gibi özelliklerinin alındığını, asıl alınması gereken bilim, sanayi, ekonomik ve kalkınma gibi unsurların göz ardı edildiğinden bahsetmiştir. Kadınların meyhane, bar ve tiyatro sahnelerine çıkmasını ahlaki yozlaşma olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, Japonya'da kadınların sahneye çıkmalarının yasaklanmasından ve İngiltere'de kadınların bar ve meyhane gibi yerlere girmelerinin yasaklanmış olmasını örnek veren Ziyaettin Efendi, yol, fabrika gibi ülkenin ilerlemesini ve kalkınmasını sağlayacak olan unsurların ülkede mevcut olmayıp modernlik kavramının eğlence ve gayriahlaki eylemler olarak anlaşılmış olmasını eleştirmiştir.¹²⁵

¹²² "Manisa'da Bir Börekçi Bir Kadını Yaraladı", **Son Posta Gazetesi**, 28.08.1938, s. 5.

¹²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 55, Cilt: 13/1, s. 413.

¹²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 43, Cilt: 14, s. 132.

¹²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 55, Cilt: 13/1, s. 413-414.

Dönemin en büyük problemlerinden birisi ise kadınların fuhşa sürüklenmeleri mevzudur. Fuhşun engellenmesi gerektiği halde ticari amaçlar güdülerek kadınların bu gibi yerlere yönlendirilmesi bu dönemde ahlaki çöküş olarak değerlendirilmiş ve bir an önce bu hususta önemler alınması gerektiği üzerinde mecliste hararetli tartışmalar yapılmıştır. İstanbul Florya’da kadın ve erkeklerin çıplak bir şekilde denize girdiğinden ve bu duruma hiçbir Hristiyan hükümetin izin vermediğinden bahsedilerek Türk toplumu içerisinde mevcut bulunan ahlaki yozlaşma net şekilde gözler önüne serilmiştir. Aynı zamanda bu gibi faaliyetlerin resmi ruhsatlı şekilde yapılıyor olması devletin modernleşme politikalarının ahlaki bağlamdaki çöküşü desteklediği şeklinde yorumlanmış ve meclis oturumlarında tartışılmıştır. Bazı milletvekilleri ise bu anlatıların gerçek dışı olduğundan bahsetmiş ve kabul etmemişlerdir. Dönemin gazetelerindeki rakamlara göre 1925 yılında İstanbul’da mevcut bulunan meyhane sayısı 14.000, dans salonu sayısı ise 800 olarak kayıtlara geçmiştir. Devletin dininin İslam olduğu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda (1924 Anayasası) belirtilmiş olmasına rağmen din dışında yapılan faaliyetler eleştirilmiştir. Devlet içerisinde Hristiyan cemiyetlerinin, Avrupa misyonerlerinin eylemlerde bulunduğu bahsedilmiş ve bu durumun ülkenin geleceği adına tehdit olarak algılanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Mecliste fuhuş ile ilgili tartışmalar sonraki günlerde de yapılmaya devam etmiştir. Fuhşun sebebi olarak Kastamonu Milletvekili Halit Bey, kadınların kocalarının savaşlarda ölmesi sonucu geride kalanların mecburi olarak bu gibi yolları seçmesi olarak göstermiştir.¹²⁶ Konuşmalar esnasında söz alan Bozok Milletvekili Avni Bey ise meclis içerisinde yapılan görüşmelerde fuhşun nedeninin Cumhuriyet hükümeti olmadığı, bu durumun önceki zamanlarda da var olduğu ve maddi manevi birçok sebebinin bulunduğu değinmiştir. Savaşın yol açtığı ekonomik sıkıntılar ahlaki çöküntüler, Türkiye’de değil dünyanın birçok yerinde sorun olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda, din adamlarına büyük görev düştüğü bu kişilerin halka telkinlerde bulunarak toplumsal düzene katkı sağlamaları gerektiği mecliste vurgulanan önemli hususlar arasında yer almıştır.¹²⁷

Avni Bey, laiklik kavramının toplum içerisinde de yanlış anlaşıldığından bazı kimselerin laikliği dinsizlik olarak nitelendirmesinden duyduğu rahatsızlıktan bahsederek laikliğin din ve devlet işlerinin ayrı şekilde yönetilmesi anlamını taşıdığından bahsetmiş ve hükümet heyetinin milletvekillerinin ve aydınların ahlaksızlık ile uğraşmadığı hususunda demeçler vermiştir. Meclis, hükümet, Halk fırkasının ve aydınların vesika vererek herkesi fuhşa sevk ettiği yönünde halkın zihinlerine yerleştirmek istenilen kanının yanlış olduğundan bahsetmiştir. Fuhuş alkol kullanımı gibi meselelerin geçmişte var olduğu meclis kürsüsünde yapılan konuşmalar ile belirtilmiş ve

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 14, s. 49-50.

¹²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 14, s. 42.

Cumhuriyet yönetiminin bu gibi konularda geçmiş yönetimlere nazaran daha bilinçli bir şekilde tepki verdiği üzerinde durulmuştur.¹²⁸

Bu konu hakkında mecliste yapılan görüşmeler Türk kadınının namusunun korunması hususunda devletin önde gelen kademelerindeki kişilerin sorumluluk almaya çalıştığının bir göstergesi olmuştur.

Konu hakkında İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, fuhşun yüzyıllardır toplumda varlık gösterdiğini ve gelecekte de devam edeceğinin açıkça görülmesi nedeniyle devletin bu işi yapanlara vesika vererek süreci denetim altında tutması gerektiğini ifade etmiştir. Fuhuş yapan kadınların doktor muayenesine gitmemelerinden kaynaklı toplum sağlığının da tehlikeye girmesinden duyulan endişe dile getirilmiştir. Hükümetin bu gibi kadınlara vesika verme nedeninin ise tamamen toplum sağlığının düşünülmesinden kaynaklı olduğunu belirtilmiştir. Vesika verilmemesi durumunda ise birçok erkeğin yaşanan bu ilişkiler ile hastalık kapacağından ve bu durumda ölümcül hastalıklara sebep olacağı vurgulanmıştır.

Bir diğer önemli husus ise dans ve Florya'da kadın erkek ortak şekilde suya girilmesi mevzudur. Eğer bu iki sorun ortadan kaldırılsa hükümetin sorunlarının biteceği ve memleketin düzeleceğinden bahsedilmiştir. Gazeteler bu konu hakkında fırsat buldukça yazılar yazmış ve İslam kadınlarının fuhşa sürüklendiğinden ve sarhoşluğun desteklendiğinden, ahlaki değerlerin yitirildiğinden, Türk kadınlarının meyhanelere giderek buralarda rakı içtiklerinden, dini değerlerin ise göz ardı edilerek ihmal edildiğinden bahsedilerek çok geç kalınmadan önlem alınması gerekliliği milletvekillerinin en sık üzerinde durdukları konular arasında yer almıştır.¹²⁹ Ancak bu gibi eylemlerin arttığı ortamda tütün kullanımı hususunda bir artış gözlemlenmemiştir. 1925'te mecliste tütün kullanımı hususunda yapılan tartışmalar esnasında kadınların tütün maddelerini fazla kullanmadıkları ve sigara içen kadın sayısının az olduğu belirtilmiştir. Nüfus başına 300 gram tütün düşmesinin nedeni kadınların tütün maddesini fazla kullanmıyor olmalarıdır.¹³⁰

Memleket içerisinde fuhşa vesika vererek kontrol altına alınma isteği tıbbi bağlamda bakıldığında haklı bir neden olarak görülse de bazı milletvekilleri bu durumun karşısında durmuş ve toplumun ahlaki yapısının bu şekilde çökertileceği hususundaki endişelerini dile getirmişlerdir. Bazı milletvekilleri ise bu gibi hususların çok önceden beri var olduğundan ve eskiye nazaran yeni kurulan devlette dini ve ahlaki yapının daha iyi olduğu kanaatinde olmuşlardır.¹³¹

¹²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 14, s. 43.

¹²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 14, s. 56, 59, 60, 61.

¹³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 78, Cilt: 15, s. 491.

¹³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima: 59, Cilt: 14, s. 105-106.

Cumhuriyet'e geçişte yapılan yenilikler geleneksel değerlere ihtimam gösteren çevrelerce tepki ile karşılanmış ve bu husus meclisteki tartışmaların konusu haline gelmiştir. Özellikle Florya'da kadınların erkekler ile birlikte hamamlarda yıkanması dönemin şartlarına bakıldığında kabul görmemiş bir uygulama olmuş ve meclisteki bazı vekiller bu durumun nedeni olarak hükümeti suçlamışlardır. Onlara göre gayriahlaki bu gibi durumların nedeni laikliktir. Karşıt görüşte olanlar ise devletin bu gibi uygulamaları yasakladığını, hoş görmediğini ve laiklik kavramının yanlış değerlendirildiği kanaatinde bulunmuşlardır.¹³²

1.4.2.1. Ceza Uygulamaları

Mecliste yapılan uzun tartışmalar sonucunda kadın ticareti yasalar ile birlikte kontrol altına alınmıştır. Buna göre Lozan Antlaşması'nın 100. maddesinde belirtilen ve devletin onaylamayı kabul ettiği kadın ticareti meselesi Batı'da "Beyaz Kadın Ticareti" olarak adlandırılmaktadır. Türk hükümeti bu ticaretin önüne geçmek adına birtakım faaliyetlerde bulunmuştur.¹³³ Hükümet, 21 Nisan 1932 tarihli Hariciye Vekaleti'nden yazılan 321 numaralı tezkerede, Lozan Antlaşması'nın 100. maddesi gereğince daha önce imzalanmış olan 1904, 1910 ve 1921 tarihli sözleşmelere davet beklemeden katılmayı kabul etmiştir. Adliye ve Dahiliye vekaletleri ortak bir komisyon kurarak sözleşmenin hükümlerinin iç hukuka uyarlanması hususunda çalışma yürütmüştür.¹³⁴ 11 Ekim 1933 tarihinde Cenevre'de imzalanan reşit kadın ticaretinin yasaklanması hakkındaki uluslararası sözleşmeyi Türkiye de tasdik etmiştir. Buna göre 18 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 tarihli sözleşmeleri, yeni bir sözleşme ile tamamlamaya karar verilmiştir. Herhangi bir başka kişinin tutkularını gerçekleştirmek için kanunen yaşça uygun kadın veya kızı kandıran kimse suç unsuru olan fiilleri farklı farklı şehirlerde yapmış olsa bile cezalandırılması kabul edilmiştir. 1910 ve 1921 sözleşmelerinde belirtilen suçlardan herhangi birinin farklı ülkelerde işlenmesi durumunda ülkeler birbirlerine bilgi vermeyi taahhüt etmişlerdir.¹³⁵ Reşit kadın ticaretini önlenmesine yönelik kanun, Mecliste yapılan oylamada 243 milletvekilinin "evet" oyu ile kabul edilmiştir.¹³⁶ Reşit kadın ticaretinin önlenmesine ilişkin 1933 yılında Cenevre'de imzalanan antlaşmanın Türkiye tarafından tasdik edilmesi dönemin gazetelerinde de yer bulmuştur. 9 Nisan 1935 tarihli Kurun gazetesinde bu antlaşmanın onayına dair bir haberin yanı sıra mevcut antlaşmanın önceki üç antlaşmadan farklarını ele alan bir yazı da yayımlanmıştır.¹³⁷

¹³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima: 59, Cilt: 14, s. 105.

¹³³ BCA, 30-18-1-2/51.6.7/1, (24 Ocak 1935).

¹³⁴ BCA, 30-18-1-2/28.32.14/1, (27 Nisan 1932).

¹³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 12, Cilt: 2, s. 4.

¹³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 15, Cilt: 2, s. 90.

¹³⁷ "Reşit Kadın Ticareti", **Kurun Gazetesi**, 09.04.1935, s. 9.

Rızası olsa dahi henüz 20 yaşını doldurmamış olan bir kadını, zorla, tehdit ederek veya güç kullanarak ya da tam tersi bunların dışında aklını çelerek ailelerinden, eğitim merkezlerinden veya iş yaptıkları kurumlardan almak suç olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında bu kişilere maddi olarak kazanç sağlanacağı iddia edilerek Türkiye’den yurtdışına veya ülke içerisinde bir yerden bir yere götürmekte suç kabul edilmiştir. Bu fiillerin 20 yaşını doldurmamış olan herhangi birine yapılması da kanun kapsamında suç olarak nitelendirilmiştir. Bu filleri işleyen kişiler kadının annesi, velileri, eşleri ve öğretmenleri ise bu gibi kişiler beş yıl süre ile kürek cezası ile cezalandırılmaları kararlaştırılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte kadınların birinci derece yakınlarında olan kişiler tarafından gönüllü olarak da olsa bu gibi işlerde çalıştırılmaları eşit derecede suç statüsünde kabul edilmiştir.¹³⁸

Kadınlara farklı şehirlerde veya ülkelerde çalışacaklarına dair yazılı bir sözleşme veya sözlü taahhüt veren, zorla çalıştırılan veya taahhüt altına alınan kadını vapura bindirmek için rıhtıma götüren kişiler veya vapura bindiren kimse de beyaz kadın ticaretinden sorumlu tutularak cezalandırılması kabul edilmiş ve kadınları zorla çalıştıran kişiler ile aynı cezaları alacakları hükme bağlanmıştır. Bunun yanında Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. 201. maddede yapılan değişiklik ile kadının, rızası ile başka biriyle cinsel ilişkiye girmesi sonucunda eğer evlilik devam ediyorsa ya da boşanma sonrası dört ay içerisinde eşi olmayan birisi ile ilişkiye girmesi durumu söz konusu ise kocaya, kendisine ihanet eden eşine dava açabilme hakkı verilmiş kocanın kayıp olması durumunda ise dava açma hakkı en yakın veliye tanınmıştır. Ancak resmi şikâyet dilekçesinin, suç davalarında geçerli olan zaman aşımı süresi içinde ilgili birime iletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Zina durumlarında kabul edilecek delillerin güvenilir ve kesin olması, yanıltıcı kanıtlara yer vermemesi gerektiği ise vurgulanmıştır.¹³⁹

Kanunda yapılan bir diğer önemli düzenleme ise karısıyla ile birlikte yaşadığı evde başka bir kadınla zina yaptığı tespit edilmiş olan eş hakkında, 201. maddeye eklenmiş olan “hatun” kelimesi yerine “şahıs” ifadesi kullanılmış ve bu şekilde suç hem kadın hem erkeği kapsayacak şekilde genelleştirilmiştir.¹⁴⁰ Zina eden taraf 3 aydan 2 yıla kadar hapis cezası ve 25 liradan 500 liraya kadar para cezası ile cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kadının suçlamalar ile karşı karşıya olduğu durumlarda eşinin veya ailesinin davadan feragat etmesi ile birlikte kadın ve zina eylemini gerçekleştirdiği kişi cezadan muaf tutulmuştur. Bu durum hem erkek hem de kadın için aynı şekilde

¹³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 104, Cilt: 18, s. 11.

¹³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 104, Cilt: 18, s. 11. Suça ortaklık ve zina durumlarında delil olarak kabul edilecek olan kanıtların, yanıltıcı veya söylenti olmaması gerektiğinden dolayı genel ceza hükümlerinden farklı olarak üç duruma indirgenmiştir. Müslüman bir erkeğin karısına yönelik suçları bağlamında, suça ortak olan kişinin suçüstü yakalanması veya zina fiilinin henüz işlenmiş olduğunun kesin olarak kanıtlanması gerekmektedir. Ayrıca suça ortak olan kişinin yazılı mektuplar bırakması, sorgu dairesinde veya polis merkezinde ifade verip imzaladığı belgelerde delil olarak kabul edilmiştir

¹⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 104, Cilt: 18, s. 11.

sonuçlanmıştır. Şikâyet eden tarafın vefat etmesi durumunda ise davanın düşmesine karar verilmiştir.¹⁴¹

Rızası olsa dahi 20 yaşını doldurmamış olan bir kadını veya 20 yaşını doldurmuş ancak rızası olmayan bir kadını şiddet, güç kullanma ve tehdit gibi unsurlar ile bir mekâna götürerek, tecavüz etmek amaçlı eylemde bulunan kişiler kanun maddesine göre 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası ve 50 liradan 500 liraya kadar para cezasına çarptırılmaları kararlaştırılmıştır. Bu eylemler kadının yakın çevresi, baba, anne, eş, vasi, öğretmen, bakıcı ve hizmetkarlar tarafından yapılırsa bu kişilere 5 yıl hapis cezası verilmiştir. Kadının zina yaptığı kesinleştiği durumda ise 3 aydan 2 yıla kadar hapis cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Kadının zina yaptığı kişinin ise alacağı ceza medeni durumuna göre değişiklik göstermiştir. Kadının zina yaptığı kişi evli ise 3 aydan 2 yıla kadar hapis cezası, eğer evli değilse 1 aydan 1 yıla kadar hapis cezası, gerekli görüldüğü durumlarda ise 25 liradan 500 liraya kadar para cezasına da çarptırılmıştır. Sokakta kadınlara laf atanların cezası 1 aydan 3 aya kadar hapis, kadın kıyafeti ile kadınlara ait yerlere girmenin cezası ise, 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası olarak belirlenmiştir. Kaçırılan kız veya kadın 20 yaşını doldursun veya doldurmasın kaçırıldığında ailenin davadan feragat etmesi durumunda dava ertelenmiş, zaman aşımı dolduğunda herhangi bir sebep olmadan boşanma gerçekleşmiş olduğunda ise davanın tekrar açılmasına ve önceden verilen hükmün uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁴² Bir diğer önemli husus ise bir kadının evli iken kaçırılıp kendisine tecavüz edilmesi durumunda, kaçırılan kişiye 5 yıldan az olmayacak şekilde hapis cezası, 48 saat içerisinde herhangi bir tecavüz olayı vuku bulmadan aileye teslim edilmesi durumunda ise 1 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilmesinin kararlaştırılması olmuştur.¹⁴³

Dönemin yasalarına göre, 15 yaşını doldurmamış bir kız çocuğu ile cinsel ilişki yaşanması durumunda, suç eylemini gerçekleştiren kişiye 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilmiş; eğer ilişki evlilik amacı ile gerçekleşmişse faile en az 6 ay hapis cezası uygulanmıştır. Kişilerin arasında nikah yapılmasıyla tarafların bu kanundan feragat ettikleri belirtilmiş, evliliğin beş yıl içerisinde sona ermesi halinde ise hukuki sürecin yeniden başlatıldığı ifade edilmiştir.¹⁴⁴

Bu konuların tartışıldığı esnada söz alan Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Bey, bir kız için bekaretin önemli bir değer olduğu ve bir uzuv olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre bekaretin bozulması ile ilgili bir cezaya çarptırılan kişinin, kızın yaşamış olduğu kayıptan

¹⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 104, Cilt: 18, s. 24.

¹⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 104, Cilt: 18, s. 24, 25, 40.

¹⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 104, Cilt: 18, s. 40.

¹⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima: 106, Cilt: 18, s. 212.

dolayı ayrıca tazminat ödemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bedel tazmini konusunun, ayrı bir madde olarak düzenlenmesi yönünde teklifte bulunmuştur.¹⁴⁵

Tartışma yaratan bir diğer önemli husus ise, bekaret ile ilgili kanunlarda 15 yaşını doldurmuş olan kız çocuklarıyla yaşanan ilişkilerde sonrasında faile 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası öngörülmesi; kız çocuğunun 15 yaşın altında olması halinde ise failin en az 5 yıldan daha az olmamak şartı ile hapis cezasına çarptırılması olmuştur. Rize Milletvekili Ekrem Bey söz alarak 15 yaşını doldurmuş olan veya henüz doldurmamış olan kız çocuklarının düşünce ve görüşleri arasında fark olmadığından bahsederek cezalar arasında bu denli farklarında olmaması gerektiği hususunda demeç vermiştir. Ona Göre, fuhşun memlekette salgın surette olmasının en büyük nedeni savaş dönemlerinde kız çocuklarının çalışmak için girdikleri işlerde tecavüze uğramalarından kaynaklı savunmasız kalarak bu yola düşmeleri olmuştur. Savaş sonrası Türkiye’de fuhuş oranı on iki kat artmış ve bu durumun çözümü olarak ilk yapılması gereken şey okullarda bu konularda eğitimler verilerek kız çocuklarının bilinçlendirilmesini sağlamaktır. Konuşmasına devam eden Ekrem Bey, ancak bu gibi kızların bu yaşı çoktan geçtiği için en etkili çözümün katı cezalar olduğuna değinmiştir. Ona göre, bu nedenle verilen cezalar ağırlaştırılmalı, kız çocukları çalışmak için girdikleri iş yerlerinde taciz veya tecavüze uğramalarının önüne bu şekilde geçilmelidir.¹⁴⁶ Bozok Milletvekili Ahmet Hamdi Bey ise bu gibi durumlarda tarafların rızası varsa cezayı iki tarafın da alması gerektiği hususunda görüş bildirmiş aksi halde çıkarılacak kanunun erkeklerin aleyhinde olacağını vurgulamıştır.¹⁴⁷

Meclisteki bazı milletvekilleri kadına laf atan erkeklerin ceza aldıklarını, ancak erkeğe laf atan kadınların da ceza almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Buna göre kadınlara ve genç erkeklere laf atmanın cezası 15 günden 3 aya kadar, sarkıntılık etmenin cezası ise 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Karısı ile birlikte oturduğu evde veya herkesçe bilinen farklı bir evde karı koca gibi yaşayan erkeğe 3 aydan 30 aya kadar hapis cezası verilirken, kadın için ise bir aydan az olmamak şartı ile hapis cezası uygulanmaktadır. Kadının adamın evli olduğunu bilmesi durumunda ise erkeğe verilen cezanın aynısının uygulanmasına karar verilmiştir. Bir kadının çocuğunu düşürmesine sebep olan kişiye 7 yıldan 12 yıla kadar, kadının düşük esnasında ölmesi durumunda ise 15 yıldan az olmamak şartı ile hapis, eylemi gerçekleştiren kişi kadının kocası ise verilen cezanın 6 da 1 oranında artırılarak verilmesi kabul edilen bir diğer önemli kanun maddesi olmuştur.¹⁴⁸ 21 yaşını doldurmuş kız ile kadınları fuhşa teşvik eden aile bireyleri; koca, anne, baba ve kardeş ise bu kişiler 6 aydan 2 seneye kadar hapis cezasına

¹⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 106, Cilt: 18, s. 212-213.

¹⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 106, Cilt: 18, s. 213.

¹⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 106, Cilt: 18, s. 214.

¹⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 66, Cilt: 16, s. 17, 18, 39.

çarpıtılmıştır. Rızası olsun veya olmasın, 21 yaşını doldurmamış erkek ya da kadınlara tecavüz edilmesi veya bir yerden başka bir yere götürülerek fuhşa zorlanmaları durumunda ise 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ile 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası uygulanmıştır. Bu fiiller anne, baba, kardeş ve bakıcı tarafından yapılırsa ceza 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası olarak verilmiştir.¹⁴⁹

Devlet bu gibi kadın ticareti veya kadına şiddet gibi olayları toplumda azaltmak adına koymuş olduğu kanunları fiiliyatta uygulayarak da kararlılığını göstermiştir. Bu bağlamda Birecik'in Şimirlî Köyü'nde öldürülen kadının failleri yakalanarak adliyeye verilmiştir.¹⁵⁰ Tavşanlı Azimkar Temaşa Heyeti müdürü olan Ahmet Fuat Bey yanındaki kızlara çıplak şekilde oyun oynatmasından kaynaklı kendisi ve yanındaki iki kız mahkum edilmiştir.¹⁵¹ Diyarbakır'ın Denyecük Köyünde 14 Şubat 1929 tarihinde öldürülen kadınların faillerinin yakalanması için takibe alındıkları bildirilmiş ve çalışma yürütülmüştür.¹⁵²

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumsal hayat içerisinde gayriahlaki eylemleri yok edebilmek adına sert tedbirler uygulamaya koyulmuştur. Cezalar yalnızca bireysel yaptırımlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu durum kişilerin kamusal alandaki görevlerine de yansımıştır. Örneğin, "İffetsiz bir kadınla" evliliğini devam ettiren 29. Alay Tabibi olan Binbaşı Galip Arkan, 9. Tümen Askeri Mahkemesi'nde yargılanmış ve Askeri Ceza Kanunu'nun 153. maddesi¹⁵³ uyarınca ordudan ihracına karar verilmiştir.¹⁵⁴ "İffetsiz bir kadınla" evliliğini devam ettiren 7. Seyyar Jandarma Taburu Subaylarından Teğmen Hilmi Kaya da Askeri Ceza Kanunu'nun 153. maddesi uyarınca ordudan ihraç edilmiştir.¹⁵⁵

Kadının sosyal hayattaki konumu, Medeni Kanun'un kabulünden sonraki dönüşüm, evlenme ve vatandaşlık gibi konular bağlamında düşünüldüğünde toplumdaki ahlaki ve hukuki dönüşümün önemli göstergesi olmuştur. Devlet kadınların fuhuş ve gayriahlaki birçok sorundan korumak amacı ile önemli adımlar atmaktan ve kanunları fiili olarak uygulamaktan çekinmemiştir. Tüm bu süreçler Cumhuriyet ile birlikte öncelik verilen modernleşme sürecinde kadının sosyal alandaki varlığını güçlendirmiştir.

¹⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 66, Cilt: 16, s. 40.

¹⁵⁰ BCA, 30-10-0-0/127.914.23/2, (13 Haziran 1929).

¹⁵¹ BCA, 30-10-0-0/107.705.20/2, (22 Temmuz 1930).

¹⁵² BCA, 30-10-0-0/127.914.7/3, (22 Nisan 1929).

¹⁵³ Fuhuş ve iffetsizliği sabit olan bir kadınla bilerek evlenen veya evlilik rabitasını idamede veya böyle bir kadını nezdinde bulundurmakta ısrar eden askerî şahısların ordudan ihracına ve bu fiili askerlikten çıkmak maksadile yaptığı sabit olursa tardına hükmolunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Askeri Ceza Kanunu, **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 1520, (15.06.1930).

¹⁵⁴ BCA, 30-11-1-0/124.32.16/3, (14 Eylül 1938).

¹⁵⁵ BCA, 30-11-10-0/117.39.7/3, (21 Aralık 1937).

1.5. Cumhuriyet ile Birlikte Kadın İmajı ve Hitap Şekillerine Dair Görüşler

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu ile birlikte Türk kadınıni biçimlendirerek yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin içerisine sokmak istemiştir. Bu bağlamda yeni kurulan devlette erkek ve kadına biçilen roller birbirinden çok farklılık göstermeyecek şekilde olmasına gayret gösterilmiştir. Türk devriminin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri bu konuda önemli olmuştur.¹⁵⁶ Bir konuşmasında “Bizce, Türkiye Cumhuriyeti anlamınca kadın, bütün Türk Tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir varlıktır”, “Şuna kani olmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir”¹⁵⁷ diyerek Türk kadınıni hep yüceltmış ve bulunduğu konumun çok daha ilerisinde olması gerektiğinden bahsetmiştir. Bir başka konuşmasında, “Pek yakın gelecekte, kadının her manasıyla erkekle eşit olacağı bir dünya doğacaktır.”¹⁵⁸ diyerek yapılacak inkılaplarda Türk kadınına verilecek olan önceliklerden bahsetmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi dergileri incelendiğinde “asri/ideal Türk Kadını” vurgusu ön plana çıkmaktadır. Dönemin gazetelerinde “Asri Kadın” başlıklı yazılar yazılarak konu tartışılmıştır.¹⁵⁹ Bu dergilerin birçoğunun kapak resimlerinde Türk kadınına yer verilmiş olması uzun uzadıya oluşturulan metinlerden çok daha etkili olmuştur.¹⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yapılan kılık kıyafet devrimlerinden çok daha önce kadınlar, özel etkinlikler, törenler vb. alanlarda Avrupalı kıyafetler giymiş, bunun yanında fötr şapka takarak bu alanlarda bulunmuştur. Dönemin gazete ve dergilerinde kadınların bu şekilde kıyafetlerinin paylaşılması toplumu bu yeni imaja hazırlama çabası olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, kadınların giymiş oldukları kıyafetler ile ilgili haberler yayınlamış ve kadın resimlerine geniş yer verilmiştir. Bu resimlerde kadınların kıyafetlerinin biçimi eleştirilmiş, başlangıçta kısa eteklerin tercih edilmesinin ardından zamanla uzun eteklerin benimsenmesi uzun eteklerin zaferi olarak gazete haberlerinde yer almıştır.¹⁶¹ Aynı zamanda kılık kıyafetin iyi seçilmesi, yaz kıyafetleri, yazlık şapka modaları gibi kadın modasına yönelik haberler dönemin gazetelerinde yer almıştır.¹⁶²

¹⁵⁶ Ahmet Yılmaz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20-21, 2010, s. 201.

¹⁵⁷ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁵⁸ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁵⁹ Haberin Detayı İçin Bkz. “Asri Kadın?”, **Türk Dili Gazetesi**, 18.10.1935, s. 2.

¹⁶⁰ Kaya, **a.g.m.**, s. 985.

¹⁶¹ “Kadın ve Moda: Uzun Eteklerin Zaferi”, **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 19.07.1930, s. 6.

¹⁶² Haberlerin Detayı İçin Bkz. “Giyileni Yakıştırmak Çok Mühim Meseledir”, “Beyaz ve Siyah Renkler”, “Yazlık Şapka Modası”, Zarif Bir Yaz Kıyafeti”, **Son Posta Gazetesi**, 14.07.1932, s. 10.

Günlük hayatta giyilen çarşafın yeni versiyonları çıkarılmış, boyun ve yüz bölgesinin daha çok görüldüğü giysiler dönemin gazete ve dergilerinde yer almıştır. Paris’te çıkan “Nouvelles Littéraires” ve Şangay’da yayınlanan “The Eastern Miscellany” gazetelerinin Doğu haber temsilcisi olan M. Cheng Tchong, 1929’da Türkiye’ye seyahat gerçekleştirip kadın sorunları ve tesettür hakkında bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye’de orta sınıfa mensup kadınların tesettüre riayet ettiği belirtilmiştir. Tchong’e göre; Gazi Mustafa Kemal gerçekleştirilmesi zor olan bir iş yaparak kadınların peçesini kaldırmıştır.¹⁶³

Kadının günlük yaşamda Avrupa tarzı kıyafetler tercih etmesi dönemin muhafazakar kişileri tarafından hoş karşılanmamış ve kafirler ile mücadele edilerek kurulan Cumhuriyet rejiminde gelinen noktada onların kılık kıyafetine özenilerek toplumu şekillendirdiği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶⁴

İdeal Türk kadını basın yayın organlarında eğitimine önem veren, ev içerisindeki pek çok şeye hâkim olan iyi eş ve anne olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda kadınların ev içi işlerde neleri bilmeleri gerektiği, mevcut bulunan çağda ev kadının ne olduğu gibi haberler gazetelerin de konusu haline gelmiş ve bu konularda yazılar yazılmıştır.¹⁶⁵ Türk kadınının kocası ile toplum içerisine girmesi ve çalışma hayatında eşit şekilde var olması önemli görülmüş, ancak kadını tanımlayan en önemli unsurun ise annelik görevi olduğu vurgulanmıştır. Bir enkazdan kalkarak var olma mücadelesi veren Türk milletinin kurduğu Cumhuriyet rejiminin devamlılığını sağlayacak toplumu yetiştirecek olan Türk kadınıdır.¹⁶⁶

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadın imajı, kadının toplumsal konumunun yanında ona yönelik hitap biçimleri ile de şekillenmiştir. Kadınlara hangi hitapların daha uygun olduğu mecliste milletvekilleri tarafından tartışma konusu olmuş ve görüşülmüştür.

Mecliste 1926 yılında yapılan görüşmelerde Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, toplumsal hitaplarda kullanılan unvanların sadeleştirilmesi gerektiğini ve herkes için standart olabilecek kelimelerin kullanılması hususunda bir teklifte bulunmuştur. Buna göre erkeklere “Bey” kadınlara “Hanım” şeklinde hitap edilmesini önererek toplumsal statü ayrımı yaratan unvanların kaldırılmasını önermiştir. Aile lakapları yerine, kişilerin kendi isimleri ile tanımlanmaları gerektiğini ifade ederek hitap biçimlerinin toplumsal eşitliği sağlama ve modern toplum oluşturma

¹⁶³ “Kadınlık ve Tesettür: Bir Çinli Gazeteci Tetkikat Yapmak İçin Şehrimize Geldi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.09.1929, s. 1.

¹⁶⁴ Gürhan Yellice, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türk kadını Modernleştirme Girişimleri, Türk ve Dünya Basını (1926-1934)”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Cilt: 16, Sayı: 24, 2018, s. 339.

¹⁶⁵ Haberlerin Detayı İçin Bkz. “Ev Kadını Neler Bilmelidir”, “Bu Asırda Ev Kadını Ne Demektir”, “Kadınlık Vecizeleri”, **Son Posta Gazetesi**, 14.07.1932, s. 10.

¹⁶⁶ Kaya, a.g.m., s. 986, 988.

bağlamında gerekli olduğunu konuşmasında beyan etmiştir. Bazı milletvekilleri de bu görüşe katılarak bu konunun yalnızca sözde kalmaması gerektiğini ve kanunlaştırılmasının elzem olduğunu aksi taktirde eski unvanların ağa, efendi ve kadın gibi kullanılmaya devam edileceğini belirtmişlerdir.¹⁶⁷ Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Beyin lakap kanunu için verdiği teklif mecliste tartışıldıktan sonra kadınlar için kullanılan “Bigim” unvanının Hint kökenli olması ve Türkçenin ahengine uymamasından dolayı, onun yerine “Hanım” unvanının benimsenmesine karar verilmiştir. Buna göre her Türk kadınının hanım unvanı ile anılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁸

1934 yılında ise mecliste unvan ile ilgili konu tekrar gündeme gelerek tartışılmış erkek ve kadın vatandaşların kanun önünde veya resmi evraklarda yalnızca isimleri ile anılmasına karar verilmiştir. Bu esnada Tekirdağ Milletvekili Celal Nuri Bey söz alarak bazı isimlerin erkek ve kadınlarda ortaklaşa kullanıldığından bahsederek kişilerin kadın veya erkek olduklarının ayrımının nasıl yapılacağı üzerinde görüş beyan etmiştir. Dahiliye Vekili ve Muğla Milletvekili Şükrü Kaya Bey ise, farklı bölgelerde pek çok farklı lakap ve unvanın kullanıldığını; bunları tek tek belirtmenin güç olduğunu ifade ederek, genel bir tanım üzerinden bu adlandırmaların sadeleştirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda erkeğe “Bey” kadına da “Bayan” şeklinde hitap edilmesi önerilmiştir. Bu ifadelerin öz Türkçe olduğu, Türklerin ilk dönemlerinde de bu ifadelerin kullanıldığından ve kişiler arasında herhangi bir ayrıcalık veya üstünlük ifade etmediği de belirtilmiştir. Bu gibi hitapların sözlü iletişimde kullanılmasının kanuna aykırı olmayacağı farklı ülkelerde de kullanılan unvanlar ile benzerlik taşıdığı belirtilerek dilin sadeleştirilmesi ve toplumsal eşitliğin sağlanması hedeflenmiştir.¹⁶⁹

1934 yılında çıkarılan kanuna göre; ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşların kanun önünde yalnızca isimleri ile anılmasına karar verilmiştir.¹⁷⁰

Cumhuriyet döneminde unvanların kaldırılması ve kadınlara kadın veya bayan unvanlarının kullanılması, kadınların birey olarak tanınmasını ve sosyal hayat içerisinde ki kadın imajının güçlenmesine neden olmuştur. Bu hitap şekilleri kadınların sosyal hayat içerisinde daha özgürce var olabilmelerini sağlamıştır.

¹⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 21, s. 109-111.

¹⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 21, s. 6. Madde 1. — Her Türkiyeli erkek (Bey veya ağa) ve kadın (hanım) unvanı ile anılır. Efendi tâbiri mülğadır.

¹⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 8, Cilt: 25, s. 41-42.

¹⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 8, Cilt: 25, s. 47.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA EKONOMİK HAYATTA KADIN

2.1. Osmanlı'da Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri

Osmanlı döneminde kadınlar aktif şekilde ekonomik hayatın içerisinde yer almasalar da sınırlı da olsa belirli bir konuma sahip olmuştur. Kadınlar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla ilgilenmiş, ekonomik anlamda getirisi olmayan tarımda uzun yıllar boyunca çalışmaya devam etmişlerdir. Sonraki süreçte evlerde kurulan tezgahlarda halıcılık, dokumacılık gibi sınai faaliyetler yürütülmüş, zamanla bu iş kolu pek çok bölgede yaygınlaşmaya başlamıştır. Zamanla sayıları giderek artan bu tezgahlarda çok sayıda kadın çalıştırılmıştır.¹⁷¹ 19. Yüzyılda ise kadınlar ve çocuklar, iplik, ipek ve kibrit fabrikalarında bir miktar ücret karşılığında çalışmışlardır.¹⁷²

Devletin son dönemlerinde art arda savaşların yaşanması sonucu erkekler silah altına alınarak cepheye gönderilmek durumunda kalmıştır. Erkeklerden boşalan işlere ise kadınlar yerleştirilmiş ve kadınların istihdam oranlarında artış meydana gelmiştir. Kadınlar, ev içi işlerde çalışmış olmalarına rağmen herhangi bir maddi kazanç elde edemedikleri için ekonomik açıdan erkeğe bağımlı hale gelmişlerdir. Devletin yaptığı resmi sayımlarda kadınların yer almaması nedeniyle, çalışan nüfus içindeki oranlarının ne kadar olduğu tespit edilememiştir.¹⁷³

Kadınların en yoğun şekilde yer aldığı alan, dokuma sanayisi olmuştur ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında da bu sektörde istihdam edilmeye devam edilmişlerdir. Bu durumun başlıca nedeni, dokuma işlerinin erkekler tarafından da kadınlara uygun bir meslek olarak değerlendirilmesi ve erkeklerin daha çok fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmayı tercih etmesi olmuştur. Tütün, pamuk, üzüm ve incir gibi ağır çalışma koşulları gerektiren ürünlerin yetiştirildiği bölgelerde ise kadınlar tarım işçisi olarak çalışmış ve aile ekonomisine katkıda bulunmuşlardır.¹⁷⁴

¹⁷¹ Ahmet Makal, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği”, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 2, Sayı: 25, 2010, s. 17.

¹⁷² Çakır, *a.g.t.*, s. 320.

¹⁷³ Ayşegül Yaraman, *Resmi Tarihten kadın Tarihine, Elinin Hamuruyla Özgürlük*, 2. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 98.

¹⁷⁴ Yaraman, *a.g.e.*, s. 99, 101.

Tanzimat sonrası yapılan eğitim düzenlemeleri ile birlikte meslek sahibi olan kadınlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Hemşirelik ve ebelik okulları, kız sanayi mektepleri, kız öğretmen okulları açılmış ve kız çocukları bu kurumlarda eğitim görmüşlerdir. Osmanlı Devleti son dönemlerinde ise ebelik, öğretmenlik, terziilik gibi okulların açılmasını sağlamış ve bu tür mesleklere öncelik vermiştir. Kadın ve erkeğin bir arada bulunmasının yasak olduğu alanlarda da kadınlar iş hayatına entegre edilerek çalışmalarına izin verilmiştir. Çavuşlar, kolcular, gardiyanlar bu meslek grupları arasında yer almıştır.¹⁷⁵

Osmanlı'da 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında kadın, çalışma hayatının içerisinde yer almış olsa da devletin çalışan kadınları korumaya yönelik tedbirleri yetersiz kalmış ve kadın emeği yeterince korunamamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte ise kadınların çalışma hayatındaki mevcut statüsü, ilk yıllarda büyük ölçüde Osmanlı'daki durum ile aynı şekilde seyir izlemiştir.¹⁷⁶

2.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Toplumsal yapı ve Kadın İstihdamı Meselelerinin Meclis Tartışmalarına Yansıması

Birinci Dünya savaşı yıllarında erkeklerin pek çoğunun cephede bulunmasından dolayı kadınlar gerek resmi gerekse özel kurumlarda çalışma hayatına katılmak durumunda kalmış, ancak bu süreçte kadınlar iş hayatında bazı zorluklar yaşamışlardır. Kadınların yaşadığı birtakım sorunlar TBMM'ye de yansımıştır. Birinci dönem, 183. birleşimde (29 Ocak 1923) Mecliste yapılan görüşmeler esnasında söz alan İzmit milletvekili Sırrı Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Adapazarı'nda şimdi ahşap ve demir imalathanesi olarak bilinen bir fabrikanın devletin fabrikası olarak gösterilip yapımı esnasında bölge halkının zorla çalıştırıldığını belirtmiştir. Sözlerine devam eden Sırrı Bey, fabrika yapımı esnasında çalışanlar arasında pek çok kadının da bulunduğundan ve hatta bu çalışma esnasındaki ağır koşullar nedeniyle kadınların çocuklarını düşürdüklerinden bahsetmiştir.¹⁷⁷

Kadının istihdamı meselesi, TBMM'nin ikinci döneminde de gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili söz alan İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir Paşa, dönemin toplumsal yapısını değerlendirdikten sonra, ekonomik geri kalmışlığın nedenlerinden biri olarak kadınların iş gücüne yeterince katılmamasını göstermiştir. Karabekir Paşa, konuşmasında ekonomik hayatta geride kalmış alanlardan birinin, kadınların erkeklerle birlikte ekonomik alanda çalışmaması olduğunu vurgulamıştır. Küçük kasaba pazarlarında kadın ve erkeklerin birlikte satış yaparak geçimlerini

¹⁷⁵ Turan, a.g.m., s. 34.

¹⁷⁶ Makal, a.g.m., s. 21.

¹⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 183, Cilt: 27, s. 61.

sağladıkları örneğiyle durumu somutlaştırmıştır. Ankara örneği verilerek, kadınların namuslu bir şekilde pazarlarda odun satarak geçimlerini sağladıklarını ifade etmiştir. Ancak ekonomik hayatta ve eğitim programlarında köklü değişikliklerin yapılmamış olması, ev içindeki kadınların büyük çoğunluğunun evin erkeğine bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Karabekir Paşa, okullarda verilen ev işleri eğitimlerinin yetersiz kaldığını belirtmiş ve bu nedenle kadınların mutlaka ekonomik hayatın içerisine dahil edilmesi gerektiğini vurgulanmıştır.¹⁷⁸

Kadının bulunabileceği ve çalışabileceği alanlarda düzgün bir şekilde yetiştirilmesinin mümkün olduğu üzerinde durulmuştur. İplik fabrikaları, şeker fabrikaları ve küçük sanayi işletmeleri, kadın iş gücünün aktif olarak yer aldığı sektörler arasında sayılmış ve sanayide kadın emeğinden yararlanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Köylü kadınların kendi ürettikleri ürünleri tükettikleri, kasabalı kadınların ise genellikle kocalarının kazançlarıyla geçimlerini sağladıkları ifade edilmiştir. Makine sanayisinin gelişmesiyle birlikte dünya genelinde ve toplum yaşamında önemli dönüşümler yaşandığı belirtilmiş, yabancı devletlerden ithal edilen eşya ve gıda gibi ürünler ülke içinde üretilmedikçe ekonomik kalkınmanın sağlanamayacağına dikkat çekilmiştir. Ekonomik olarak gelişemeyen bir devletin ilerleme kaydetmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır.¹⁷⁹

Cumhuriyet döneminde ekonomik kalkınma yalnızca sanayi ya da üretim başlıklarıyla sınırlı görülmemiş, toplumsal dönüşümün bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu süreçte kadınların üretken bireyler olarak ekonomik hayata katılımı da teşvik edilmiştir.

2.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı

Cumhuriyet'in kuruluşuyla beraber, kadınların toplumsal konumu değişmeye başlamış, bu durum çalışma hayatına da yansımıştır. Eğitim alanında yapılan düzenlemeler sayesinde kadınların bilgi ve kültür seviyesinde artış meydana gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak ise kadınlar farklı mesleklerde görev almaya başlamış ve kamusal alanda daha görünür hale gelmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki genel durum incelendiğinde, Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapı içerisinde ticaretin ve endüstrinin bir bölümü yabancıların elinde bulunduğu görülmüştür.¹⁸⁰ Cumhuriyet rejiminin devraldığı bu ekonomik yapı içerisinde ileri seviyeye ulaşmış sanayi kollarının bulunmadığı, bu nedenle belirli bir sektörde çalışan bir işçi sınıfının da oluşamamış olduğu anlaşılmıştır. Sanayileşmede oldukça geç kalınmış bir ekonomik düzeyi devralan Cumhuriyet yönetimi için ise en öncelikli hedeflerden birisi de doğrudan hızlı şekilde

¹⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 64, Cilt: 14, s. 298.

¹⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 64, Cilt: 14, s. 298.

¹⁸⁰ Caporal, **a.g.e.**, s. 530-531.

sanayileşme hamlesi gerçekleştirmek olmuştur. Tüm bu modernleşme çabaları toplumsal yapıyı da dönüştürmüş ve kadınlar bu dönüşümün en önemli parçalarından birisi olarak görülmüştür. Türkiye’de tarım ve hizmet sektöründe kendisine yer bulan kadın, yapılan bu sanayileşme hamleleri ile birlikte yeni açılan fabrikalarda, sanayi kuruluşlarında, devlet hizmetlerinde kadınlara da ihtiyaç duyulmuş ve kadınlar geleneksel rollerinin ötesine geçerek kamusal alanda da varlık göstermeye başlamışlardır.¹⁸¹

Köylerde kadınlara verilen eğitimin genellikle ilkokul seviyesinde kaldığı görülmüştür. Bu durumun bir sonucu olarak kadınlar meslek sahibi olamamış ve iş hayatına atılamamış oldukları anlaşılmıştır. Bu nedenle köylerde yaşamlarını sürdüren kadınların, kentlerde daha çok ev hizmetleri ya da meslek gerektirmeyen, düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmış oldukları ortaya çıkmıştır. Kadınların çalışma hayatına katılamama nedenlerinde biri de yapılan bazı araştırmalara göre, evlilik ve sonrasında çocuk doğurma oranlarının yüksekliği olmuştur.¹⁸² Yine de 1927 Sanayi Sayımı verileri ile Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında değerlendirilen işletmeler incelendiğinde, her dört işçiden birinin kadın olduğu tespit edilmiştir. Fabrikalarda kadın ve kız çocuklarının sayısının dikkate alınması, ekonomik gelişmede kadınların kayda değer bir rol üstlenmiş olduklarını göstermiştir.¹⁸³

2.3.1. Mecliste Kadınların Çalışma Alanları Üzerine Tartışmalar ve Alınan Kararlar

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadınların çalışma hayatının içerisinde kendilerine yer bulabilmeleri desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Çalışma koşulları çeşitli yasalar ile belirlenmiştir. Bu kapsamda özellikle kadınların gece vardiyalı işlerde çalışması gibi konular meclis tartışmalarında ele alınmış ve belirli sınırlamalara tabi tutulmuştur. Buna göre kadınların ve 17 yaşını doldurmamış olan erkeklerin gece yapılacak olan işlerde çalışması yasaklanmıştır. Akşam saat 8 sabah saat 6 arasında yapılan işler gece işleri olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁴

1925 yılında TBMM gündemine alınan Mesai Kanunu Layihası, çalışma saatleri ve işçi haklarına ilişkin düzenlemeler içeren bir tasarı olarak görüşülmüştür. Tasarı, Ticaret Encümeni’nin hazırladığı mazbata ile genel kurula sunulmuş ve özellikle kadınların çalışma koşulları ile mesai süreleri hususunda tartışmalar yürütülmüştür. Hamile ve lohusa kadınların çalışma hayatındaki durumları çalışma süreleri ve dinlenme hakları gibi unsurlar devlet tarafından güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Buna göre sınai, ticari, eğitici ve hayır işi dahil olmak üzere her türlü işte

¹⁸¹ Çakır, a.g.t., s. 320-321.

¹⁸² Doğramacı, a.g.e., s. 120

¹⁸³ Makal, a.g.m., s. 22.

¹⁸⁴ İş Mecellesi için Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 14.

çalışan ve doğumlarına doktor raporu ile yaklaşık dört hafta kaldığı belirlenen hamile kadınlar hem bu süre zarfında hem de doğumdan sonraki altı hafta boyunca çalıştırılmamışlardır. Bu süre, hamileliğin ardından gelecek olan 6 haftalık dönemi kapsayan süre boyunca kadınların çalıştırılmadığı ve 10 haftalık süre boyunca ücretlerinin yarısını aldıkları bir dönem olarak uygulanmasına karar verilmiştir. İşverenlerin bu süreçte kadınları işten çıkarmalarına izin verilmemiştir. Hamilelik nedeniyle işten çıkarılmanın yaşanması durumunda ise kadınlara zarar ve ziyan davası açabilme imkânı tanınmıştır. Açılan davanın sonucunda, mahkemenin yapmış olduğu incelemeler neticesinde davanın sonuçlandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca yapılan bir diğer önemli düzenleme ile emzikli kadınlar için dinlenme süreleri belirlenmiş, bu kapsamda kadınlara sabah ve öğleden sonra 30 dakikadan 1saate kadar izin verilmiştir.¹⁸⁵

Mesai Kanunu çerçevesinde kadınların ve çocuklarının hangi işlerde çalışıp çalışamayacakları belirlenmiş ve bu düzenlemelerle iş hayatında korunmaları hedeflenmiştir. Bu kanuna göre 14 yaşını doldurmamış olan kız çocuklarının debbağlık¹⁸⁶, tütün depolarında istifçilik vs. camcılık, çinkografya, hurufat dökmeciliği, kurşun veya mürekkebatından mamul her nevi eşya veya imalatçılığı, ebniye¹⁸⁷ imalatçılığında amalgam işleri, yazmacılık, eski elbise ve paçavraları işlemek ve nevilere ayırmak, tuzlacılık, salhane ve kireç ocaklarında çalıştırılmaları kanunen yasaklanmıştır.¹⁸⁸

16 yaşını doldurmamış olan kadınların çalıştıramayacağı iş kolları da mecliste yapılan tartışmalar sonucunda belirlenmiştir. Buna göre kadınlar duvarcılık, çatı örtmek, yağmur boruları koymak gibi yapı çatı ameleliği, su yolculuğu, değirmencilik, dökümcülük, bir ayakla şakuli çarkları çevrime işleri, ağır makine çevirme, sıhhat veya hayata zarar verebilecek, infilak riski taşıyan ve zehirli veya bayıltıcı etkiye sahip, tehlikeli olan veya yanıcı ölümle sonuçlanabilecek işler ve bunlarla ilgili kullanılan araç gereçlerle yapılan çalışmalarda çalıştırılmaları yasaklanmıştır.¹⁸⁹

17 yaşını doldurmamış olan kadınların çalışamayacak oldukları işlerde belirlenmiştir. Bu işler maden işleri, taş ocakları, tüneller, kanalizasyon işleri, mevadî müştâile fabrikaları, meşrubatı

¹⁸⁵ Çocukları uyutmak için uygun bir alan sağlayan işletmelerde ise bu süre 20'şer dakikadan 40 dakikaya kadar uzatılabilecektir. Ayrıca 15 yaşından büyük 50 kadın çalışanı bulunan işletmeler, çalışanların çocukları için çocuk bakım odası inşa etmek zorundadır. Çocukların bu alanlarda bakımlarının nasıl yapılacağı ve bu alanların denetimlerinin ne şekilde yapılacağı ise Ticaret vekaletince düzenlenecektir. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3 Cilt: 19, s. 16.

¹⁸⁶ Derileri sepileyip meşin, sahtiyan, kösele vesaire yapan sanatkar. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Şifa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 498.

¹⁸⁷ Bina Sami, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 15. Camcılık mesleğinde fabrikalarda kutuya koyma, ambalaj ve nakliye, yazmacılık işinde yıkama, kurutma, serme gibi işler bu yasağın dışında tutulmuştur.

¹⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 16.

küliye ve bira fabrika ve imalathaneleri, çimento fabrikaları, buz istihsal ve depoculuğu, elektrik kuvveti ve tevzii, elektrik tramvayları, boynuz ve kemik gibi doğal atık malzemelerinin işlenmesi, havayı müzik ve tatbikatı işleri, dalgıçlık, vapur ve liman işleri, hallaçlık¹⁹⁰ olarak belirlenmiştir.¹⁹¹

18 yaşını bitirmemiş olan kadınlar ise tütün fabrikaları, oteller, birahaneler, lubiyat¹⁹² mahalleri, hastaneler, dispanserler, sanatoryumlar, banyo ve hamamlar, kendir ve kendirden ip bükme ve örmek, sıvı halde ham karbon üretimi işlerinde çalışmaları yasaklanmıştır.¹⁹³

Kanunların getirmiş olduğu çeşitli düzenleme ve yasalar, yalnızca kadınların hangi işlerde ve hangi koşullarda çalışıp çalışamayacaklarını belirlemekle kalmamış, aynı zamanda ahlaki değerlere de özen göstererek yeni kanunlar çıkarılmıştır. Bu bağlamda erkekler ile kadınların bir arada çalıştıkları ortamlarda iş sahiplerinin ahlaki değerleri korumak adına gerekli tüm şartları ve düzenlemeleri sağlamakla yükümlü oldukları belirtilmiştir.¹⁹⁴

Kadınların ve çocukların istihdamına ilişkin oluşturulan hükümlere aykırı hareket eden işverenlere, aykırı şekilde çalıştırılan işçi sayısına göre 5'er liradan 10'ar liraya kadar para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁹⁵

Kadınların iş hayatına katılımları belirli sınırlamalar ve düzenlemeler ile şekillendirilmiştir. Hangi alanlarda çalıştırılacak oldukları veya hangi alanlardan uzak tutulacakları, devlet tarafından belirlenmiş ve yasalar ile desteklenmiştir. Ayrıca hamilelik ve lohusalık gibi özel durumlarda kadınların çalışma şartları düzenlenmiş ve onların sağlığına öncelik verilmiştir. Bu çerçevede kadınların çalışma hakları hem toplumsal hem de ekonomik anlamda belirli sınırlamalara tabi tutulmuş aynı zamanda yapılan düzenlemeler ile birlikte kadınların da erkekler ile eşit şartlarda eşit haklar ile birlikte çalışabilmesi adına çeşitli adımlar atılmıştır.

¹⁹⁰ Pamuğu atmak sanatı Sami, **a.g.e.**, s. 460.

¹⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 16. Kadınların çalışamayacak oldukları işler açıkça belirlenmiş olsa da bu yasaklamaların kapsamı dışında kalan ve daha az zahmetli olarak nitelendirilen bazı işlerde çalışmalarına izin verilmiştir. Örneğin maden işlerinde çalışmak yasaklanmış ancak yer üzerinde ki kolay işler bu yasağın dışında tutulmuştur. Yine Mevadi müstaiile fabrikalarında çalışması yasak olan kadınların (farklı türdeki atık malzemelerin ya da çeşitli hammaddelerin birleştirilerek yeniden işlendiği fabrikalar) sandıkları koyma veya etiket yapıştırma işlemlerinde çalışmalarına izin verilmiştir. Son olarak elektrik tramvaylarında çalışmaları yasak olan kadınların, tramvay tahrirati gibi nispeten daha hafif görülen işlerde çalıştırılmasına izin verilmiştir.

¹⁹² Oyuna müteallik eğlenceler tiyatro ve canbaz ve hokkabaz vesaire oyunları. Sami, **a.g.e.**, s. 1022.

¹⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 16. Tütün fabrikalarında kadınların çalışması yasaklanmış olmakla birlikte, kutu ve paket doldurma, etiket ve bandrol yapıştırma gibi işler bu yasaktan muaf tutulmuştur.

¹⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 8.

¹⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 19, s. 22.

Çorum Milletvekili Dr. Mustafa Bey, 17 yaşını doldurmamış olan kadın ve erkeklerin gece çalıştırılmasına getirilen yasağa ilişkin mecliste yapmış olduğu konuşmada, 17 yaşından sonra kadınların gece yapılacak olan işlerde çalışmalarına izin verilmesini sert bir şekilde eleştirmiştir. Dr. Mustafa Bey, bu durumun kadınların asıl vazifeleri olan görevlerini yerine getirmelerini engelleyeceği ve dolayısıyla bu durumun nüfusun azalmasına yol açabileceğini vurgulamıştır. Bu konuşmanın hemen ardından söz alan İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura, müzakereler sonucunda Encümen tarafından kabul edilen düzenlemenin Heyeti Umumiye tarafından onaylandığını belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde kadınların vardiyalı işlerde çalışabilmeleri için iş gücü ihtiyacının karşılanamamış olması nedeniyle bu düzenlemenin encümen tarafından çoğunlukla kabul edildiği belirtilmiştir. Özellikle Ticaret Vekili'nin tatil döneminde gerçekleştirdiği seyahatlerden edindiği izlenimler sonucunda, kadınların gece çalışmasının gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Encümen, 17 yaşını doldurmamış kadınlar ve erkekler için gece çalışmasına yönelik yasağı kaldırmış ve kadınların gece mesaisi yapabilmelerine olanak tanımıştır. Bu değişikliğin ortaya çıkmasında ekonomik ve toplumsal faktörlerin etkili olduğu anlaşılmıştır.¹⁹⁶

Konu ile ilgili mecliste tartışmalar devam etmiştir. Yusuf Bey, devam eden konuşmasında hükümetin ilk teklifinde 16 yaşından küçük erkeklerin kadınların ise hiçbir surette çalıştırılmayacağına dair düzenlemeyi ifade etmiştir. Kendilerinin sunmuş olduğu ilk teklifin ise 17 yaşını tamamlamış olan erkeklerin çalıştırılabileceği ancak kadınların yine çalıştırılmayacağı şeklinde olmuştur. Bununla birlikte telefonculuk sektörü istisna olarak değerlendirilmiş çünkü bu sektörün çoğunlukla kadınlar tarafından icra edildiği belirtilmiştir. Mevcut teklif, hükümet ile birlikte 17 yaşını doldurmamış olan kadın ve erkeklerin gece yapılan işlerde çalıştırılmaması gerektiğini vurgulamıştır. 17 yaşını doldurmuş olan kadınların genç yaşta gece çalışmak durumunda kalmalarının ahlaki ve sağlık açısından uygun olmadığı düşünülse de, ekonomik ve toplumsal koşullar dikkate alınarak bu düzenleme encümen tarafından kabul edilmiş ve diğer milletvekillerinin de bu düzenlemeyi onaylaması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁹⁷

1925 yılında Mesai Kanunu'nun müzakereleri sırasında 14 ve 18 yaş arası çocukların ve kadınların, bedensel gelişimlerini engelleyecek ve ruh sağlığına zarar verecek işlerde çalıştırılmalarının yasaklanması öngörülmüştür. Bu yaş grubundaki çocuklar ile kadınların çalıştırılmayacakları işlerin ise Ticaret Bakanlıkları tarafından çıkarılacak bir yönetmelik ile belirlenmesi uygulamaların bu yönetmeliğe uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 4, Cilt: 19, s. 58-59.

¹⁹⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 4, Cilt: 19, s. 59.

¹⁹⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 20, s. 89.

İstanbul Milletvekili Dr. Hakkı Şinasi Paşa ise ilgili kanunun 19 ve 20. maddelerinde mesleklerin ve sanatların genel bir şekilde yazıldığını belirtmiş ve debbağlık mesleği üzerinden örnek vererek bu meslek dalındaki bazı işlerin kadınlar ve çocuklar tarafından da yapılabileceğini, ancak bu işlerin ayrılmasında herhangi bir sınıflandırma yapılmadığını ifade etmiştir. Paşa, meslekler hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla uzmanlara başvurmuş ancak yeterli bilgi alamamıştır. Bu gibi işlerin nasıl düzenleneceği konusunda Sağlık ve Ticaret Bakanlıklarının görüşlerine başvurulmuş; söz konusu mesleklerde hangi işlerin yapılabileceğinin belirlenmesi için bir yönetmelik çıkarılması istenmiştir. Ayrıca küçük yaştaki kadın ve çocukların fabrikalarda çalıştırılabileceğine dikkat çekilerek, bu durumun da yönetmelikle düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁹⁹

Meclis içerisinde duvarcılık mesleğinde kadınların çalışıp çalışamayacağına dair bir tartışma da gündeme gelmiştir. İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura kadınların gerek sağlık gerekse ahlaki açıdan duvarcılık mesleğini icra etmelerinin doğru olmadığını savunmuştur. Meclisteki bazı vekiller ise bu konunun ahlakla bir ilgisi olmadığı yönünde tepkiler göstermişlerdir. Konya Milletvekili Hacı Bekir Bey, söz alarak Ankara örneğini vermiş ve kerpiç kesen, duvar yapan, yolların taşını kıran ve bu gibi benzer işleri yapanların birçoğunun kadınlar olduğundan bahsetmiştir. Anadolu hattındaki taşları kıranlar yine o dönemde kadınlar olmuştur. Anadolu'nun köylerine gidildiğinde kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle evleri inşasında da kadınlar görev almıştır. Bu bağlamda, erkeklerin bu tür işleri yapması durumun da kadınların dışlanmasına karşı çıkmıştır. Yusuf Bey ise kanunda kişinin kendi evini yapmak ve yaptırmak gibi meselelerin ele alındığını ancak kişinin ailesi ile birlikte çalışmasının kanun kapsamında değerlendirilmediğini ifade etmiştir. Hacı Bekir Bey'in görüşleri ise geçerli kabul edilmemiştir. Sonuç olarak Kanun kapsamında kadınların duvarcılık işlerinde istihdam edilmeleri yasaklanmıştır.²⁰⁰

Mecliste oylamaya sunulan bir diğer çalışma alanları ise çatı örtmek, yağmur boruları koymak gibi yapı ve çatı ameleliği ve su yolculuğu işlerinde de kadınların çalıştırılmaması uygun görülmüştür. Trabzon Milletvekili Ahmet Muhtar Bey ise söz alarak Ankara şehir emaneti adına gelen suyun hizmetlerinde kadınların çalışabileceğini savunmuştur. Kendisi Ankara'nın sularını incelediğini ve Elmadağ'dan gelen su yollarının bakım ve onarımlarını kadınların yaptığını belirtmiştir. Bugüne kadar bu alanlarda çalışan kadınların varlığını örnek göstererek bir anda bu gibi işlerde yalnızca erkeklerin çalıştırılacak olmasının doğru bir karar olmadığını ifade etmiştir. Ülkenin sağlığı açısından kadınlar ve çocuklarının bu gibi işlerde çalışmalarının doğru olmadığı görüşüne katılmakla birlikte mevcut şartların böyle bir kararı henüz destekleyecek durumda

¹⁹⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 20, s. 89.

²⁰⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 26, Cilt: 20, s. 176-177.

olmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle kadınlar ve çocukların mümkün olduğunca su yolları gibi hizmetlerde istihdam edilmesi, hükümetin de bu duruma izin vermesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Adana Milletvekili Kemal Bey, encümenin maksadının toprak altındaki su yolları olduğunu belirtmiştir. Bu noktada bir kavram karmaşasından söz edilmiştir. Zira “su yolculuğu” denildiğinde kastedilenin yer altındaki su yolları olduğu, yer üstündeki su yollarının ise bu kapsamda değerlendirilmediği anlaşılmıştır. Bu kavram karmaşasının önüne geçebilmek amacıyla, “yer altında su yolculuğu ve lağımıcılık” olarak isim değişikliğine gidilmesinin daha uygun olacağı görüşü savunulmuştur.²⁰¹

Konu ile ilgili görüşlerini bildiren Çorum Milletvekili Ziya Bey, nafia işlerinde kadınların çalıştıklarından ve bu duruma kısıtlama getirmenin doğru bir uygulama olmayacağını ifade etmiştir. Yapılacak işlerin açık havada gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Ankara-Sivas hattından örnek veren Ziya Bey, bu bölgelerde birçok kadın ve çocuğun çalıştığını görüldüğünü aktarmıştır. Sonuç olarak, onların emeklerinin göz ardı edilmesinin doğru bir yaklaşım olmayacağını vurgulamıştır.²⁰²

Kadınların çalışma hayatına katılmalarıyla birlikte çeşitli sorunlar da ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet’te sosyal politikalar henüz yeterli düzeye ulaşmamış; hükümet ise işçilerin hakları, çalışma saatleri, maaş ve güvenlik gibi konularla ilgilenmek durumunda kalmıştır. Özellikle uzun çalışma süreleri, çocuğu olan kadınların durumu, gece çalışılıp çalışılmayacağı gibi meseleler, kadınların çalışma hayatında karşılaştığı başlıca sorunlar arasında yer almıştır.²⁰³

Kadınların çalışma hayatına dair bazı sosyal haklar, 1930 yılında çıkarılmış olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu²⁰⁴ ile güvence altına alınmıştır. Kanunun 155. maddesinde, kadınların çalışma şartlarına ilişkin detaylı bir düzenleme yer almıştır. Buna göre, “Kendisi ve çocuğunun sıhhati için bir zarar husule getirmeyeceği bir tabip tarafından tahriren tasdik edilmedikçe kadınların doğumlarından mukaddem üç hafta ve doğurmasını müteakip yine üç hafta zarfında fabrika, imalâthane ve umumî ve hususî müesseselerde çalışması ve çalıştırılması memnudur”²⁰⁵

Aynı kanunun 7. bölümünde işçilerin sağlık ve güvenliğiyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bölümde 12 yaşından küçük kız erkek çocukların çalışması yasaklanmış, 12 ve 16 yaş arasında bulunan çocukların çalışma saatleri belirlenmiştir. Buna göre bu yaş grubundaki çocukların gece saat 8’den sonra çalışmaları yasaklanmıştır. Ayrıca 18 yaş altı çocukların bar, dans

²⁰¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 26, Cilt: 20, s. 177.

²⁰² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 26, Cilt: 20, s. 178.

²⁰³ Çakır, a.g.t., s. 321.

²⁰⁴ Kanun İçin Bkz. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1489, (06.05.1930).

²⁰⁵ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1489, (06.05.1930), s. 8903.

salonları, gazino, hamam vb. gibi yerlerde çalışmaları da yasaklanmıştır. İlgili kanunun 177. maddesi ise gebe kadınların çalışma süreleri, doğum ve süt izni gibi konularda belirli kurallar getirmiştir.²⁰⁶

8 Haziran 1936'da kabul edilen 3008 numaralı İş Kanunu,²⁰⁷ kadınların çalışma hayatına dair açık hükümler içermiştir. Bu kanun kapsamında hamile kadınların doğumlarından 3 hafta önce ve doğumdan sonraki 3 hafta süre boyunca çalışmaları yasaklanmıştır. Gerekli durumlarda izin 6 haftadan 12 haftaya kadar uzatılabilmektedir. Bir diğer önemli konu kadınların çalışabilecekleri iş alanları olmuştur. Kanuna göre maden ocakları, kablo döşeme, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya su altında yapılacak işlerde kadınların çalışması yasaklanmıştır. Ayrıca sanayi sektörüne ait işlerde kadın ve kız çocuklarının gece çalıştırılmasına da izin verilmemiştir. Ancak kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonraki dört yıl boyunca sosyal ve ekonomik gereklilikler doğrultusunda belirli sanayi işlerinde geçici ve istisnai olmak şartı ile 16 yaşından büyük kızların ve ileri yaşlardaki kadınların çalıştırılmasına izin verilebileceği hükme bağlanmıştır. Gebe veya emzikli kadınların iş yaşamına ilişkin şartları, çalışabilecekleri işler, emzirme alanları ve çocuk bakım birimlerinin kurulma zorunluluğu gibi hususlar yönetmelikler ile belirlenmiş ve yürürlüğe koyulmuştur.²⁰⁸

İş Kanunu kadınların ve çocukların çalışma hayatındaki yerini, çalışma saatlerini, mesai sürelerini hangi işlerde çalışıp çalışamayacaklarını belirlemiştir. Bu bağlamda İktisat vekili ve Burdur Milletvekili Mustafa Şeref Bey, 1931 yılında henüz İş Kanunu'nun hazırlanması aşamasında kanunun amacı ve kapsamı hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur.

(...) İş kanunu içtimaî sulh ve müsalemetin yarasını kuran bir kanundur. Bu kanunla kadın ve çocuklar gibi zayıflar himaye edilir. Ücretler teminat altına alınır. Çalışırken kazaya uğramış olan amelenin alil olarak sokaklarda kalmasına mani olacak kanunî 'müeyyideli tedbirler alınır. Onlar için hayatının sonuna kadar irat almak imkânları temin olunur. İş itibarıyla emniyet tesis edilir. Amelenin işsiz kalmasına mani olacak ahkâm konur. Bu suretle iş kanunu, emekçiler dediğimiz bir zümrenin hayatı üzerinde refaha doğru müessir olan ahkâmı kanuniyeyi, müeyyitler dahilinde vazeder. (...)²⁰⁹

İş Kanunu'nun uygulanması ile birlikte kadınların yeniden fabrika işlerinde çalışmaya başlaması, dönemin gazete haberlerine de yansımış, bu durum işçi sorununun çözümü olarak değerlendirildiği görülmüştür. 19 Ağustos 1937 tarihli Akşam gazetesinde yayımlanan bir haberde,

²⁰⁶ Madde 177- Gebe kadınlar doğumlarından evvel üç ay zarfında çocuğunun ve kendisinin sıhhatine zarar veren ağır hizmetlerde kullanılamaz. Doğurduktan sonra 155 inci maddede tayin edilen muayyen müddet istirahatını müteakip işe başlayan emzikli kadınlara ilk altı ay zarfında çocuğunu emzirmek üzere mesai zamanlarında yarımşar saatlik iki fasıla verilir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1489, (06.05.1930), s. 8903.

²⁰⁷ 3008 Numaralı İş Kanunu için Bkz. İş Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3330, (15.06.1936).

²⁰⁸ Kanun Maddelerinin detayları için Bkz. İş Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3330, (15.06.1936), 6624-6636.

²⁰⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 11, Cilt: 5, s. 23.

Bursa örneği üzerinden kadın işçilerin çalışmaya başlamasıyla işçi sıkıntısının normale döndüğü ifade edilmiştir. Özellikle ipek dokumacılığının yaygın olduğu İstanbul ve Bursa gibi şehirlerde çalışma saatlerinin azaltılması ve gündelik ücretlerin artırılması, kadınların bu fabrikalarda çalışma oranını yükseltmiş, böylece kadın işçi sayısındaki artış sayesinde üretimde yaşanan ciddi aksaklık ve daralmaların önüne geçildiği vurgulanmıştır.²¹⁰

Kadınların çalışma alanlarının belirlenmesinde sadece iç hukuktaki düzenlemeler değil uluslararası sözleşmeler de etkili olmuştur. 1935 yılında Milletlerarası İş Teşkilatı'nın kabul etmiş olduğu "Yeraltı İşleri Sözleşmesi (Kadınlar) 1935" isimli sözleşme kadınların maden ocaklarında çalıştırılmasını yasaklayan uluslararası bir düzenleme olarak kabul edilmiştir. Türkiye de bu sözleşmeyi kabul ederek kadınların belirli ağır işlerde çalıştırılmasını yasaklayan bir tutum sergilemiştir. TBMM'de bu sözleşmenin kabulü, kadın işçiliği konusundaki düzenlemelerin uluslararası ölçütlere uyumlu hale getirildiğini göstermiştir.²¹¹ Maden ocaklarında yeraltı işlerinde kadınların çalıştırılmaması hakkındaki Milletlerarası sözleşmeye katılmaya dair kanun 23 Haziran 1937 tarihli ve 3638 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²¹²

Türkiye Cumhuriyeti'nde bazı meslek ve hizmetler yalnızca Türk vatandaşlarına tahsis edilmiş ve yabancıların bu alanlarda çalışması yasaklanmıştır. Bu durum TBMM'de vekiller tarafından görüşülerek karara bağlanmış ve yasal düzenlemeler ile güvence altına alınmıştır. Söz konusu mesleklerin Türk vatandaşı olmayan kişiler tarafından icra edilmesi veya dolaylı yollar ile yaptırılması yasaklanmış ve engellenmiştir. Bu bağlamda kadınları ilgilendiren meslek dallarında kadın berberliği, barlarda hizmetçilik, (garson ve servant), bar oyunculuğu ve şarkıcılığı gibi alanların yer aldığı belirtilmiştir.²¹³

Tüm bu gelişmelerin yanında Anadolu'daki köylü kadınının çalışma hayatındaki konumu da meclis konuşmalarına yansımıştır. 1933 yılına gelindiğinde mecliste yapılan değerlendirmelerde Anadolu'da yerli halkın halıcılık ve kilimcilik mesleklerini icra ettiği vurgulanmaktadır. Kayseri Milletvekili Sait Azmi Bey, Kayseri örneğini vererek burada tamamen ev sanayisinin gelişmekte

²¹⁰ "Bursa'da İşçi Meselesi Normal Bir Vaziyete Girdi", **Akşam Gazetesi**, 17.08.1937, s. 12.

²¹¹ Madde:2 Kadın cinsinden hiç, bir şahıs, yaşı ne olursa olsun, maden ocaklarında yer altı işlerinde çalıştırılmaz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi: Devre: 5, İçtima: 70, Cilt: 19, s. 4.

²¹² İlgili Sözleşmenin Kadınlar ile İlgili Maddeleri Şu Şekildedir:

Madde 2 — Kadın cinsinden hiçbir şahıs, yaşı ne olursa olsun, maden ocaklarında yeraltı işlerinde çalıştırılmaz.

Madde 3 — Millî kanunlarla yukarıda yazılı memnuiyetten şu kimseler istisna edilebilirler: a) Sevk ve idare vazifesi ile mükellef olup bedenen çalışmayan şahıslar, b) Sıhî ve sosyal hizmetlerde çalışan şahıslar, c) Meslekî bilgilerini tamamlamak maksad ile bir maden ocağında yeraltı işlerinde staj görmelerine müsaade edilen tahsildeki şahıslar, d) Bedenen çalışma mahiyetinde olmayan bir sanatın icrası için bir maden ocağının yeraltı kısımlarına tesadüfi olarak inmesine lüzum görülen diğer bütün şahıslar. Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkındaki Milletlerarası Mukaveleye İltihaka Dair Kanun, **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 3638, (27.06. 1937).

²¹³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 62, Cilt: 9, s. 125.

olduğunu ve kadınlar, kimsesiz kızlar, asker ve şehit ailelerinin çocuklarının halı dokuyarak geçimlerini sağladıklarını belirtmiştir. Dünya Savaşı'nın ardından bozulan ekonomi nedeniyle tezgah sayılarında azalma yaşansa da malların takasa tabi tutulması ile birlikte bu sayıların tekrar artmaya başladığı gözlemlenmiştir. Kadınların ev sanayisinde öne çıkan bir diğer çalışma alanı ise kilim dokumacılığı olmuş, yaz aylarında tarlada çalışan kadınların, kış aylarında hayvanların yününden ve kıldan yapılan ipliği elleriyle eğirerek kilim dokudukları, doğadaki bitkilerden elde ettikleri boylarla renklendirme yaptıkları belirtilmiştir. Sonuç olarak, devletin uygulamış olduğu takas yönteminin kilimcilik sektöründe önemli ilerlemeler kaydedilmesini sağladığı ifade edilmiştir.²¹⁴

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınlar çalışma hayatının farklı alanlarında aktif rol almaya başlamış olması dönemin basın ve yayın organlarında geniş yankı bulmuştur. Geleneksel olarak tarım, bağcılık ve ev içi faaliyetlerde sınırlı bir konumda bulunan Türk kadını, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çeşitli mesleklerde yer edinmiştir. Örneğin 1935 yılında basında yer alan bir gazete haberlerinde kadınların berberlik mesleğinde faaliyet göstermiş olmaları, erkek berberler tarafından eleştirilmiş ve tartışma konusu olmuştur. Kadın berberlerin “Kuaför” olarak adlandırılması çalışma saatlerinin erkek meslektaşlarına kıyasla daha kısa olması gibi unsurlar, dönemin basınında ele alınan konular arasında yer almıştır.²¹⁵

2.3.2. Kadınların Memuriyet Statüsü ve Meclis Tartışmaları

Cumhuriyet kurulduktan sonraki yıllarda kadınların çalışma hayatına katılımı toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde belirli sınırlamalara tabii tutulmuştur. Bu durum özellikle kamu görevleri açısından da önemli tartışmalara yol açmıştır. Kadınların hangi alanlarda memur olarak çalışabilecekleri hükümetin bu bağlamdaki politikaları toplumsal kabuller doğrultusunda şekillenirken bu süreç TBMM'de pek çok farklı açıdan da değerlendirilmiştir.

18 Mart 1926'da kabul edilmiş olan Memurin Kanunu Türk kadınlarının devlet dairelerinde çalışmalarına olanak tanıyan ilk kanun olarak tarihsel bir öneme sahiptir. Kanun ile birlikte kimlerin hangi şartlarda memur olabilecekleri açık bir şekilde belirlenmiştir.²¹⁶ Bu kanunun 6. maddesinde kadınların memur veya hizmetli olarak çalışmalarının caiz olduğundan bahsedilmiştir. Hangi görev veya hizmetlerde istihdam edilecekleri ise her bakanlığın memurlarına ilişkin kanunlar ile belirlenmesine karar verilmiştir. Bu maddeye dayanarak söz alan Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, Adalet Bakanı'nı açıklama yapmaya davet etmiş ve her bakanlığın kendi kanunları

²¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 53, Cilt: 15, s. 170

²¹⁵ “Berberler Ateş Püskürtüyorlar”, *Akşam Gazetesi*, 21.05.1935, s. 7.

²¹⁶ Memur olabilmek için gerekli olan şartlar için Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 23, s. 36

çerçevesinde kadınları istihdam edebileceğinin belirtilmesi üzerine önceki dönemlerde kabul edilen Hakimler Kanunu'nda bu yönde bir düzenlemeye yer verilmediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu madde uyarınca kadınların hakimlik yapıp yapamayacakları konusunda soru yöneltmiştir. Adliye Vekili ve İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey, Hakimler Kanunu'nda bu soruya dair bir kayıt olmadığını belirttikçe 6. Madde oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.²¹⁷

Hastabakıcı veya hemşire olarak görev almak isteyen kadınlar, Sağlık bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından onaylanmış hasta bakıcı okullarından mezun olmuş veya resmi hastanelerden alınmış geçerli belgelere sahip bulunmuş kadınlar hasta bakıcı veya hemşire olarak görev yapabilmışlerdir. Aksi taktirde hasta bakıcısı olarak görev yapmalarına izin verilmemiştir. Bu meslekleri icra edebilmek için Türk vatandaşı olma şartının aranmış olduğu, Türk vatandaşı olmayan kadınların bu görevlerde istihdam edilmedikleri belirtilmiştir. Bu belgelerin geçerli olabilmesi için ilgili bakanlıklar tarafından onaylanıp tescil edilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.²¹⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet, kadınları çeşitli mesleklerde eğitim alıp yetiştirmek ve toplumsal hayata katılımlarını sağlamak amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Bu bağlamda Türk kadınlarının doktor olarak yetiştirilmesini teşvik etmek ve bu şekilde halkın sağlık seviyesini iyileştirmek amacıyla gerek Darülfünun Tıp Fakültesi'ne devam ederek diploma alacak gerekse Avrupa'daki tıp okullarından mezun olduktan sonra Türkiye'ye dönecek olan Türk kadınlarının, 10 yıl süreyle hizmet zorunluluğundan muaf tutulmaları gerektiği düşünülmüş ve bu konuda bir kanun tasarısı hazırlanmıştır.²¹⁹ Hazırlanan bu kanun tasarısı yapılan incelemeler sonucunda aynen kabul edilmiştir.²²⁰ 1932 yılında ve sonraki yıllarda İstanbul Tıp Fakültesi'nden veya yabancı üniversitelerden mezun olacak kadın doktorların 8 Kasım 1923 tarih ve 1369 numaralı kanun gereğince tabi oldukları 2 yıllık mecburi hizmet kaldırılmıştır. Ancak 9 Mayıs 1928 tarih 1237 numaralı kanunun öngörmüş olduğu mecburi hizmetler bu kapsamın dışında tutulmuştur.²²¹

Kadınların adli süreçler içerisinde yer almış olduğu durumlarda sağlık ve mahremiyetlerinin korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmış ve bu kapsamda adliyelerde ebe istihdam edilmesi zorunlu görülmüştür. Ayrıca adliyelerde meydana gelebilecek yaralanma vakalarına ilk

²¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 71, Cilt: 23, s. 182.

²¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 54, Cilt: 3, s. 15.

²¹⁹ Türk Kadın Doktorların 10 Sene Müddetle Mecburi Hizmetten Muafiyetleri Kanun Tasarısı İçin Bkz. BCA, 30-18-1-1/29.31.9/2-3, (16 Mayıs 1928).

²²⁰ Madde 1. — 8 Teşrinisani 1339 tarih ve 369 nu maralı Etılbbanın hizmeti mecburesi hakkındaki Kanunun yedinci maddesi ile 11 Nisan 1928 tarih ve «1219» numaralı Tebabet ve Şuabatı sanatlarının tarzı icrasına dair Kanunun dördüncü maddesi ahkâmından Türk kadın doktorları on sene için muafır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 79, Cilt: 4, s. 15.

²²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 43, Cilt: 8, s. 6.

müdahaleyi yapmak ve memurların sağlık durumlarıyla ilgilenmek adına doktorlar görevlendirilmiştir. Kadınlar ile ilgili konuların dikkate alındığı ve bu doğrultuda mecliste alınan kararlarla ebe istihdamına yönelik yasal düzenlemelerin hayata geçirildiği gözlemlenmiştir.²²² Kadınlar yetenek ve yeterliliklerine göre Memur Kanunu'nun hükümleri doğrultusunda memuriyetlerde istihdam edilmişlerdir.²²³

Kadınların sağlık alanındaki rolleri yalnızca doktorluk ve ebelik alanlarında sınırlı kalmamış hasta bakıcılıkta çalışma sahalarından birisi olmuştur. Özellikle hastanelerde ve sağlık kurumlarında kadınların hasta bakıcı olarak görev almaları teşvik edilmiş, bu alanda eğitim veren okullar açılarak kadınların mesleki yeterlilik kazanmaları sağlanmıştır. İlk hasta bakıcı okulu Kızılay tarafından İstanbul'da açılmıştır. Başlangıçta eğitim durumu ne olursa olsun, okuma-yazma bilen kızlar bu okula kabul edilmiş ve bu kişiler okullarda eğitildikten sonra hastanelere gönderilmiştir. Ancak Kızılay, bu şekilde yetiştirilen kızların görevlerini gerektiği gibi yerine getiremediğini fark etmiş ve kendi okuluna ortaöğrenimini tamamlamış öğrencileri kabul etmeye karar vermiştir. Bu okulda eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Bu durumda Kızılay Hasta Bakıcı Okulu ortaokul mezunu öğrencileri kabul ederken Askeri Hasta Bakıcı Hemşire Okulu'na eğitim durumu her ne olursa olsun öğrenci alınmıştır. Konu hakkında mecliste görüş bildiren Manisa Milletvekili Kazım Nami Duru, hasta bakıcı kadınların hizmetçi olmadığını ve hastaların moralleri üzerinde büyük etkileri olduğunun üzerinde durmuştur.²²⁴

Duru devam eden konuşmasında, Kızılay'ın okullarında sadece kendi öğrencilerini yetiştirmiş olmasından kaynaklı Gülhane'de yeni bir okulun açılmasına karar verildiğini belirtmiş ve bu bağlamda ortaokul mezunu olan kadınların hasta bakıcı olarak eğitim alacakları bu okullara kabul edilmeleri, kadınların eğitim seviyesi ve kültürel alt yapılarının gelişmesine katkı sağladığını da vurgulamıştır. Aynı şekilde askeri hastane bakım memurları da bu süreçte orta öğretim mezuniyetlerinin ardından eğitim alarak askeri memur sınıfına dahil olabilmıştır. Bu çerçevede hasta bakıcılığı alanındaki kadın istihdamının erkeklerle eşit koşullarda değerlendirilmesi gerektiği, kadınların hizmetçi rolüne indirgenmemesi gerektiği vurgulanmıştır.²²⁵

Tüm bu konuşmalar neticesinde Milli Müdafaa Encümeninin ikinci maddesi oylamaya sunulurken kabul edilmiştir. Buna göre Ordu Hasta Bakıcı Hemşire Okulu'na kabul edilecek öğrencilerin en az ortaokul eğitimini tamamlamış ve en fazla 22 yaşında olmaları şartı getirilmiştir.

²²² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 75, Cilt: 9, s. 11.

²²³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 51, Cilt: 18, s. 4.

²²⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 74, Cilt: 26, s. 58.

²²⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 74, Cilt: 26, s. 58.

Bu kabul şartlarının Milli Müdafaa Vekaleti tarafından belirlenen kriterlere göre uygulanacağı vurgulanmıştır.²²⁶

Kadınların çalışma hayatındaki yerinin genişletilmesi amacıyla pek çok meslek dalında kadınların görev alması TBMM’de gündeme gelmiş ve bu konuda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kadının meslek seçimindeki rolüyle ilgili olarak mecliste tartışılan bir diğer konu polis olup olamayacağı meselesi olmuştur. Dünyanın ileri ve gelişmiş devletlerinde polislik işlerinde kadınları da istihdam edilmiş olmaya başlanmış olması, bu durumu meclis gündemine taşımıştır. Türkiye’de kadınlara polislik mesleğinde yalnızca sivil alanda görev alma hakkı verilmiş ve bu bağlamda gerekli olan boy uzunluğu şartı kaldırılmıştır. Polis olabilmek için kadınların belirli bir boy uzunluğuna sahip olmamaları dışında, adaylık süresini tamamlamaları ve asgari 3 yıl üniforma giymeleri; ayrıca yeterlilik, liyakat, cesaret ve irade gibi niteliklere sahip olduklarının sicil ve özel dosya kayıtlarıyla belgelenmesi gibi şartlar getirilmiştir. Oylamaya koyulan Polis Teşkilat Kanunu kanun maddesi ise meclisteki vekiller tarafından kabul edilmiştir.²²⁷

Kadın polislerin özellikle ahlaki denetim ve genç kızlar, kadınlar ve çocukların korunması görevlerinde oldukça başarılı oldukları anlaşılmış ve polislik mesleğinde kadınlara önemli görevler verilmiştir. Türk kadınının farklı memleketlerdeki kadınlar kadar başarılı ve hatta onlardan pek çok alanda daha erdemli ve becerikli olduğu kesin olarak kabul edilmiş ve Polis Teşkilat Kanunu’nun 12. maddesi ile kadınlarında polislik hizmetine girmeleri ve bu alanda görev almaları sağlanmıştır.²²⁸

Dönemin gazetelerinde çeşitli mesleklerdeki ilk kadın temsilcilere yer verilmiştir. Özellikle ilk kadın hakim, ilk kadın pilot gibi isimler, kadınların mesleki alandaki varlığını güçlendiren örnekler olarak kamuoyuna tanıtılmıştır. Bu bağlamda, hukuk fakültesinden mezun olan Nezahat Hanım ve Beyhan Hanım, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kadın hakimleri olarak görev yapmaya başlamıştır. Nezahat Hanım, Ankara aza mülayimliğine; Beyhan Hanım ise İstanbul asliye aza mülayimliğine atanmıştır. Almanya ve Türkiye dışında başka bir ülkede kadın hakimlerin bulunmadığı vurgulanarak bu durum büyük bir gururla kamuoyuna duyurulmuştur. Buna göre, Nezahat Hanım’ın ataması gerçekleştirilmiş, kararname ile onaylandıktan sonra İstanbul’a bildirileceği bu şekilde kendisinin ilk Türk kadın hakim olma onurunu kazanmış olacağı ifade edilmiştir.²²⁹ Yine Vakit gazetesinin 30 Nisan 1930 tarihli sayısında “İlk Hakim Hanım” başlıklı bir

²²⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 74, Cilt: 26, s. 58.

²²⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 75, Cilt: 9, s. 16.

²²⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 75, Cilt: 9, s. 4.

²²⁹ “İlk Kadın Hakimler”, “İlk Kadın Hakim”, **Akşam Gazetesi**, 30.04.1930, s. 1-2.

haber yayımlanmış ve bu haber kapsamında Beyhan hanımın fotoğrafına yer verilerek konu gazete sayfalarına taşınmıştır.²³⁰

Türkiye pek çok meslekte ilkleri yetiştirmeyi başarmıştır. Bu alanlardan biri de pilotluk olmuştur. Kadın pilot olarak Türkiye’de ilk olan Sabiha Gökçen, önemli bir tarihe imza atmıştır. Gökçen hakkında Tiran’da yayımlanan “Shtypi” isimli gazetede çıkan köşe yazısında kendisiyle ilgili övgü dolu cümleler yer almıştır. Gazete yazısına göre, Türk pilotu Sabiha Gökçen Türkiye Hava Kuvvetleri’nin ilk kadın pilotu olmuştur. Eskişehir Askeri Hava Okulu mezunudur. Hava teşkilatı bulunan tüm kasabalarda havacılık dersleri kadın ve erkek tüm gençler için zorunlu kılınmıştır. Yabancı basının değerlendirmelerine göre, Rusya’dan sonra en fazla kadın pilotun yetişeceği ülkenin Türkiye olacağı ifade edilmiştir. Genç pilot Sabiha Gökçen’in ismi dünyada yer almış ve sürekli gündeme gelmiştir. Hakkında birçok olumlu yazı kaleme alınmıştır. Sabiha Gökçen’in havacılık alanındaki yetkinliği uluslararası alanda da dikkat çekmiştir. Özellikle Fransız eğitmeni olan Mösyö Duma, Gökçen’in uçuş kabiliyetinden övgü ile bahsetmiştir. Onu dönemin ünlü Fransız pilotu olan E. Bos ve Alman Pilot Lizelbak’dan daha üstün gördüğünü belirtmiştir. Eğitmenine göre, Gökçen’in en belirgin özelliği soğukkanlılığıdır. Sabiha Gökçen’in bu başarısı onun yalnızca Türkiye’nin ilk kadın askeri pilotu olarak değil aynı zamanda yetkinliğiyle dönemin havacılık literatüründe de kendine yer bulan bir figür haline gelmesini sağlamıştır.²³¹

Son Posta adlı gazete, 30 Nisan 1938 tarihli sayısında Sabiha Gökçen’e ilk sayfada yer vererek haber başlığında onun fotoğrafını da yayımlamıştır. Gökçen’den “Türkkuşu Muaallimi” olarak bahseden gazete, haberin ayrıntılarının gazetenin üçüncü sayfasında yer aldığını belirtmiştir. Haberin ilk sayfada öne çıkarılması ve devamının iç sayfalara taşınması Sabiha Gökçen’in uçuş faaliyetlerinin dönemin basınında önemli bir gelişme olarak değerlendirildiğini göstermiştir.²³²

Dönemin basınında Sabiha Gökçen’in başarılarına geniş yer verilmiş ve başarılar büyük bir coşkuya aktarılmıştır. Bu bağlamda, 23 Haziran 1938 tarihli Servetifünun (Uyanış) Dergisinde Balkan turnesinden başarıyla dönen Gökçen hakkında şu ifadeler yer verilmiştir.

Atatürk kızı Sabiha Gökçen, 4 Balkan şehri arasında yaptığı turneden döndü. Sabiha Gökçen, bu turneye çıkmadan bütün dünya tayyarecileri gibi tayyaresindeki mevkiine oturdu, saatini hesap etti ve havanın her türlü tahavvüllerini göz önünde tutarak, bu mesele üzerinde düşündü. Uçuşa başladıktan sonra havada yağmurla pençeleşti, yüksek Balkan ufuklarında dolaşan keskin fırtınalar içinde çalkandı, yıldırımların arasından kendisine yol açtı. Hülasa; zamanının tayyare uçuşlarına göre bir tayyarecinin ne yapması lazımsa, onu yaptı ve gösterdi. Bu turne göstermiştir ki, Sabiha Gökçen, asrın tayyarecisi ne yaparsa yapabilir, hesap, fen, enerji, cesaret ve iradeyi gösterebilir. Bu turne bunun en açık bir ifadesidir. O da bu turneyi

²³⁰ “İlk Hakim Hanım”, **Vakit Gazetesi**, 30.04.1930, s. 1.

²³¹ BCA, 30-10-0/59.399.5/2-3, (29 Temmuz 1937).

²³² “Sabiha Gökçen Haziran’da Balkanlarda Yapacağı Uçuşlara Hazırlanıyor”, **Son Posta Gazetesi**, 30.04.1930, s. 1.

uzatabilir; Hesap, fen ve enerji kuvvet ile rekorcular ne yapıyorlarsa, o da yapabilir. Sabiha Gökçen, güzel tekniği, ile yüksek heyecanı ve meslek şevki ile, Türkiye'nin en büyük rekorunu temsil eden bir kadın oldu. Yeryüzünde en yüksek ve en büyük terakki rekoru onun elindedir. Bunun için Türkiye, bu kahramanın dönüşünü, modern Türk kadınlığının en büyük kahramanı olarak tasvir ettiği için, hürmet ve muhabbetle, selamladı.²³³

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kadınlar, çalışma hayatının farklı alanlarında aktif roller üstlenmeye başlamış ve bu süreç dönemin basınında geniş yankı uyandırmıştır. İlk kadın hakimler ve ilk kadın pilot gibi örnekler, kadınların meslek hayatına katılımındaki önemli dönüm noktalarını göstermiştir. Bu sürecin yalnızca hukuk ve havacılık alanlarıyla sınırlı kalmadığı, doktorluktan öğretmenliğe kadar pek çok farklı meslek grubunda kadınların ilklerle birlikte yer almayı başardıkları ifade edilmiştir.

2.4. Çalışan Kadınlar İçin Vergi Düzenlemeleri ve Muafiyetler

Kadınların ekonomik hayat içerisine katılımları arttıkça ekonomik faaliyetlerinden elde etmiş oldukları kazançların vergilendirilmesi de gündeme gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ticaret, sanat veya belirli meslek dallarında faaliyet gösteren kişiler kazanç vergisine tabi tutulmuş ve bu durum dönemin vergi kanunlarında açık bir şekilde belirtilmiştir. Kazanç Vergisi Kanunu'nun²³⁴ 1. maddesinde belirlenen alanlarda faaliyet gösteren her bireyin ve kuruluşun belirli şartlar dahilinde vergiye tabi tutulacağı hükme bağlanmıştır. Kazanç Vergisi Kanunu'nun mecliste görüşüldüğü esnada birtakım kişiler ve kurumlar kazanç vergisinden muaf tutulmuştur. Bu bağlamda ilçelerde ebelik ve hastabakıcılık yapan kadınlar, kendi evlerinde ya da ikamet ettikleri yerlerde iş yapmadan, sadece tezgah kurarak kumaş dokuyan kişiler kazanç vergisinden muaf tutulmuştur.²³⁵

Mecliste ilgili kanun maddelerinin görüşülürken söz alan Malatya Milletvekili Reşit Bey, ikametgahı müsait olmadığı için evinin hemen yanında kulübe tutarak dokuma yapan kişilerin kazanç vergisinden muaf tutulup tutulmadığını sormuştur. Dönemin Maliye Vekili ve Trabzon Milletvekili Hasan Bey ise dokumacılık ve halıcılığın sanat olduğunu belirterek, amaçlarının işçilerin bu sanattan ticaret geliri elde etmemeleri olduğunu ifade etmiştir. Buradaki amacın kişilerin kendi atölyelerini açmalarının önüne geçmek olduğunu belirten Hasan Bey, ikametgah dahilinde bu gibi faaliyetin yapılacağını açıkça belirtildiğinden bahsetmiştir. Devam eden konuşmasında bazı fakir ve dul kadınların kendi evlerinde bez, çorap dokuyarak satış yaptıklarından ve bununla geçimini sağladığı konusunun üzerinde durmuştur. Kendileri dokuyup

²³³ “Kuvvetin, İradenin, Zekanın sembolü; Atatürk Kızı Sabiha Gökçen”, *Servetifünun Dergisi*, Cilt: 84, Sayı: 20, 1938, s. 68.

²³⁴ Kazanç Vergisi Kanunu İçin Bkz. Kazanç Vergisi Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 321, (13.03.1926).

²³⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 47, Cilt: 21, s. 302.

kendi hesaplarına sattıkları için bu kişiler Kazanç Vergisinden muaf tutulmuşlardır. Ancak kadının yanına işçi alması ve günlük ücret ile çalıştırması durumunda açılan yer atölyeye dönüşmüş olarak kabul edilmiştir. İlgili kanun maddesi hakkında tartışma için söz alan Gaziantep Milletvekili Hafız Şahin Bey, verilen kararın hükümet tarafından taktir edildiğini, dul kadınların tezgah kurarak bez dokuduğunu ve geçimini bu şekilde sağladığından bahsetmiş, tezgah kurup çalışan kadının yanına yardım amaçlı aldığı çocuğun işçi olarak kabul edilip edilmeyeceğini sormuştur. Maliye Vekili Hasan Bey cevaben, bu durumun ücretli işçi alınması anlamına geldiğini ve bu ayrımın yapılamayacak olmasından kaynaklı muafiyetin geçerli olmayacağı üzerinde görüş bildirmiştir. Ancak çalışan kadının, işi evinde kendi çocuğuyla birlikte yapması durumunda muafiyet geçerli sayılmıştır. Bahsedilen muafiyet alanlarına urgan²³⁶ dokuyan kişiler de dahil edilerek kazanç vergisinden muaf tutulmuşlardır.²³⁷

Bir diğer önemli mesele halı dokumacılığı olmuş, Maliye Vekili ve Trabzon Milletvekili Hasan Bey, sanayi işletmelerinde kendi hesabına çalışan bir kadının kazanç vergisinden muaf tutulması durumunda, herhangi bir kurum için dantel dokuyan bir kadının da muafiyet kapsamına gireceğini ifade etmiş çünkü bu kadınların işlerini kendi adlarına yürüttüklerini belirtmiştir. Aksaray Milletvekili Besim Atalay Bey ise halıcılıkta iki durum olduğu meselesi üzerinde durmuş bunlardan birinde kişi kendi ihtiyacı için dokuma yapıyorsa kazanç vergisinden muaf tutulmuş ancak başka birisinin verdiği malzemeyi kullanarak, sipariş üzerine halı dokuyanların ise vergiye tabi tutulması gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede malzemelerini ve modellerini başkasından temin eden kişilerin de vergiden muaf tutulmaları gerektiğini ileri sürmüştür.²³⁸

Genel olarak bütün işçi kazançları kazanç vergisine tabi tutulmuştur. İşçi statüsündeki bir kişinin vergiden muaf tutulması söz konusu olmamıştır. Ancak sanayi işletmelerinde kendi hesabına çalışan ve emekleriyle geçimlerini temin eden kişiler kazanç vergisine tabii tutulmamıştır. Bir kadın kendi evinde, kendi hesabına dokuma işleri yapmışsa bu faaliyet kazanç vergisinden muaf olmuştur. Ancak dışarıdan işçi veya amele çalıştırmışsa vergilendirme söz konusu olmuştur. Kişi işin başında sadece kendisi çalışıyor olsa da işçi çalıştıran kişiler vergiden muaf tutulmamıştır. Halıcılık gibi sanayi faaliyetlerinde de benzer bir durum yaşanmış, kendi hesabına halı dokuyan bir kadın vergiye tabi tutulmamış; ancak başkasından sipariş alarak ve işçi çalıştırarak bu işi yapması durumunda, vergi ödemesine karar verilmiştir. Dolayısıyla kazanç vergisinden muafiyet, yalnızca kendi geçimlerini idame ettirebilmek amacıyla çalışan kişilere ait olmuş; başkalarına iş vererek üretim yapanların ise bu muafiyetten faydalanmaları mümkün olmamıştır.²³⁹

²³⁶ Kalın ip, ince halat. Sami, **a.g.e.**, s. 164.

²³⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 47, Cilt: 21, s. 315.

²³⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 47, Cilt: 21, s. 316.

²³⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 47, Cilt: 21, s. 316.

İlgili kanunun maddeleri ile ilgili tartışmalar farklı oturumlarda da devam etmiştir. Edirne Milletvekili Hüseyin Rıfki Bey, kanuna üç temel ilavenin yapılmasını önermiştir. Bu eklemeler, ana okullarında görev yapan öğretmenler ile bu kurumlarda çalışan bakıcılar ile ilgilidir. Vergiden muaf tutulanlar arasında köy okulu öğretmenleri vardır. Rıfki Bey de bu duruma istinaden anaokulu öğretmenlerinin daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğundan bahsetmiştir. Bu öğretmenler eğitim vermenin yanında ekonomik işlev de üstlenmişlerdir. Çocuklarını bu okullara bırakan kadınlar ticarethanelerde ve başka işlerde çalışarak gelir elde etmişlerdir. Bu nedenle anaokulu öğretmenlerinin vergiden muaf olmaları da talep edilmiştir. İkinci olarak çamaşır yıkayan veya çeşitli hizmetlerde çalışan kadınlar da benzer şekilde oldukça zor koşullarda yaşamaktadır. Bu nedenle onların da muafiyet kapsamına alınması talep edilmiştir. Üçüncü olarak ise dükkanı olmayan ve çeşitli yerlerde çamaşırcılık yapan, tahta silen veya su taşıyan kadınların; 12 yaşından küçük çocukları varsa malul durumdalarsa geçim sıkıntısı içindelerse ya da ikiden fazla çocuğunu fiilen geçindiren dul, kocaları tarafından terk edilmiş veya kocası kayıp durumda olan kadınların yıllık kazançlarının 600 liradan az olması durumunda vergiden muaf tutulmaları talep edilmiştir. Yıllık kazançları 600 liradan fazla ise verginin bu miktar düşürüldükten sonra hesaplanmasına karar verilmiştir.²⁴⁰

Maliye Vekili ve Trabzon Milletvekili Hasan Bey, vergi düzenlemelerinde kadın ve erkek arasında ayırım yapılmasının uygun olmayacağına dair görüşlerini dile getirmiştir. Hasan Bey, verginin yalnızca kazanç üzerinden hesaplanması gerektiğini vurgulamış, vergi sisteminde cinsiyet temelli ayırım yapmanın doğru olmayacağı kanaatinde bulunmuştur. Ülke içerisinde erkek desteği olmadan tek başına geçimini sağlamaya çalışan pek çok kadının bulunduğunu belirten Hasan Bey, bu kadınların bir kısmına devlet tarafından maaş bağlandığını ifade etmiştir. Kamuya ait maaşlar ve diğer devlet yardımları bu kadınların özel durumları ve maddi yetersizlikleri göz önünde bulundurularak vergi yükümlülüğünden muaf tutulmuştur. Hükümetin bu tür kadınlara yönelik sosyal yardımların yanı sıra çocuklarının bakımını üstlenme gibi faaliyetlerde de bulunduğunu belirterek asıl çözümün kadınların geçimlerini sürdürebilmeleri adına gerekli maddi kaynakları sağlayabilmek olduğu konusu üzerinde durmuştur. Bununla birlikte vergi hususunda sağlanacak olan istisnaların ileri dönemlerde farklı suistimallere yol açabileceği ve bu nedenle vergi uygulamalarının adaletli, tutarlı ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin düzenlenmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Edirne Milletvekili Hüseyin Rıfki Bey'in sunduğu ve tartışılan bu teklif, yapılan oylama sonucunda kabul edilmemiştir.²⁴¹

Mecliste yapılan çeşitli oturumlar ve süreç boyunca kazanç vergisi kanununda çeşitli düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda 1934 yılında adliye ve dahiliye

²⁴⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 48, Cilt: 22, s. 16-17.

²⁴¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 48, Cilt: 22, s. 17.

encümenlerinden oluşan komisyon, kazanç vergisi kanunu için hazırlamış oldukları kanunun değişiklik taslağı şu şekildedir: Ferdi teşebbüslerde evli olan bir kadın, kocasının ticari veya sınai faaliyetlerinde müdürlük yapıyor olsa dahi, o faaliyet ile ilgili vergi yasal olarak kocasının adına hesaplanmaktadır. Yani kadının işin yönetiminde yer alıyor olması, vergi sorumluluğunun ona geçmesine neden olmamıştır. Vergi kocanın adına hesaplanmış ve yükümlülük ona bırakılmıştır. Evli olan kadının, ticari ve sınai faaliyetini şahsi olarak idare etmesi ve kocasının da bu işletmede müdür veya benzer bir konumda bulunması durumunda ise vergi evli kadın adına hesaplanmıştır. Bir diğer durumda karı-koca arasında mal ortaklığı varsa bu durumda koca karısının vergisinden sorumlu tutulmuş, karı-kocanın birbirinden bağımsız bir şekilde şahsi işler yapması durumunda ise eşler şahsi olarak vergilendirilmiştir.²⁴²

1926 yılında TBMM’de görüşülen bir diğer vergi ise Şahıs Vergisi olmuştur. Vergilerin kişilerin gelirlerine göre alındığı Kazanç Vergisi Kanunu’nun benimsenmesi ile birlikte terk edilmiş olan şahıs vergisi yeniden gündeme getirilmiştir. Şahıs Vergisi Kanunu’nun gündeme getirilmesi arzu edilen bir durum olarak görülmesine de devlet bütçesinin giderek artan ihtiyaçlarının karşılanamıyor olması nedeni ile bu vergileri almanın zorunluluk haline geldiği de belirtilmiştir. 1925 yılında Aşar Vergisi’nin²⁴³ kaldırılması devlet bütçesinde önemli bir gelir kaybının yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda şahıs vergisinin bütçedeki açığı kapatmaya yönelik atılan bir adım olduğu da belirtilmiştir. Verginin uygulama esasları ise şu şekilde belirlenmiştir: Vergi belirli yaş aralığına sahip kişilerden alınmasına karar verilmiştir. Vergiye esas olarak alınan değer kesin ve belirli olduğu için uygulanmasında bir problem yaşanmasının beklenmediği ifade edilmiştir. Şehir ve köylerde yaşayan bireylerin ödeyeceği vergi miktarı değişkenlik göstermiştir. Köy ve kasaba gibi yerlerde yaşayan kişiler için 1 lira, nüfusu daha kalabalık yerlerde yaşayanlar için ise 2 ila 4 lira arasında değişen bir vergi alınması öngörülmüştür. Komisyon belirlenmiş olan bu miktarların kişilere ağır bir yük bindirmeyeceği kanaatine varmıştır.²⁴⁴ Buna göre Türkiye’de yaşayan veya yurtdışında bulunmakla birlikte Türk vatandaşı olan herkes bu vergiye tabi tutulmuştur. Kadınlar için ise 18 yaşından büyük ve 50 yaşından küçük olmak şartı aranmış ayrıca ödeyecekleri vergi miktarı erkeklerin ödediği verginin yarısı olarak belirlenmiştir. Bu durum kadınların servet üretimindeki yeri de göz önünde bulundurularak kararlaştırılmıştır.²⁴⁵

²⁴² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 28, Cilt: 20, s. 179.

²⁴³ Onda bir esasına göre mahsul üzerinden alınan bir vergi olup ismi de buradan gelmektedir. “Aşar” veya “Öşür” şeklinde adlandırılan verginin uygulama biçimi eski İslam devletlerindeki uygulamalardan farklılık göstermektedir. İslam hukukunda arazi öşri, haracı ve miri olarak ayrılmakta ve vergilendirme buna göre yapılmaktadır. Osmanlı Devleti’nde ise Arap ülkeler hariç elde ettikleri diğer bölgelerdeki toprakları miri olarak kabul edilmiş ve vergilendirme buna göre yapılmıştır. Miri arazi, hazine malı olarak kabul edilmiş ve kiraya verilmiştir. Kiralayan kişi ister Müslüman isterse gayrimüslim olsun devletin belirlemiş olduğu orandaki öşrünü ödemek zorundadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi III. Cilt**, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 1460.

²⁴⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 52, Cilt: 22, s. 2.

²⁴⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 52, Cilt: 22, s. 4.

Şahsi vergi bazı avantajları nedeni ile ideal görülmüştür. Hesaplanması kolay, tahsil edilmesi zahmetsiz ve gelir getirici bir vergi olmasından kaynaklı uygun bulunmuş ancak bazı değişiklikler yapılarak meclise sunulmuştur. Kanun tasarısı, Türkiye’de ikamet eden veya yurtdışında bulunmakla birlikte Türk vatandaşı olan 18 yaşından büyük 60 yaşından küçük erkekler ile 18 yaşından büyük, 50 yaşından küçük kadınları, bulundukları yerleşim yerinin nüfusuna göre belirlenen dört farklı kademedede 1,2,3,4 lira gibi sabit bir vergi ödemekle yükümlü kılmıştır. Ayrıca kadınların ödeyeceği vergi miktarı, erkeklerden alınacak verginin yarısı olarak belirlenmiştir. Ancak şahsi vergi servet ve kazanç miktarına bakılmaksızın herkesi aynı sınıfa koymuştur. Bu uygulama adaletli bir uygulama olarak değerlendirilmemiş ve toplumun tüm kesimlerine eşit şekilde uygulanmasının insanlara haksız bir yük bindireceği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda encümen verginin belirtilen olumsuz engellerinin en aza indirilecek olduğu bir sistem olarak Maktu Vergi²⁴⁶ sistemini benimsenmiştir. Maktu vergi, servet veya kazanç sahibi olan kişilerden yıl bazında yarım liradan başlayarak artan bir miktarda alınmış ve vergiye tabi tutulacak kişinin ekonomik durumu mal varlığı ve gelirine bağlı olarak vergi miktarı belirlenmiştir. Kadınlar bu vergiden muaf tutulmuştur.²⁴⁷

Kadınların maktu vergisinden muaf tutulması dönemin toplumsal ve ekonomik yapısı göz önünde bulundurulduğunda uygun bir düzenleme olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde kadınların çalışma hayatında aktif olarak yer almamaları ekseri ev içi işlerde maddi bir getiri sağlamadan görev üstlenmeleri ve ailenin geçimini sağlayan kişinin erkek olarak kabul edilmiş olması, vergi düzenlemeleri yapılırken dikkate alınan faktörler arasında yer almıştır.

Vergi düzenlemeleri yalnızca belirli ekonomik gruplar veya gelir düzeyleri açısından değil aynı zamanda meslek grupları arasında da tartışmalara neden olmuştur. Bu bağlamda doktorluk ve seyyar ebeler gibi meslekler arasındaki vergi yükümlülükleri de dönemin önemli tartışma konuları arasında yer almıştır. Özellikle ebelerin doktorlar ile kıyaslanarak vergilendirilmelerinin temel gerekçesi her iki meslek grubunun da Sağlık Bakanlığı tarafından denetlenmesi olmuştur. Ancak bazı milletvekilleri, seyyar olarak çalışan ebelerin doktorlar ile aynı vergi yükümlülüğüne tabi tutulmasının adaletsiz bir uygulama olduğunu savunmuştur. Bu görüşe göre seyyar ebeler gerek eğitim düzeyleri gerekse mesleki ve toplumsal konumları itibarıyla doktorlardan ziyade hasta bakıcılarla benzerlik göstermekte olduklarından ötürü vergi yükümlülükleri açısından da hasta bakıcılar gibi değerlendirilmeleri gerektiği ve bu şekilde yapılacak olan uygulamanın dahi adil olacağı ileri sürülmüştür.²⁴⁸

²⁴⁶ Maktu Vergi Hakkında Kanun İçin Bkz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 52, Cilt: 22, s. 7-8.

²⁴⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 52, Cilt: 22, s. 6.

²⁴⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 51, Cilt: 24, s. 6.

2.5. Savaş Mağduru Kadınlara Sağlanan Mali Destekler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet yaşanan savaşlar ve siyasi mücadeleler nedeniyle mağdur duruma düşen kadın ve aile bireylerine yaşamlarını idame ettirebilmeleri adına mali destek sağlayan çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda özellikle savaş dönemlerinde eşlerini kaybeden kadınlara ve ailelerine yönelik maaş tahsisleri yapılması önemli bir sosyal politika olarak ön plana çıkmıştır. Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, bir konuşmasında yapılan maaş tahsislerinin eşitsizliğine dikkat çekerek duyduğu rahatsızlıktan bahsetmiştir. Şehit ailelerine dağıtılan maaşların adaletli şekilde belirlenmediğini, bazı ailelerin çok düşük maaşlarla geçinmek zorunda kaldığını ve bu durumun Cumhuriyet'in adalet ilkesiyle bağdaşmadığı vurgulamıştır. O maaşların eşitlenmesi gerektiğini ve şehit ailelerine yapılan yardımlar daha adaletli şekilde dağıtılması hususunda görüş bildirmiştir. Aynı zamanda Şehitlerin eşlerine ve çocuklarına verilen maaşların artırılması ve her bir şehit ailesine benzer hakların tanınması gerektiğini ifade etmiştir.²⁴⁹

Meclis tutanakları incelendiğinde bu maaş tahsislerinin yalnızca asker eşleriyle sınırlı kalmayıp Milli Mücadele'ye hizmet etmiş kişilerin ailelerine de sağlandığı saptanmıştır. Bu bağlamda Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey'in meclise sunmuş olduğu kanun teklifinde Milli Mücadele'nin destekçilerinden birisi olan İstanbul teşkilatında aktif bir üye olup silah ve cephane nakliyatında Anadolu'ya hizmet eden ve daha sonra Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından idam ettirilen Tevfik Sükuti Bey'in annesi ve kız kardeşi yoksulluk içerisinde kalmıştır. Bu nedenle onlara Hidamet-ı Vataniye Tertibinden maaş bağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Tevfik Sükuti Bey'in annesi Zehra Hanım'a ve kız kardeşi Seniye Hanım'a 1000 kuruş maaş bağlanmasına karar verilmiştir.²⁵⁰ Bu tür düzenlemeler savaş sonrası dönemde kadınların ve ailelerinin ekonomik güvencesini sağlamaya yönelik devlet politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Hidamet-ı Vataniye Tertibi kapsamında maaş tahsisi yapılan kişilerin belirlenmesi ilgili kanunlarla düzenlenmiştir. Bu kanunlar maaş alacak kişilerin isimlerini ve alacakları maaş miktarlarını açıkça belirtmiş, aynı zamanda maaşların ödenmesi belirli şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar oluşturulan cetvellerde ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede isimleri oluşturulan ve 1 numaralı cetvel adı verilen listede belirtilen 52 kişiye Hidamet-ı Vataniye Tertibinden 543,50 lira maaş tahsisi yapılmıştır.²⁵¹ Bu listeye daha sonra yapılan incelemeler sonucunda belirlenen ve maaş verilmesi kabul edilen isimler eklenmiştir.²⁵²

²⁴⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 35, Cilt: 8/1, s. 580.

²⁵⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 35, Cilt: 8/1, s. 564.

²⁵¹ 1 numaralı cetvel için Bkz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 35, Cilt: 8/1, s. 571-572.

²⁵² İlave edilen kişilerin bilgileri için Bkz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 35, Cilt: 8/1, s. 584-586.

Millî Mücadele yıllarında Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından idam ettirilen şehit Yüzbaşı Halil İbrahim Efendi'nin ailesi devlete yazmış olduğu dilekçe ile yardım talebinde bulunmuştur. Özellikle eşinin ve çocuklarının zor durumda kaldıkları ve şehit eşi Belkıs Hanım'ın geçimlerini sağlayabilmek adına evdeki eşyalarını satmak durumunda kaldığını ancak satılacak daha fazla bir şey kalmadığı için sefalet içinde bulunduklarından bahsetmiş oldukları dilekçe, kayınvalidesi tarafından yazılarak hükümete bildirilmiş ve yardım talep edilmiştir. Mecliste milletvekilleri tarafından yapılan görüşmeler sonucunda şehit Çarkçı Yüzbaşı Halil İbrahim Efendi'nin eşi Fatma Belkıs Hanım ve üç çocuğuna Hidamet-ı Vataniye Tertibinden 400 kuruş maaş bağlanmasına karar verilmiştir. Bir başka örnekte Kızılca ilçesinin müdürü olan Adil Efendi'nin annesi Selime, eşi Havva İsmet ve kızı İffet Hanımlara bu tertip kapsamında her birine 200 kuruş olmak kaydı ile maaş bağlanmasına karar verilmiştir.²⁵³ Belirli dönemlerde devlet tarafından kadınlara ödenen maaş miktarlarında değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda Akdağ kaymakamı olan şehit Tahir Bey'in eşi Memnune Hanım ve çocuklarına ödenen 1000 kuruş maaşın miktarı değiştirilerek 2000 kuruşa yükseltilmiştir.

Diyarbakır Milletvekili olan Ziya Gökalp Bey'in eşi Vecihe Hanım ve kızları Seniha, Hürriyet ve Türkan hanımlara Hidamet-ı Vataniye Tertibi kapsamında her birine 50 lira maaş verilmesi mecliste milletvekilleri tarafından görüşülerek kararlaştırılmıştır.²⁵⁴ Şehit Binbaşı Ali Kabuli Bey'in eşi Fatma Bahire Hanım'a hayatta olduğu sürece 15 lira maaş bağlanması yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.²⁵⁵

Bursa milletvekili olan Rüştü Bey, Erzincan Milletvekili Abdülhak Bey ve Bayazıt Milletvekili Halit Bey'ler Lofçalı Sıdika, Havva ve Ayşe Hanımlara maaş tahsis edilmesi için meclise kanun teklifi sunmuştur. Bu çerçevede Türk yurdunun bağımsızlığı için Millî Mücadele sırasında şehit olan Hacı Ali Vasfi Efendi, Mesudiye Zırhlısında şehit düşen Yaşar Efendi, Kudüs Cephesinde şehit düşen Şakiroğlu Şerif Efendi'nin, sonradan Türk vatandaşlığına kabul edilen anne ve babalarına şهادetlerinin gerçekleşmiş olduğu tarihte geçerli olan emeklilik kanunları maddelerine göre 1 Haziran 1933 tarihinden başlamak sureti ile maaş verilmesine karar verilmiştir.²⁵⁶ Bir diğer maaş tahsisi Millî Mücadele sırasında Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından idam edilen şehit Yüzbaşı Rıza Efendi'nin sonradan Türk vatandaşlığına kabul edilen eşi Hadiye Hanım ve oğluna yapılmıştır. Yüzbaşı Rıza Efendi'nin şehit olduğu tarihten itibaren geçerli

²⁵³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 35, Cilt: 8/1, s. 565, 567,590.

²⁵⁴ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Devre: 2, İctima: 5, Cilt: 10, s. 173.

²⁵⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 72, Cilt: 9, s. 372.

²⁵⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 69, Cilt: 16, s. 179.

olacak olan emeklilik kanunları hükümleri çerçevesinde maaş tahsisinin 1 Haziran 1933 tarihinden başlayarak gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.²⁵⁷

Menemen hadisesinde şehit olan Kubilay'ın eşi, olaydan önce kendisinden ayrılmış olduğu için merhumla bir ilişkisi kalmamış ve bu nedenle kendisine maaş tahsis edilmemiştir. Ancak çocuğuna 40 lira şehit maaşı bağlanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda yardıma muhtaç olarak tek kişi annesi Zeynep Hanım görülmüş ve bu nedenle Zeynep Hanım'a yaşadığı süre boyunca ilgili tertip kapsamında 30 lira maaş bağlanmasına karar verilmiştir. Aynı olayın yaşandığı esnada şehit olan Bekçi Hasan'ın ailesine de maaş şeklinde olmasa da bir miktar para verilmesi düşünülmüşse de karısının adresinin bulunamaması nedeniyle bu düşünce gerçekleştirilememiştir. Ancak hükümetin kadının durumu ile ilgili olarak gerekli araştırmayı yaparak uygun bir yardımda bulunması gerektiği kabul edilmiştir.²⁵⁸ Yapılan incelemeler sonucunda Bekçi Hasan'ın eşi Fatma Hanım bulunmuş ve diğer Bekçi Hayrettinoğlu Şevki Efendi'nin annesi Naciye Hanımlara evlendikleri taktirde kesilmek şartı ile 15 lira aylık bağlanması meclisteki vekiller tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.²⁵⁹

²⁵⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 19, Cilt: 2, s. 3.

²⁵⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 19, Cilt: 19, s. 1.

²⁵⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 50, Cilt: 22, s. 109.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEMİYETLERDE VE SİYASİ HAYATTA KADIN

3.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sosyal Faaliyetlere yönelik Kadın Cemiyetleri

Cumhuriyet'in tesis edilmesinin ardından, sosyal yardım odaklı kadın cemiyetleri önemli bir yer tutmuştur. Bunun yanı sıra kadın haklarını savunan, kültürel ve eğitsel faaliyetler yürüten cemiyetler de kurulmuştur. Bu cemiyetlerin ortak hedefi, ülkenin gelişime katkı sağlamak ve gerçekleştirilen inkılapları destekleyici çalışmalar yapmak olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan cemiyetler arasında yalnızca kadınların yer almış olduğu Türk Kadın Birliği gibi oluşumların yanı sıra yönetiminde ve üye yapısında kadın ve erkeklerin birlikte görev almış olduğu çeşitli cemiyetler de bulunmaktadır.

Veremle Mücadele Cemiyeti: 1923 yılında Dr. Behçet Uz tarafından kurulan cemiyet ilk olarak Balıkesir ve İzmir'de daha sonra ise İstanbul'da faaliyetlerine başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin bulaşıcı hastalıklar ile mücadelesi en önemli sağlık politikası arasında yer almıştır. 1928 yılında yapılan İkinci Milli Türk Tıp Kongresi'nin en önemli konusu verem olarak kabul edilmiştir. Profesör Dr. Müfide Kuzey'in öncü olduğu cemiyette çalışmalar yürütülmüş, bu bağlamda pek çok kadın, erkek doktor bir araya gelerek verem ile yapılan mücadelede olumlu sonuç alınmıştır. Kurulan Veremle Mücadele Cemiyeti'nin şubeleri yurdun dört bir yanına yayılarak toplumun sağlıklı olabilmesi adına çalışmalar yürütmüştür.²⁶⁰

Çocuk Esirgeme Kurumu: İlk olarak 1928 yılında Ankara'da Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti olarak kurulan bu cemiyet, iş hayatı içerisinde istihdam edilen kadınların çocukları için kreşler açmayı amaçlamış ayrıca hem kadınların hem de çocukların sağlık ve sosyal alandaki ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Ücretsiz şekilde muayene imkanı sağlamak, ev işleri ile ilgili destek sunmak ve kütüphaneler kurmak da cemiyetin yapmış olduğu çalışmalar arasında yer almıştır.²⁶¹

²⁶⁰ Kaplan, a.g.e., s. 167. Cemiyet hakkında detaylı bilgi için Bkz. [https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/baskanligimiz-tbc/tarihce.html#:~:text=Besim%C3%96mer%20Pa%C5%9Fa%20taraf%C4%B1ndan%20kurulan,Bal%C4%B1kesir%20Veremle%20M%C3%BCcadele%20Cemiyeti%20%E2%80%9D%20izlemi%C5%9Ftir.\(17.03.2025\).](https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/baskanligimiz-tbc/tarihce.html#:~:text=Besim%C3%96mer%20Pa%C5%9Fa%20taraf%C4%B1ndan%20kurulan,Bal%C4%B1kesir%20Veremle%20M%C3%BCcadele%20Cemiyeti%20%E2%80%9D%20izlemi%C5%9Ftir.(17.03.2025).)

²⁶¹ Kaplan, a.g.e., s. 167.

Yardım Sevenler Cemiyeti (Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti): Türk kadınının İstiklal zaferinin kazanılmasındaki emekleri ve Türk tarihinde gerçekleştirmiş oldukları başarıları takdirle karşılayan Mustafa Kemal Paşa'nın destek vermesi ile birlikte Dr. Fuat Umay Ankara'da Türk kadınlarına çağrıda bulunması sonucu kurucu üyelerinin Dr. Fuat Umay, Mevhibe İnönü, Fitnat Çakmak, Nevber Sevüktekin, Tezer Taşkiran, Reşide Bayar, Sevdâ And, Süreyya Ağaoğlu, Seza Lostar, Melehat Özbudun, Belkıs Odman, Nimet Uybadın'ın olduğu cemiyet 19 Şubat 1928 yılında Himaye-i Etfal kadın Yardım Cemiyeti olarak kurulmuştur. Bu cemiyette emek karşılığında yardım fikrini benimsenmiştir. Maddi veya manevi zor durumda olan kadınlar ve onların çocuklarına yardım etme fikrinin benimsendiği cemiyette, çalışmak zorunda kaldığı için çocuklarını bırakacakları herhangi bir yer olmayan annelerin çocuklarına yuva sağlanmış ve onlara ebe tedarik edilmiştir. Dikiş, nakış, çorap atölyeleri açılmış ve bu atölyede üretilen malzemeler ihtiyacı olan kadın ve çocuklara dağıtılmıştır. Derneğin kurulduğu tarihten tam 10 yıl sonra Atatürk söylemiş olduğu “Türk kadını yoksul olmaz, Türk kadını bizatihi bir varlıktır” sözü ile ismi “Yardım Sevenler Derneği” olarak değiştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye de ulaşması ihtimali karşısında dernek atölyelerinde giysiler üretmiş ve bu giysiler hazırlanarak ilgili makamlarca bölgelere ulaştırılmıştır. Cephe gerisinde hizmet verebilmek adına ise gönüllü hasta bakıcı kursları açmış ve burada 95 kadın “Fahri Hemşirelik” belgesi almıştır.²⁶²

Yetimleri Koruma Cemiyeti: 1925 yılında İstanbul'da kurulan bu cemiyetin temel amacı, yetim kalan kız çocukları ve genç kadınların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gelir sağlayıcı faaliyetler yürütmek olmuştur. Bunun yanı sıra cemiyet aynı zamanda maddi zorluk içerisinde bulunan kadınlara çalışma hayatında yer edinme imkanı sunmuş ve düzenlemiş oldukları kermeslerden elde edilen bağışlarla faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁶³

Yoksulları Koruma Cemiyeti: Cemiyet 1935 yılında Eskişehir'de kurulmuştur. Cemiyetin amacı kimsesiz ve yoksul bireylere yardım etmektir. Faaliyetlerini Eskişehir ve çevresinde yürütmüştür.²⁶⁴

3.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasi Faaliyetlere Yönelik Kadın Cemiyetleri

3.2.1. Kadınlar Halk Fırkası

Türk Kadın Birliği'nin kuruluşu, kadın hakları mücadelesinin ilk somut adımlarını oluştururken, bu süreçte Kadınlar Halk Fırkası'nın etkisi oldukça büyük önem teşkil etmiştir. Bu

²⁶² <https://www.tysd.org.tr/tarihce/> (17.03.2025), Kaplan, a.g.e., s. 167-168.

²⁶³ Kaplan, a.g.e., s. 168.

²⁶⁴ Kaplan, a.g.e., s. 168.

fırka, Türk Kadın Birliği'nin temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır. 1923 Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinde önemli rol oynayarak siyasi teşkilatlanma fikrini savunan kadınlar, Nezihe Muhiddin Hanım²⁶⁵ başkanlığında bir araya gelerek “Kadınlar Halk Fırkası” ismini taşıyan bir siyasi teşkilat kurmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınlar ile ilgili ortaya çıkan hareketlere öncülük etme hususunda ön plana çıkan önemli isimlerden birisi olan Nezihe Muhiddin, devletin kurulurken var olabilmek adına vermiş olduğu mücadelede kadınların göstermiş olduğu çabanın öneminden bahsetmiş ve 1922 yılından itibaren feminist görüşü benimseyen kadınlar ile birlikte görüşlerini ifade etmiştir. Muhiddin, yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde kadın haklarının henüz net şekilde belirlenmemiş olmasından kaynaklı elde edilebilecek hakların farkında olmuş ve bu hakların kadınlara kazandırılması hususunda atılabilecek adımların neler olduğunun belirlenmesi ile birlikte ilgili hakların kadınlara kazandırılmasını hedeflemiştir.²⁶⁶

Millî Mücadele'nin kazanılması ile birlikte kurulan Kadınlar Halk Fırkası, Darülfünun'da toplanan “kadınlar şurası” esnasında şekillenmiştir. Teşkilatın ikinci başkanı; Nimet Ramide, mes'ul murahhası Latife Bekir, katib-i umumisi ise Şükufe Nihal'dir. Veznedar; Matlube Ömer, Muhasebeci; Saniye ve üye olarak ise Nesime İbrahim, Zaliha, Tuğrul ve Faize Hanımefendiler görev almıştır.²⁶⁷

Fırka kurulduğu dönemde ana hedef olarak siyasi amaç gütmemiştir.²⁶⁸ Kadınların toplumsal hayata katılımları ve eğitim gibi konular burada daha çok ön plana çıkmaktadır. Dönemin kadın dergilerinden olan “Süs” fırkanın amacından bahsederken şu sözlere yer vermiştir.

“Muhterem heyetin her şeyden evvel emeli kadınlık alemi bu harekate muktedir bir dereceye terfi ettirmek ve bilhassa memleketin içtimai ve iktisadi terakki gayelerinin tahakkukunu temin etmektir. Bunun için bidayette kadınları tenvir, onları müstakbel vazifelerine

²⁶⁵ 1889 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Nezihe Muhiddin, Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca dillerini bilmektedir. 8 yaşından itibaren annesi ile kadın derneklerinin faaliyetlerine ve toplantılarına katılmış ve bu toplantılarda Fatma Aliye gibi önemli isimler ile tanışabilme fırsatı yakalamıştır. Görüşleri ile içinde bulunmuş olduğu çevreleri etkilemeyi başarabilen Muhiddin, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ile birlikte yeni kurulan Cumhuriyet'te kadın haklarının kazanılması hususunda çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda 15 Haziran 1923 yılında kurulacak olan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucusu olan Muhiddin, ayrıca Kadın Yolu ve Türk Kadın Yolu dergilerinin de genel yayın yönetmeni olarak görev yapmıştır. “Edibe-i Şehire” yani “ünlü kadın yazar” ve “Türklerin Büyük Kadını” unvanları ile anılan önemli kadın hakları savunucularından biri olarak ön plana çıkmaktadır. İki kez evlilik yapmıştır. 1909 ve 1930 yılları arasında kadın hakları için pek çok çalışma yürütmüş ancak 1930'lu yıllardan sonra siyasi faaliyetlerden elini çekmeye zorlanmıştır. Bu tarihten itibaren lise öğretmenliği yapan Muhiddin kurgu eserler yazarak hayatını geçirmeye devam etmiştir. Kadını el üstünde tutmanın öneminden bahseden ve ömrünü oldukça üretken geçirerek pek çok eser kaleme alan Muhiddin, 10 Şubat 1958 tarihinde İstanbul'da bir akıl hastanesinde vefat etmiştir. 12 Şubat günü ise İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 35-41.

²⁶⁶ Balcı ve Tuzak, a.g.m., s. 46.

²⁶⁷ Zafer Toprak, “Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 51, 1998, s. 30.

²⁶⁸ Meral Altındal, **Osmanlıda Kadın**, 1. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 234.

ihzar etmek arzusundadırlar. Bu vazifeler ise, evvela analık ve sonra da aile kadını vazifeleridir.”²⁶⁹

Kadınlar Halk Fırkası’nın kurulmaya çalışıldığı bu dönemde kadın ve erkek eşitliğine yönelik olumsuz yaklaşımlar hala güçlü bir biçimde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kadın hakları meselesi kamuoyunda yeterince tartışılmamış bu alandaki talepler ise çoğunlukla geri planda kalmıştır. Bu durum Ankara’daki karar verici çevrelerde fırkanın kuruluşuna dair bir önyargının oluşmasına neden olmuş, kadınların siyasi alanda aktif rol üstlenmeleri fikri bazı çevrelerden ciddi tepkiler almıştır. Fırkanın bünyesinde yer alan isimler, dönemin şartlarına kıyasla daha iyi eğitim alabilme imkanına sahip kadınlardan oluşmuştur. Kadınlar Halk Fırkası’nın kurucu kadrosu yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde aktif rol üstlenme isteğiyle çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kuruluş izninin çıkmasını bekleyen fırka mensupları bu süreçte çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Ulusal meselelere dair kadınlarında söz sahibi olması gerektiğini savunan fırka, bu doğrultuda birçok toplantı gerçekleştirmiş ancak kadınların oy kullanma hakkına sahip olmamaları gibi nedenlerle kuruluş izni alamamıştır. Hükümetin partinin kuruluşuna izin vermemesi üzerine, Kadınlar Halk Fırkası çatısı altında toplanan bu grup, siyasi bir teşkilat niteliği taşımayacak olan Türk Kadın Birliği Cemiyetini kurarak faaliyetlerine bu yeni yapı altında devam etme kararı almıştır.²⁷⁰

3.2.2. Türk Kadın Birliğinin Kuruluşu ve Amacı

Cumhuriyet’in tesis edilmesinin ardından kadınların sosyal hayatta varlıklarını sürdürebilmeleri adına birtakım cemiyetler kurulmuş olsa da bu cemiyetlerin büyük bir kısmı yardım faaliyetlerine odaklanmıştır. Ancak kurulan cemiyetler arasından faaliyet alanı itibari ile diğerlerinden ayrılan önemli bir cemiyet yer almıştır. Türk Kadınlar Birliği ismini alan cemiyet, yalnızca kadınların eğitimi, korunması ya da yardıma muhtaç bireylere destek verme gibi sosyal amaçlar taşımakla kalmamış, bunun yanında kadınların siyasi haklarını savunmuş, kamuoyunu yönlendirmiş ve devlet politikalarına dahil olmak için çaba göstermiştir. Kadınların haklarını kazanmaları bağlamında öne çıkan dönemin en etkili sivil toplum oluşumlarından birisi olan Türk Kadın Birliği hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ses getirmeyi başarmıştır.

Cumhuriyet dönemi öncesi süreç incelendiğinde kadınlar siyasi hayat içerisinde varlık gösterememiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yapılan pek çok inkılap, kadınların sosyal ve toplumsal hayat içerisindeki etkinliğini artırmış ve kadınlar, siyasi hayat içerisinde kendilerine yer edinebilme hususunda talepte bulunmuşlardır. Kadın hakları bağlamındaki istekler ise ilk etapta cemiyetler aracılığıyla daha sessiz bir şekilde dile getirilmiştir. Tüm bu süreç göz önüne alındığında Türkiye’de kadın hakları için mücadele eden topluluklar yer almıştır. Kadınlar topluca hak

²⁶⁹ Toprak, a.g.m., s. 30.

²⁷⁰ Balcı ve Tuzak, a.g.m., s. 47.

arayışında bulunmadıkları için bu görevi, kadınlar ile ilgili çalışmalar yürüten cemiyetler üstlenmiş ve devletin kadınlara tanıdığı hakları topluma anlatmak ve kabul ettirmek noktasında cemiyetler aktif rol almıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminin kadın haklarını savunma noktasında ön plana çıkan ilk cemiyeti Türk Kadın Birliği olmuştur.²⁷¹

Türk Kadın Birliği, İstiklal Savaşı sırasında kurulmuş olan “Anadolu Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” dağıldıktan sonra ortaya çıkan bir kuruluştur. Bu birlik henüz Cumhuriyet’in yeni kurulmuş olduğu yıllarda kurucu kadroların gerçekleştirmiş olduğu pek çok inkılabı desteklemiş ve bu bağlamda birtakım faaliyetlerde bulunmuştur.²⁷²

7 Şubat 1924 yılında kurulan Türk Kadın Birliği’nin yönetim kurulunda yer alan isimler şu şekildedir: Şukufe Nihal, Matlube Ömer (Vahab), Muhsine Salih Hanımlar. Düzenlenen ilk kongre ile birlikte Nezihe Muhiddin başkanlığında Halide Edip, Sabiha Zekeriya, Nakiye Azize, Selma Nigar Faham, Rezzan Emin Hanımlar.²⁷³

Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluş teşebbüsünün başarısız olmasının hemen akabinde bu girişimi yürüten kadınlar Türk Kadın Birliği’ni kurmuş ve bu yeni oluşum ilk etapta herhangi bir siyasi faaliyette bulunmamayı tercih etmiştir. Birlik, kuruluş aşamasında belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda yürütülecek faaliyetlerin siyasi bir içerik taşımamasına özellikle özen göstermiştir. Kadınları doğrudan ilgilendiren her meselede aile ve toplum yapısı içerisinde, kadınların çalışma hayatındaki konumlarını ya da düşünsel yaşantılarını daha ileri bir noktaya taşımak ve daha çağdaş bir kadın profili ortaya koymak temel amaç olmuştur. Bu şekilde kadınlar ve onların yetiştirecek oldukları nesillerin çağdaşlaşma anlayışı içerisinde gelişmesi hedeflenmiştir. Birliğin bir diğer önemli amacı ise yeni kurulan devletle birlikte benimsenen Cumhuriyet rejiminin kadınlara benimsetilmesini sağlamak olmuştur. Savaşlarda eşlerini kaybeden ya da çeşitli nedenlerle yoksulluk içerisinde yaşamak durumunda kalan kadınların çalışma hayatına katılarak topluma kazandırılması yönünde çaba sarf edilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda çeşitli kurslar açılmış ve pek çok konferans düzenlenerek kadınlara bu hedeflerin kazandırılması hedeflenmiştir. Açılan kurslar sayesinde kadınlar daha donanımlı hale gelmiş, sosyal yaşama daha uyumlu bireyler olarak katılmış ve kendi işlerini yapabilme fırsatı elde etmişlerdir. Bununla birlikte, Medeni Kanun ile kadınlara bir takım temel haklar tanınmış olsa da yeterli eğitim seviyesine sahip olmayan kadınlar bu hakları kullanma konusunda yeterli olamamıştır. Türk kadın Birliği, açmış olduğu kurslar sayesinde kadınların Medeni Kanun’un kendilerine sağladığı hakları tanımalarına ve kullanmalarına da katkı sağlamıştır. Bu sayede kadınlar hem haklarını kullanma konusunda

²⁷¹ Kaplan, a.g.e., s. 139-140.

²⁷² Gülben Mat,” XII. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/xii-uluslararasi-kadınlar-birligi-kongresi/?pdf=3247> (05.04.2025).

²⁷³ Kaplan, a.g.e., s. 141.

bilinçlenmiş hem de kurslar aracılığıyla yeni meslek alanlarında kendilerine yer edinme imkanı bulmuşlardır. Kadınlara sürücü belgesi alma imkanı tanınması ve şoförlük gibi daha çok erkeklere atfedilen meslek alanlarında kadınların yer almasının teşvik edilmesi, birliğin kadınların her alanda varlık göstermesi yönündeki çabalarının bir parçası olmuştur. Kadınların yalnızca şoförlük mesleğinde değil ceza infaz kurumları ile polis teşkilatlarında da görev alabilmeleri yönünde taleplerde bulunmuş, ayrıca yerli ve milli ürün kullanımını teşvik etmek amacıyla çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir.²⁷⁴

Kadınların toplumdaki rollerini güçlendirmeleri ve sosyal hayatta daha etkili hale gelebilmeleri yönündeki hedefler arasında yalnızca eğitim ya da çalışma hayatı değil aynı zamanda giyim tarzlarının dönüştürülmesi önemli yer tutmuştur. Cumhuriyet'in ilanının ardından kadın kimliğinin modernleştirilmesi amacı doğrultusunda kadınların kıyafetlerinde de bir değişim hedeflenmiş, bu doğrultuda daha çağdaş ve batılı görünümün benimsenmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu dönemde Müslüman kadınların büyük çoğunluğunun çarşaf ve peçe gibi geleneksel giysiler ile dolaşmaları modernleşme sürecinin önünde bir engel olarak görülmüş, bu durumun dönüştürülmesi amacıyla devlet, basın ve çeşitli kuruluşlar aracılığıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Söz konusu dönüşüm sürecinde Türk Kadın Birliği de aktif rol üstlenmiş, kadınların çarşaf ve peçeden uzaklaştırılması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda açılan dikiş-nakış kurslarıyla kadınlara hem mesleki beceriler kazandırılması hem de batılı tarzda kıyafet dikimi öğretilerek onların çağdaş bir görünüme kavuşmaları amaçlanmıştır. Kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu eğlenceler düzenlenerek toplumun çağdaşlaşması hedeflenmiştir.²⁷⁵

Birliğin “Türk Kadın Yolu” adıyla yayımladığı bir dergi bulunmaktadır.²⁷⁶ 23 maddeden oluşan bir nizamname ile işleyiş kuralları, belirlenmiş ve gerçekleştireceği faaliyetler bu maddeler çerçevesinde açık bir şekilde ifade edilmiştir.²⁷⁷ Türk kadın Birliği'nin kurucusu ve başkanı olan Nezihe Muhiddin, birliğin kuruluş amacına ilişkin olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

Milli hareket başladığı günlerden beri, kadınlığımızın hazırlanmış olduğunu gösteren suurlu hareketleri görmekten mütevellit [gelen] içimde büyük bir ümit canlanmıştır. Cumhuriyet ilan edilir edilmez bu ve emel tamamiyle kuvvetlendi; büyük bir liyakat ve kabiliyet gösteren kadınlığımızın ciddi bir program ve muntazam bir mesai ile hususiyetlerini de ehemmiyetle düşünerek küll [bütün] halinde çalışması. Bu tamamiyle fiile inkılap edebilecek [dönüşebilecek] bir fikir halinde tekamül etmişti [gelişmişti]. Bu fikrin iki ciddi noktasından en mühimi; Milli Mücadele esnasında millet mecmuası [milletin tümü] arasında çalışmaya başlayan Türk kadınının, bu büyük heyecanın sonunda gene eski lakaydisine avdet etmesinden [dönmesinden]

²⁷⁴ Kaplan, a.g.e., s. 141.

²⁷⁵ Kaplan, a.g.e., s. 141.

²⁷⁶ Zafer Toprak, “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-2935), *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt: -, Sayı: 2, 1994, s. 8.

²⁷⁷ Birliğin amacı ve gerçekleştirecek olduğu faaliyetler ile ilgili maddeler için Bkz. Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri* 4, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 381-382.

doğan endişe idi, mütebaki [geri kalanı] ciheti ise asırların etrafımızda ördüğü birtakım menfi [olumsuz] anane ve telakkilerle mücadele azminden doğuyordu.²⁷⁸

3.2.3. Türk Kadın Birliği'nin Siyasi Hak Mücadelesindeki Rolü

Türk Kadın Birliği, kuruluşunun ilk yıllarında daha çok sosyal nitelikli faaliyetleriyle öne çıkmış ancak 1927 yılında gerçekleştirilmiş olan kongrede birliğin amaç ve yöneliminde belirgin bir değişim yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren sosyal alandaki çalışmalardan ziyade siyasi hakların kazanımı yönünde daha aktif bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. 1927 yılının mart ayında İstanbul'da gerçekleştirilen kongrede oturumlara başkanlık eden Nezihe Muhiddin, kadınlara oy hakkı tanınması ve onların yapılacak olan yerel seçimlere katılımlarının sağlanması yönünde talepte bulunmuştur. Bu talep ile birlikte Türk Kadın Birliği kuruluşundaki sosyal amaçların ötesine geçerek siyasi bir yönelim benimsemiş ve faaliyetlerini farklı bir ekseninde sürdürmeye başlamıştır. Bu düşüncenin benimsenmesinin ardından cemiyetin tüzüğünde bir değişiklik yapılması gerekliliği doğmuştur. Ancak İstanbul Valisi söz konusu değişikliğin yapılmasına onay vermemiştir. Valiye göre kadınların en önemli görevi ev içi işlerde olduğu ve özellikle çocuk doğurmak ve yetiştirmekle sınırlı kalmaları gerektiği yönünde olmuştur. Bu bağlamda vali, kadınların siyasi yaşamda yer almalarına ve kamusal alanda görev üstlenmelerine karşı çıkan tutumunu açıkça ortaya koymuştur.²⁷⁹

Türk Kadın Birliği'nin bu yöneliminin hemen ardından düzenlenen kongrede, bazı üyeler Nezihe Muhiddin'i desteklerken bazıları ise birliğin henüz siyasi meselelere müdahil olmasının erken olduğunu ifade etmiştir. Kongre süresince tartışmalar devam etmiş ve nihayetinde Birlik tüzüğünün 2. maddesinin değiştirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu madde şu şekildedir: “Kadın Birliği, Türk Kadınının içtimai ve siyasi haklar karşısında her türlü mesuliyet ve alakayı vataniyesini ispat edecek bir seviyeye erişmesine çalışacaktır”.²⁸⁰ Türk Kadın Birliği, bu değişiklik sonrasında kadınların siyasi haklarını elde etmeleri amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmeye, uluslararası alanda düzenlenen kongrelere katılarak destek toplamaya, seçme ve seçilme hakkı talep eden tüm kuruluşlara destek sunmaya ve kurulan diğer cemiyetler ile işbirliği yaparak faaliyetlerini sürdürmeyi kendisine amaç edinmiştir.²⁸¹

1927 yılında yapılacak olan seçimler Türk Kadın Birliği'nin talep etmiş oldukları hakları dile getirmesi adına bir fırsat olmuştur. Bu seçim kadınların seçimlere katılıp katılmayacakları

²⁷⁸ Muhiddin, **a.g.e.**, s. 349.

²⁷⁹ Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk kadını**, s. 691.

²⁸⁰ Gürkan Bozkır, “Türk Kadın Birliği (1924-1935)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10, 2020, s. 102.

²⁸¹ Kaplan, **a.g.e.**, s. 142.

meselesinin ilk kez tartışıldığı alan olmuştur. Tüm bu çabalara rağmen kadınların seçimlere katılmasının erken olduğu ve yeterli toplum desteğini alamadığı düşünülmüştür. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Ankara Hükümeti, Birliğin tüzüğünün değiştirilmesine karşı çıkanlara rağmen destek vererek tüzüğün değişmesini onaylamışlardır. Ancak seçim hakkı konusu gündeme geldiğinde aynı destek Türk Kadın Birliğine verilmemiştir. CHF bünyesinde bulunan İbrahim Tali Bey kadınların seçimlere katılmaları hususunda gereken zamanın henüz gelmediğini uygun ortamın oluşmadığından bahsederek fikrini beyan etmiştir. Türk Kadın Birliği, seçimlerin yaklaşmakta olduğu dönemde bu konuyu öne sürerek hak talep etmeye çabalamış olsa da yeterli kamuoyu desteğini sağlayamamış ve hükümetin de bu konuda olumlu bir yaklaşım sergilememesi nedeniyle yapılacak olan seçimlere katılma taleplerinden vazgeçmiştir.²⁸²

21 Haziran 1927 yılında ise mecliste Mecburi Askerlik Kanunu'nun görüşmeleri sırasında kadınların siyasi hak talepleri gündeme gelmiş ve kadınlara bu alanda bazı hakların tanınacağı ifade edilmiştir. Mecliste bu tür tartışmaların yapılmasında Türk Kadın Birliği'nin göstermiş olduğu çaba ve kamuoyunu etkileme gücü önemli rol oynamıştır. Meclis içerisindeki vekillerde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi gerektiği üzerinde hemfikir bir tavır içerisinde olmuştur.²⁸³ Nitekim 1926 yılında Türk Kadın Birliği üyeleri, CHF'ye üye olabilmek amacıyla resmi başvuruda bulunmuştur. Kadınlar, sahip oldukları hakları elde edinceye dek her seçimde aday göstermeye devam etme kararı alarak bu mücadeledeki kararlılıklarını ortaya koymuştur.²⁸⁴

Türk Kadın Birliği, tüm çabalarına rağmen yaklaşan seçimlere katılamayacağını kesinleşmesi üzerine desteklemek istedikleri erkek adaylar üzerinden sürece dahil olma kararı almıştır. Bu doğrultuda İstanbul Valiliği Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey'in adaylığı uygun bulunmuştur. Ancak cemiyet içerisinde Kenan Bey'in adaylığı konusunda fikir birliği sağlanamamış, bazı üyelerin bu adaylığa karşı çıkması üzerine Kenan Bey aday olmayı kabul etmemiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Türk kadın Birliği seçimlere katılmaktan vazgeçmiştir. Nezihe Muhittin'in bu karara ilişkin olarak kamuoyuna yapmış olduğu açıklama şu şekildedir:

Bugüne kadar yaptığımız, kadın konusunda ne düşündüğünü öğrenmek için kamuoyunun nabzını yoklamaktı. Taktiğimiz tam bir başarı kazanmıştır. Kamuoyu bütün olarak bizden yana tavır almıştır. Amacımız gerçekleşmiştir, dolayısıyla gelecek seçimlerde aday göstermeye gereksinmemiz kalmamıştır (...). Kenan Bey bizden ayrılmıştır ama üç yüz yeni erkek üyemiz vardır. En son olarak da basının en kıdemlisi olarak Mahmut Sadık Bey bize katılmıştır.

²⁸² Bozkır, a.g.m., s. 103.

²⁸³ Kaplan, a.g.e., s. 143.

²⁸⁴ Balcı ve Tuzak, a.g.m., s. 48.

Bu açıklamayı takiben Türk Kadın Birliği, taleplerini yineleyerek kamuoyuna kararlılığını bir kez daha duyurmuştur. Bu doğrultuda birlik şu açıklamada bulunmuştur: “Biz, seçim haklarımızı elde etmeye dayalı olan idealimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek derneğimizin hiçbir varoluş nedeni kalmaz. Davamızın zaferi için ölünceye kadar çalışacağız. Bizim yaşamımız buna yetmezse hiç olmazsa bizden sonra gelenler için ortalığı temizlemiş oluruz”.²⁸⁵

Birlik tarafından yapılan tüm açıklamalara rağmen cemiyetin içerisindeki görüş ayrılıkları ve çatışmalar sona ermemiş, bu durum cemiyetin bölünmesine yol açmıştır. Nezihe Muhiddin Hanım ve yönetim kurulu üyeleri bu süreçte cemiyetin yönetiminden uzaklaştırılmıştır. Aynı dönemde polis tarafından cemiyete baskın düzenlenmiş ve usulsüzlük yapıldığı gerekçesi ile cemiyetin evraklarına el koyulmuştur. Bu müdahalelerin asıl sebebi Türk Kadın Birliği’nin bazı çevrelerce tehdit olarak algılanmış olmasıdır. Bu tür bir müdahale ile birliğin ileri boyutlara taşınan taleplerinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Birlik, yönetim kadrosunda değişikliğe giderek faaliyetlerine devam etmiştir. Bu kapsamda yeni yönetimde başkanlık görevine Sadiye Hanım getirilmiştir. Ancak onun görev süresi uzun sürmemiş yerine Latife Bekir Hanım seçilmiştir. Latife Bekir Hanım tarafından yönetilen birlik, daha çok kültürel ve sosyal alanda faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Ancak bu yönelim birliğin siyasi taleplerinden tamamen vazgeçtiği anlamı taşımamıştır. Aksine birlik siyasi hakların kazanılması yönündeki çalışmalarını sürdürmüş fakat bunu daha temkinli ve kontrollü bir şekilde yürütmeyi tercih etmiştir. Birlik, kendi içerisinde yaşamış olduğu bu görüş ayrılıklarını hallederek kısa süre içerisinde toparlanmayı başaramıştır.²⁸⁶

Latife Bekir Hanım 1929 tarihinde Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu demeçte siyasi isteklerinden vazgeçemediklerini şu sözler ile açıklamaktadır:

(...) Kadınların belediye intihabına iştirakleri için lazım gelen propagandalara devam ediyoruz. Bir müddet evvel başvekalet ve mebuslara da müracaat etmiştik. Bu husustaki layihanın meclise sevk edildiğine dair malumat alamadık. Bilhassa bu intihabat işini yakından takip etmek üzere İffet Halim Hanım’ı Ankara’ya mümessil olarak gönderdik.²⁸⁷

3.2.4. Türk Kadın Birliği ve Uluslararası Kadın Cemiyetleri

Türk Kadın Birliği tüm bu süreç boyunca uluslararası kadın cemiyetleriyle iletişim kurmayı ihmal etmemiştir. 1929’da Berlin’de gerçekleştirilen Uluslararası Kadın Kurultayı’na birliği temsilen Efzaiyî Suat Hanım katılmıştır. Kurultayda kadınların belediye seçimlerine katılmalarının

²⁸⁵ Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk kadını*, s. 693.

²⁸⁶ Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk kadını*, s. 693-694.

²⁸⁷ “Kadın Birliğinde Faaliyet”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21.01.1930, s. 3.

önünü açacak hakların kadınlara tanınacağından bahsedilmiş ve özellikle kadınların belediye seçimlerinde yer alabilmeleri adına bir dizi faaliyet başlatılmıştır.²⁸⁸

1929 yılında yapılan kongre ile birlikte yeni yönetim; Latife Bekir, Efzayış Suat, İffet Halim, Mediha Fazlı, Saime Faik, Lamia Refik, Reşide, Aliye Halit Fahri, Besime İbrahim, Güzide Lütfi olarak belirlenmiştir.²⁸⁹

3 Nisan 1930 tarihine gelindiğinde Türk siyasi hayatında önemli bir gelişme yaşanmış ve Kadınlara Belediye seçimlerine iştirak hakkı tanınmıştır. Gerçekleşen reform büyük bir kazanım olarak kabul edilmiş ve Türk kadın Birliği kadınlara tanınan bu haktan hemen sonra bir bildiri yayınlamıştır.²⁹⁰ Cumhuriyet döneminde kadınlara sağlanan bu gibi haklar uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmiş özellikle yabancı ülkelerdeki kadın cemiyetleri, Türk Kadın Birliği'nin başarısını taktirle karşılayarak birlikten çeşitli konularda destek talebinde bulunmuştur. Türk Kadın Birliği bu süreçte Batı'daki kadın cemiyetleri ile temaslarını artırmış, gelişmeler hakkında yazılı metinler oluşturmıştır. Öte yandan Türk Kadın Birliği ilişkilerini ilerletmek açısından batılı kadın cemiyetleri ile daha sıkı ilişki içerisinde olmuştur. Doğulu Müslüman kadın cemiyetleriyle kurulan ilişkiler daha sınırlı kalmış bu kuruluşlardan gelen davet ve iletişim taleplerine ise çoğu zaman olumlu yanıt verilmemiştir. Bu durum birliğin uluslararası ilişkilerinde Batılı kadın cemiyetleriyle daha yoğun bir etkileşim içerisinde olmayı tercih ettiğini göstermiştir.²⁹¹

Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmasının ardından Türk Kadın Birliği çatısı altında faaliyet gösteren Seniha Rauf Hanım ve Lamia Tevfik Hanım, 18 Mart 1933 tarihinde Marsilya'da düzenlenecek olan "Alliance Internatioanl des Femmes" Kongresi'ne davet edilmiştir. Bu davet, Türk kadınına Cumhuriyet inkılaplarıyla kazandırılan yüksek statünün ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinin yurt dışına tanıtılması açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiş, söz konusu katılımın Türkiye lehine olumlu olumlu bir propaganda zemini oluşturulacağı düşünülerek Türk Kadın Birliği'nin davete iştirak etmesi uygun görülmüştür. Bu doğrultuda hükümet tarafından Türk Kadın Birliği'ne gerekli ödenek tahsis edilmiştir. Kongreye katılan Seniha Rauf ve Lamia Tevfik Hanımlar, kongre süresince gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin gözlem ve izlenimlerini içeren bir rapor hazırlayarak İçişleri Bakanlığı'na sunmuştur. Hazırlanan

²⁸⁸ Bozkır, a.g.m., s. 106.

²⁸⁹ Bozkır, a.g.m., s. 107.

²⁹⁰ Kadın Birliği Beyannamesi İçin Bkz. "Kadın Birliğinin Beyannamesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.04.1930, s. 1.

²⁹¹ Türk Kadın Birliği'nin Doğulu kadın cemiyetlerine kıyasla Batılı kadın cemiyetleriyle daha yoğun bir etkileşim kurmasının gerekçesi olarak, Türk kadınının artık Doğulu değil, Batılı kimliğe sahip olduğu yönündeki anlayış öne çıkarılmıştır. Kaplan, **a.g.e.**, s. 146-147.

bu rapor dönemin İçişleri Bakan Vekili Şükrü Kaya'nın imzasıyla Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığına iletilmiştir.²⁹²

Raporda Türkiye'de kadınlara verilen hakların farklı pek çok ülkede olumlu şekilde seyrettiği üzerinde durulmuş ve gelecek kongrenin Türkiye'de yapılması kabul edilmiştir. 5 Aralık 1934 yılına gelindiğinde ise kadınlara genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.²⁹³ Türk Kadın Birliği böylece en önemli görmüş olduğu kuruluş amacını gerçekleştirmiştir. Yıllarca mücadelesi verilen ve sonunda kazanılan bu hakkı kutlamak adına bir miting gerçekleştirme kararı alan birlik bir de bildiri yayınlamıştır. Bildiri şu şekildedir:

Türk Kadını; Büyük Atatürk yüce önder Türk kadınının hakkını verdi. Saylav seçmek ve seçilmek Büyük Ulus Kurultayınca kabul edildi. Türk Kadını unutma ki Türk içtimai hayatının temelisin. Buna İstiklal Savaşı 'nın kara günlerinde sırtında cephaneye taş (varak kara sapanla toprak kazıyarak eriştin. Hız alan inkılapta aldığın yerle kendi mevkini kendin kurdun. Layık olduğun siyasi hak sana verilmiştir. Bu mesud günü bugün hep beraber kutlayacağız. Saat 10' da Bayazıt Cumhuriyet Meydanına gel. Türk Kadın Birliği²⁹⁴

Kadınların siyasal katılım hakkı, halkın yoğun ilgisiyle bir miting aracılığıyla kutlanmıştır. Kutlamalar bir gün ile sınırlı kalmamış ve birkaç gün boyunca devam etmiştir. Birlik, alınan kararı büyük bir sevinç ve tezahüratla karşılamıştır.²⁹⁵ Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasının ardından Türk Kadın Birliği uluslararası düzeydeki kongrelere katılımını sürdürmüştür.

18 Mart 1933'te Marsilya'da gerçekleştirilen kongrede, 12. Uluslararası Kadın Kongresi'nin İstanbul'da düzenlenmesi yönündeki öneri kabul görmüş ve bu karar Uluslararası Alliance Kadın Cemiyeti tarafından onaylanmıştır.²⁹⁶ 18-24 Nisan 1935 tarihleri arasında toplanan Uluslararası Kadın Birliği 12. Feminizm Kongresi'nin İstanbul'da gerçekleştirilmesi, Türk Kadın Birliği'nin Kongre'ye ev sahipliği yapması ise, birlik adına önemli bir kazanım sayılmıştır.²⁹⁷

Hükümet kongrenin gerçekleştirilmesi için Yıldız Sarayı'nı tahsis etmiş, açıklanan kongre programına²⁹⁸ göre açılış konuşmasının İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ tarafından yapılacağı duyurulmuştur. Kongrede kadınlara yönelik meselelerin ele alınması ve bu doğrultuda çeşitli

²⁹² Sunulan rapor için Bkz. BCA, 30-10-0-0/229.541.11/2-8, (24 Mayıs 1933).

²⁹³ İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, 1. Baskı, s. 165.

²⁹⁴ "Kadın Birliğinin Daveti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.11.1934, s. 6.

²⁹⁵ "Kadın Birliğinin Daveti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.11.1934, s. 6.

²⁹⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s. 151.

²⁹⁷ Toprak, "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arslulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)", s. 9.

²⁹⁸ Kongre programı için Bkz. BCA, 490-1-0-0/549.51.3/1-12, (20 Ocak 1935).

kararların alınması öngörülmüştür.²⁹⁹ Türkiye Cumhuriyet'i Devleti bu kongreye büyük önem atfetmiş, bu kapsamda 2552 sayılı kanun uyarınca kongreye katılacak delegelere harçsız vize verilmesini kararlaştırmıştır.³⁰⁰ Kongreye verilen önem yalnızca kongrenin organizasyonu ile sınırlı kalmamış aynı zamanda bu uluslararası etkinliği simgesel düzeyde onurlandıracak adımlar da atılmıştır. Bu bağlamda söz konusu kongreye ithafen özel hatıra posta pulları bastırılmasına ilişkin teklif Mecliste milletvekilleri tarafından görüşülmüş ve nihayetinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.³⁰¹

Kongrede Türk Kadınlar Birliği'ni Latife Bekir, Lamia Refik, Seniha Rauf, Efzayiş Suat, Nermin Muvaffak, Necile Refik, Dr. Pakize Ahmet, Leman Fuat, Safiye Hüseyin, Nebahat Hamit, Faika Nahit ve Mihri Pektaş temsil etmiştir. Uluslararası Kadın Birliği yönetim kadrosunda yer alan temsilciler İstanbul'da kongre öncesinde Mısır'a uğrayarak çeşitli temaslarda bulunmuştur. İstanbul'da gerçekleştirilecek kongrede yalnızca kadınların toplumsal statülerine dair meselelerin değil aynı zamanda silahsızlanma ve barış gibi uluslararası boyutu olan konuların da ele alınacağı ifade edilmiştir.³⁰²

32 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen kongreye 500'e yakın kadın delege katılmıştır.³⁰³ Kongre İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın yapmış olduğu açılış konuşması ile başlamıştır. Üstündağ açılış konuşmasında şu sözleri söylemiştir:

“Milletlerin hayati bütün tezahürlerinde kadına raci olan rolden bahsetmek cesaretinde bulunacak değilim. Muhakkak ki bu rolün taktir edilmemesi beşeriyetin terakkisine engel olur. Kız kardeşlerimizin her yerde pek meşru olarak istihsaline çalıştıkları hakların temini için sarf edilen mesai en büyük bir alaka ve en canlı bir sempati ile takibe şayandır.”³⁰⁴

Akabinde söz alan Latife Bekir Hanım, Türk kadınının kurtuluşunun Mustafa Kemal Atatürk sayesinde olduğundan bahsetmiş ve şu sözleri söylemiştir:

²⁹⁹ “Dünya Kadınları Bugün Yıldız Sarayında Toplanıyorlar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 18.04.1935, s. 1.

³⁰⁰ BCA, 30-18-1-2/49.79.14/1, (22 Aralık 1934).

³⁰¹ Kanun için Bkz. Uluslararası Kadınlar Birliğinin İstanbul'da Yapılacak Toplantısı Münasebeti ile Bastırılacak Hatıra Posta Pullarına Dair Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 2958, (23.03.1935). Söz Konusu Teklifin TBMM'deki görüşmeleri için Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 1.

³⁰² Aliye Kaçar, **Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine Kadın Hareketi ve Basına Yansıması (1923-1935)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020, s. 72.

³⁰³ Konferansa katılan ülkeler şu şekildedir: ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İran, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, Jamaika, Lehistan, Macaristan, Mısır, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Suriye, Türkiye, Ukrayna, Yeni Zelanda, Yugoslavya, Yunanistan. Henüz bağımsızlık kazanmamış olmalarına rağmen Cezayir, Filistin gibi ülkelerden de kongreye katılan delegeler olmuştur. Almanya ve İtalya ise “Kadın derneklerinin olmadığı” için kongreye katılmamışlardır. Zihnioğlu, **a.g.e.**, s. 256.

³⁰⁴ Konuşmanın tamamı için Bkz. “Otuz Yurdun Kadınları Dün Toplandılar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.04.1935, s. 1, 6.

(...) Şimdiye kadar erkeklere münhasır bir imtiyaz sayılan her türlü siyasal ve medeni haklara, büyük önderimiz Atatürk'ün inisiyatifi sayesinde kadınların da nail olduğu bir ulusun mümessilesi sıfatı ile, karşınızda söz söylemek vazifesinin bana düştüğünden çok bahtiyar ve mütehasşisim. Kadını, harem dışında içtimai değerden mahrum ve görülmez bir şey haline getiren çok eski an'anelerin yetiştirdiği Türk Bayanı, kendisini boğan pençesini atmağa ve erkekler yanında layık olduğu mevkiî almağa Atatürk tarafından davet edilmiştir. Artık Türkiye'de Feminizm meselesi kalmamıştır; burada, kadın ve erkek, memleketin iyiliği için tek bir şefin idaresi altında çalışmaktadır. Bize, doğrudan doğruya verilen haklara karşı, Atatürk'e minnettarlığımızı göstermek için on ikinci feminizm kongresinin İstanbul'da toplanmasını teklif ettik. Türk kadını, bir batında, haremın kafeslerinden parlamento kürsüsüne çıkaran siyasal ve içtimai alandaki terakkilere karşı da şükranımızı göstermek istedik. (...) ³⁰⁵

24 Nisan 1935 tarihinde kongre “Kadının Oy Hakkı ve Medeni Eşitliği Uluslararası Birliğinin” gerçekleştirdiği nihai oturumla sona ermiştir. Bu toplantıda esaretin kaldırılması, kadınların ve çocukların yanı sıra özellikle “Beyaz Kadın Ticareti” olarak adlandırılan insan ticaretinin engellenmesi, kadınların onurunu zedeleyen geleneksel uygulamaların ortadan kaldırılması ve çok eşliliğe karşı durulması gibi kararlar alınmıştır. Çok eşliliğin uygulandığı ülkelerde bu uygulamanın yasal düzenlemeler ile yasaklanması gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu kongrenin Türkiye’de gerçekleştirilmiş olması Türkiye’nin Müslüman bir ülke kimliğiyle diğer İslam ülkeleri üzerinde olumlu bir etki yaratacağı düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu durum Türkiye’nin batı karşısındaki konumunu güçlendirecek aynı zamanda henüz siyasal ve sosyal haklarını elde edememiş Müslüman ülkelerdeki kadınlar açısından da teşvik edici bir rol oynayarak bu coğrafyalarda kadın haklarına dair farkındalık ve taleplerin artmasına zemin hazırlayacağı vurgulanmıştır. ³⁰⁶

3.2.5. Türk Kadın Birliğinin Kapatılması

Türk Kadın Birliği, 1924 yılında başlamış olduğu faaliyetlerine 1935 yılına gelindiğinde önemli bir mesafe kat etmiştir. 2 Mayıs 1935’te, Latife Bekir Hanım’ın yapmış olduğu açıklama ile birlikte birliğin dağılma sürecine girdiği görülmektedir. Bekir Hanım’ın açıklaması şu şekildedir:

“Teşkilatı Esasiye Kanununun tadili ile Türk Kadınına verilen müsavi (eşit) haktan dolayı birliğimizin lağvı (kaldırılması) düşünülmüşse de bundan bir sene evvel Uluslararası Kadın Birliğinin 12. Beynelmilel Uluslararası Kadın Kongresi’nin hükümetimizin müsaadesi ile şehrimizde toplanması kararlaştırılmıştı. Haddi zatında Birliğimiz Uluslararası Kadın Cemiyeti’nin tabii bir azası olduğu binaenaleyh onun lağvı demek beynelmilel kadınlar kurumunun ilgası olacağından bu hareketten vazgeçilmişti. Beynelmilel Kongre’nin hüsnü (iyi) suretle bitmesinden sonra bu mesele birliğimizin en yakın bir tarihte yapacağı toplantıda görüşülecektir.” ³⁰⁷

³⁰⁵ Kongrede söz alan diğer katılımcıların konuşmaları için Bkz. “Kadınlar Kongresi Dün Açıldı”, **Milliyet Gazetesi**, 19.04.1935, s. 7.

³⁰⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s. 156-157.

³⁰⁷ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1943**, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1983, s. 85.

Basın, Türk Kadın Birliği'ne artık ihtiyaç olmadığı yönünde açıklamalar yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet rejiminin getirmiş olduğu eşitlik ile birlikte kadınların erkekler ile birlikte eşit statüye kavuştuğu ve bu durumun Türk Kadın Birliği'nin kuruluş amacının temelinde bu hakların kazanımını sağlamak olduğu öne sürülmüştür. Kadınların taleplerini elde etmiş olmaları nedeniyle Türk Kadın Birliği'nin varlık göstermesine gerek kalmadığı düşünülmüştür. Ayrıca birliğin herhangi bir siyasi nitelik taşımamış olması faaliyetlerine devam etmesini gerektirecek bir durum doğurmamıştır. Bununla birlikte birliğin sosyal yardım amacı ile yürütmüş olduğu faaliyetler de bulunmaktadır. Ancak bu yardımlar nedeniyle varlığını sürdürmesinin gerekli olmadığı düşünülmüştür.³⁰⁸

Türk Kadın Birliği, 10 Mayıs 1935'te son kez toplanmış ve toplantıda Başkan Latife Bekir Hanım: "Kadın Birliği bütün ülkelerine kavuşmuştur. Türk kadınına bütün hakları tanınmıştır. Bundan sonra Kadın Birliğine ihtiyaç yoktur. Birliğin feshini teklif ediyorum" sözleri ile sunmuş olduğu teklif kabul edilmiş ve birlik kendisi feshetmiştir.³⁰⁹

1924 yılında sosyal yardım faaliyetleri yürütmek amacı ile kurulan Türk Kadın Birliği, zamanla gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerle Türk kadınına tanınan siyasi hakların elde edilmesinde yadsınamayacak bir öneme sahip olmuştur. Siyasi hak talepleri sırasında karşılaştığı eleştiriler ve engellemelere rağmen birliğin üyeleri yılmamış, kadınların devlet kurumlarında çalıştırılmadıkları ve dini kurallar doğrultusunda muamele gördüğü bir dönemde, adalet, sağlık, eğitim ve asayiş gibi pek çok alanda aktif olarak görev yapabilmesi adına mücadele vermiş ve bu alanlarda önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Devletin üst kademelerinde bulunan pek çok kişi için birçok şeyin hayal olarak görüldüğü bu süreçte Türk Kadın Birliği, bu idealleri somutlaştırmak için büyük çaba sarf etmiş başarılıda olmuştur. Türk Kadın Birliği, Türk tarihinde kadınlar adına vermiş olduğu mücadele ile en önemli kadın örgütü olmayı başarmıştır. Birliğin yayın organları, Nezihe Muhiddin tarafından çıkarılan "Kadın Yolu" (1925) ve Latife Bekir döneminde çıkarılan "Kadın Sesi" adlı dergileri olmuştur.³¹⁰

3.3. Siyasi Hayattaki Faaliyetler

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren birçok alanda köklü dönüşümler yaşamış, bu dönüşüm sürecinde kadınlar da önemli bir toplumsal aktör olarak yer almıştır. Kadınların yaşamış olduğu değişim süreci özellikle yasal haklar alanında elde edilen kazanımlarla dikkat çekmiş ve Cumhuriyet'in modernleşme hedeflerinin önemli bir parçası olmuştur.

³⁰⁸ Yetkin, a.g.e., s. 85.

³⁰⁹ "Kadın Birliğinin Son Günü", *Son Posta Gazetesi*, 11.05.1935, s. 10.

³¹⁰ Müge Dişbudak, *Türk Kadınlar Birliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 72.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınlar, siyasi yaşama kademeli olarak dahil olmuş, pek çok Avrupa ülkesinden daha önce temel siyasi haklara kavuşmuştur. Kuruluş sürecinden itibaren Cumhuriyet'in inşasında etkin rol oynayan Türk kadını, çeşitli muhalif çevrelerin baskılarına rağmen sürdürmüş olduğu mücadele ile önce belediye seçimlerine katılma, ardından muhtar seçme ve seçilme hakkı, nihayetinde ise milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanarak siyasi alanda temsil edilme imkanına sahip olmuştur.³¹¹ Türkiye Cumhuriyet'i, kuruluş idealleri doğrultusunda çağdaş bir ülke haline getirilmek istenmiş bu doğrultuda demokrasi anlayışı benimsenmiştir. Türk kadınının seçme ve seçilme hakkına kavuşması ise benimsenen bu anlayışın somut bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.³¹²

3.3.1. Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı Üzerine Mecliste Yapılan Tartışmalar

Kadınlar 1930 yılına kadar herhangi bir siyasi hakka sahip olamamışlarsa da mecliste yapılan tartışmalar bu konunun daha erken dönemlerde gündeme gelmiştir. Nitekim 1923 yılında mecliste yapılan bir konuşmada Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in kullanmış olduğu ifadeler kadınların siyasi hayata katılımlarına dair yaklaşımın ortaya koyulması açısından dikkat çekici olmuştur. Hüseyin Avni Bey, kadınların henüz oy kullanma seviyesine ulaşmadığını belirterek oy hakkının aile reisleri üzerinden dolayı biçimde temsili ile yetinilmesini savunmuştur. Kadınların bilgi ve kültür seviyelerini geliştireceklerinden emin olduğunu ve kadınların da erkekler gibi dini sorumluluklar çerçevesinde gelişmeleri halinde oy kullanma haklarına saygı gösterilmesi gerektiğine olan inancından bahsetmiştir.³¹³ Bu yaklaşım o dönemde kadınların siyasi bilinç açısından yeterli görülmedikleri ve bu nedenle doğrudan oy kullanmalarının uygun bulunmadığını göstermiştir. Aynı zamanda kadınların siyasi haklarının meclis gündemine dolayı biçimde dahi olsa taşındığını ve ilerideki tartışmalar için bir zemin oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Mecliste bu konu gündeme geldiğinde Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey de Avni Bey ile benzer görüşü benimsemiştir. Ancak karşı çıkan kişilerin sayısı oldukça fazladır. Eskişehir Milletvekili Emin Bey, şeriata saygı gösterilmesi gerektiğini savunmuş ve Hilmi Bey'in konuşmasını tamamlamasına izin vermemiştir. Bu tartışma hararetli bir hal alınca milletvekilleri arasında çıkan gerginlik nedeniyle celseye 5 dakika ara verilmiştir.³¹⁴

³¹¹ Çakır, a.g.t., s. 285.

³¹² İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939) I. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Nr. 33, Ankara, 2001, s. 4-5.

³¹³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 28, s. 329.

³¹⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 28, s. 341.

16 Mart 1924 tarihli meclis oturumunda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun³¹⁵ görüşmeleri sırasında 10. madde meclisteki milletvekilleri tarafından tartışmaya açılmıştır. Bu madde, 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçimlere katılma hakkı tanımıştır. Bu bağlamda konu hakkında söz alan Bayezid Milletvekili Şefik Bey “Türk” kelimesi kapsamında kadınların da bulunduğunu belirterek kadınlarında bu haktan yararlanması gerektiğini savunmuştur. Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey ise söz konusu maddenin amacının bu doğrultuda olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir tartışma konusu ise 11. maddeye ilişkin olmuştur. Bu madde, 30 yaşını tamamlayan her Türk vatandaşına milletvekili seçilme hakkı tanımıştır. Düzenleme mecliste çeşitli görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Bu konuda söz alan Karesi Milletvekili Ahmed Süreyya Bey, ilgili maddelerdeki ifadelerin, kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarıyla ilgili olumlu bir temenni olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre milletvekili seçme ve seçilme hakkı konusunda belirli bir düzenlemenin yapılmadığı, bu meselenin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çoğu milletvekili, milletvekili seçilme hakkının ülke için son derece önemli bir mesele olduğunu belirterek bu konunun ayrı bir yasa ile belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda 30 yaşına gelmiş bir Türk kadınının milletvekili seçme hakkına sahip olduğuna dair bir görüş benimsenmemiştir.³¹⁶

Kütahya Milletvekili Recep Bey, ülke içerisindeki kadınların milletvekili olabilmek için gerekli donanımına sahip olmadıkları görüşüne katılmakla birlikte aynı durumun erkekler için de geçerli olduğunu ifade etmiştir. Dünyadaki en temel haklardan birisi olan seçme ve seçilme hakkının Türk kadınına verilmesi gerektiğini savunmuş ve meclisteki üyelerden bu hakkın kabul edilmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Mevcut yasaların anayasaya uygun bir şekilde değiştirilmesi gerektiğini belirterek seçilme kanununun bu konuya ilişkin hükümlerinin değiştirilmesinin mevcut yasa ile çelişeceğini vurgulamıştır. Kütahya Milletvekili Recep Bey, Türk kadınının ülkedeki tüm mücadelelere katıldığını ve yaşamın çeşitli alanlarında erkeklerin yapabileceği her işi yapabileceğine sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bir halk devleti ve Cumhuriyet'i olduğunu savunarak bu sebeple “Her Türk” ifadesinin kadınları da kapsadığını düşündüğünü ve bu nedenle ilgili maddeye evet oyu verdiğini ifade etmiştir. Mecliste konuya dair tartışmalar devam etmiştir. Devam eden süreçte “kadın ve erkek her Türk mebus intihabedilmek hakkına haizdir” şeklindeki ifade tekrar oylamaya sunulmuş ancak kabul edilmemiştir. Bunun üzerine 11. maddenin son fıkrasına “seçilenler ve seçmenler erkektir” ifadesinin eklenmesi teklif edilmiş ve yapılan oylamada bu teklif kabul edilmiştir. Mecliste, kadınların da seçme ve seçilme hakkına sahip olmasını isteyen bazı vekiller alınan karara tepki göstermiştir.³¹⁷

³¹⁵ Kanunu Esasi Encümeninin Teşkilat-ı Esasiye Kanun Teklifi İçin Bkz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 13, Cilt: 7/1, s. 525.

³¹⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 13, Cilt: 7/1, s. 540-541.

³¹⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 13, Cilt: 7/1, s. 541-543.

1927 yılında Askerlik Mükellefiyet Kanunu'nun görüşüldüğü esnada söz alan Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us, Kadınlara Milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat tanınan tüm hakların tam olarak ne zaman kullanılabileceği konusunda belirsizlikler olup bu hususun zamanla belirlenmesi gerek gerektiğini vurgulamıştır. Us, kadınların seçimlere katılmalarını vatani görev olarak değerlendirmiştir. Diğer taraftan Müdafaa-i Milliye Vekili ve Kütahya Milletvekili Recep Bey, dünyada demokrasi olgusunun yüksek bir olgunluk seviyesine ulaşması durumunda menfaat ve yükümlülüklerin kadın erkek arasında fark gözetilmeksizin herkese eşit şekilde uygulanacağını savunmuş ancak mevcut durumda haklar ve görevler açısından bu seviyeye henüz ulaşılmadığının ifade etmiştir.³¹⁸

Menteşe Milletvekili Yunus Nadi Bey ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, kadınların seçimlere katılımının ilerleyen dönemlerde mümkün hale geleceğini ifade etmiş ve Türk kadınlarının bu seviyeye ulaşmasının toplumsal gelişim açısından gurur verici bir ilerleme olacağını belirtmiştir. Ona göre bu konuda yürütülen tartışmalar, söz konusu sürecin bir ön aşamasını teşkil etmiş; bireylerin farklı bakış açılarına sahip bulunmasını doğal bir durum şeklinde değerlendirmiştir.³¹⁹

3.3.2. Yerel Yönetimlerde Kadınların Seçme ve Seçilme Hakları (1930-1932)

1930 yılına gelindiğinde Türk siyasi hayatı açısından kadınlar adına önemli bir dönüm noktası yaşanmış, kadınlara belediye seçimlerinde seçme hakkı tanınarak siyasal katılım süreçlerinde ilk adım atılmıştır. 1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu'nun³²⁰ görüşmeleri sırasında söz alan Dahiliye Vekili ve Muğla Milletvekili Şükrü Kaya Bey, Kanun teklifinin en açık ve devrimci hükümlerinden birinin Türk kadınının erkekler ile ortak eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin belediye işlerinde de yerini alacak olması olduğunu ifade etmiştir. İstibdat ve cehalet dönemlerinden kalan çarpık ve sakat zihniyetin Cumhuriyet'in ve inkılapların olduğu ortamda işinin olmadığını ve kadınların çok yakın bir tarihte yasama meclislerinde de faziletli yerlerini alacaklarından bahsetmiştir. Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey ise kadınların Belediye seçimlerine katılacak olmalarını büyük bir sevinç ile karşıladığından bahsetmiş ve kadınların özgür, hür ve çağdaş olmalarını arzuladığını belirtmiştir. Meclis seçimlerinde yalnızca erkeklerin, belediye seçimlerinde ise hem kadın hem de erkeklerin oy kullanacak olmasından kaynaklı kadınların temsil yetkisinin çok daha geniş olacağını vurgulamıştır.³²¹

³¹⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 79, Cilt: 33, s. 385.

³¹⁹ Yunus Nadi Bey, seçme ve seçilme mevzuunun Askerlik Mükellefiyet Kanunu'nun görüşüldüğü esnada öne atılmasını TBMM'nin kadın hukukuna müdahale etmesi şeklinde değerlendirmiş ve tepki göstermiştir. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 79, Cilt: 33, s. 386.

³²⁰ Belediye Kanunu İçin Bkz. Belediye Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1471, (14.04.1930).

³²¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 37, Cilt: 17, s. 24.

Seçmenler ve seçilecek olan kişilerin niteliklerini belirleyen 23 ve 24. maddelerde değişikliğe gidilerek bu maddelerdeki “Türk olmak” şartı genel ve kapsayıcı bir şekilde kabul edilmiş; dolayısı ile belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı Türk kadınlarına da verilmiştir. Batı’daki birçok ülkede kadınlara aynı hakların verilmiş olmasıyla birlikte bu yasa tasarısı, medeni ülkeler ile Türkiye arasındaki farkı büyük ölçüde ortadan kaldırdığı ve Türk kadınına yoksun olduğu seçme ve seçilme hakkını kazandırmış olduğu vurgulanmıştır.³²²

Belediye seçimlerinde kadınlara seçme hakkı tanınmasının ardından kırsal alanda da benzer bir adım atılmış, 1933 yılına gelindiğinde kadınlara köy muhtarlığı seçimlerinde hem seçme hem de seçilme hakkı tanınmıştır. Aynı yıl Köy Kanunu’nun³²³ yeniden düzenlenmesi ile birlikte kadınların muhtarlık seçimlerine katılmalarının önü açılmıştır. Kanunun mecliste görüşüldüğü sırada söz alan Muğla Milletvekili Şükrü Kaya Bey, köy kadınının evin yöneticisi ve çocukların yetiştirilmesinde ki en önemli figür olduğunu vurgulamış, bu bağlamda kadına evde olduğu gibi köy yaşamında da yönetime katılma hakkı tanınmanın bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Kaya, kadınlara muhtar olma ve görevden ayrılma hakkı verilmesini yalnızca bir minnettarlık göstergesi olarak değil kadınların zaten sahip oldukları hakların yasal güvence altına alınması olarak değerlendirmiştir. Köy Kanunu, kadınlara kırsal alanda da yönetime katılma imkanı tanınması bakımından dönemin toplumsal dönüşüm süreci içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.³²⁴

Kütahya Milletvekili Recep Bey, görüşmeler sırasında CHF’nin Türk kadınına belediye seçimlerinde erkekler ile birlikte oy kullanma hakkını tanıdığını belirtmiştir. Bu uygulamanın henüz birçok ülkede gerçekleştirilmediğini vurgulayarak, bunun Türk milleti adına büyük bir onur vesilesi olduğunu ifade etmiştir. Şehirlerde yaşayan kadınlara daha önce tanınan bu hakların, köylerdeki kadınlara da fiilen verilmesiyle birlikte toplumsal eşitliğin sağlandığına dikkat çekmiştir. Recep Bey, konuşmasında hangi yönetim anlayışı benimsenirse benimsensin, köylerde kadınların toplumsal hayattaki varlığının belirgin bir fark yarattığını ifade etmiş ve bu nedenle

³²² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 37, Cilt: 17, s. 26.

³²³ 442 sayılı Köy Kanunu için Bkz. Köy Kanunu, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 68, (07.04.1924). 1933 yılında 442 sayılı Köy Kanunu’nun 20 ve 30’uncu maddeleri değiştirilerek kadınlara köylerde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerine katılma hakkı tanınmıştır.

Madde 1 — 442 sayılı köy kanununun 20 inci maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir: Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24’üncü maddeye göre köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır.

Madde 2 — Mezkûr kanunun 30’uncu maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir: Karı, koca, ana, baba, kız, oğul, gelin, güvey ve kardeşlerin ihtiyar meclisinde aza olarak bir arada bulunmaları yasaktır. Bunların seçilmiş olduğu görülür ise içlerinden en çok sayı kazanmış olan kadın veya erkek azalığa bırakılır. Sayıları beraber olur ise evli olan, ikisi de evli ise yaşı büyük olan, yaşları da beraber ise çocuğu çok olan tercih olunur. Çocuk adedi de beraber olur ise kura çekilerek kurada adı önce çıkan azalığa alınır. 442 Sayılı Köy Kanunu’nun 20’nci ve 30’uncu Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, sayı: 2540, (28.10.1933).

³²⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 48.

kadınlara hak ettikleri hakların tanınarak onurlandırılması gerektiğini savunmuştur. Söz konusu kanunlar ile birlikte kadınlar, belirli yasal çerçeveler doğrultusunda köy yönetiminde söz sahibi olabilmış köyün genel işleyişine fiilen katkı sunabilecek konuma ulaşmıştır. Ayrıca belediye seçimlerinin kapsamı da göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık beş milyon kadının seçimlerde oy kullanabileceğini ifade eden Recep Bey, bunun hem Türk kadını adına hem de Cumhuriyet inkılapları açısından son derece önemli bir gelişme olduğunu dile getirmiştir.³²⁵

3.3.3. Kadınların Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması

1933 yılında Köy Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi ile birlikte kadınlara köylerde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerine katılma hakkı tanınırken Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde yapılan görüşmelerde bazı milletvekillerince bu gelişmenin yalnızca yerel yönetimle sınırlı kalmaması gerektiği savunulmuştur. Kadınların toplumsal hayatta üstlendikleri roller ve elde etmiş oldukları başarılar dikkate alındığında siyasi temsil hakkının da tanınmasının bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda köylerde kadınlara tanınan bu yeni hakların ardından kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına da bir an önce kavuşmaları gerektiği vurgulanmıştır.³²⁶ Bu gelişme 1934 yılında yapılacak olan anayasal değişikliğin zemininin aslında daha önceden hazırlandığını ortaya koymaktadır.

5 Aralık 1934 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmelerde Başbakan İsmet İnönü, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmeleri amacıyla meclise teklif sunmuş ve konuşmasında Türk kadınının tarihsel konumuna vurgu yaparak kadınların erkekler ile birlikte ülkenin ve milletin kaderi üzerinde söz ve etki sahibi olmalarının gerekliliğini ifade etmiştir. Türk kadınının ulusal meselelerde aktif rol almasının olumlu sonuçlarının gözlemlendiğini belirten İnönü, bu yönde atılan adımın TBMM'nin ve Türk inkılaplarının uzun süredir sürdürdüğü politikanın doğal bir devamı niteliğinde olduğunu dile getirmiştir. İnönü, söz konusu hakkın Türk kadınına bir lütuf gibi sunulmasını yanlış bir tutum olarak vurgulamış, kimsenin bu şekilde bir kanaate sahip olmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bazı ülkelerden farklı olarak Türk kadınının yurt topraklarının işgal altında olduğu dönemlerde cephede erkekler ile omuz omuza mücadele ettiğini, geride kalan bölgelerde ise üretime katkıda bulunarak orduyu desteklediğini hatırlatmış ve bu fedakarlıkların, kadınların Cumhuriyet yönetiminde hak ettikleri yeri fazlasıyla almalarını sağladığını ifade etmiştir. Kadınlara bu hakkın verilmesin, Atatürk'ün en büyük hizmetlerinden biri olarak anılacağı da ifade edilmiştir. Ayrıca, kadınların uzun süre boyunca karanlıkta bırakılmalarının ardından meclisin gösterdiği çaba her zaman taktirle anılacağı ve bu adımın,

³²⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 49.

³²⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 49-50. Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinin ülkelere göre tarihsel sıralaması için Bkz. Semra Gökçimen, **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009**, 1. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 2009, s. 1-4.

meclisin gerçekleştireceği önemli işler arasında yer alacağı vurgulanmıştır. Kanunun müzakeresine geçileceği sırada söz alan Konya Milletvekili Refik Bey duygularını ifade etmek istemiş ve şu sözleri söylemiştir:

(...) Büyük Ulus Kurultayının saygı değer üyeleri, Dün bir evin pırtısı gibi değeri küçültülen Türk kadını durmadan yürüyen, olgunlaşan büyük inkılâbın bu atıma girmesi ile yepyeni bir acuna giriyor. Türk kadını acun tanır. Erkekten hiçbir savaşta geri kalmamış, onunla omuz omuza yürümüş, onunla tarlada beraber çalışmıştır. Ekin kaldırırken, ineğini sağarken, yavrusuna ninni söylerken dahi erkekten ayrılmayan Türk kadını ulus işlerinde de yüksek varlığını göstermiştir. Baylar, şimdi onayımıza verilen bu kanunla Türk kadını değeri olan yeri alıyor (Alkışlar). Büyük ulusun yüksek kurultayı, bugün Yüksek Kurtarıcının önderliğinde vereceği kararla büyük inkılâbın değerli kıldığı büyük işlerden birisini daha yapmış olacaktır. Baylar, sevinelim, Öğünelim, çünkü; Türk'üz; çünkü Atatürk'ümüz vardır (Şiddetli alkışlar). Ulus var olsun. Atatürk sağ olsun (Alkışlar).³²⁷

Sırayla birçok milletvekili söz almış ve kadınlara verilen haklar konusunda duymuş oldukları memnuniyetten bahsetmişlerdir. Bunun hemen ardından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11'inci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun mecliste oylamaya sunulmuş 317 milletvekilinden 258 tanesi oylamaya katılmış, 258 evet oyu ile kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkına erişmiştir.³²⁸ Bu doğrultuda İntihabı Mebusan Kanunu'nun bazı maddelerinde de değişikliğe gidilmiş, yapılan bu düzenlemeler ile birlikte kadınların siyasi temsilde yer almalarının önünü açan yasal dayanak güçlendirilmiştir.³²⁹

1934 yılında İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi mecliste görüşülmüştür. Bu teklifin gerekçesinde belediye seçimleri ve TBMM'ye milletvekili seçme ve seçilme hususunda verilen haklar hatırlatılmış ancak kadınların vilayetlerin yerel işlerinden sorumlu olan meclislerde yer almamalarının önemli bir eksiklik oluşturacağı vurgulanmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla hazırlanan kanun teklifinin komisyonda da oy birliği ile kabul edildiği belirtilmiştir. Kanunun her 15.000 kişilik nüfus için bir temsilcinin kadın

³²⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 12, Cilt: 25, s. 82-83.

³²⁸ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11'inci maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

MADDE 10 — Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.

MADDE 11 — Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir. Teşkilatı Esasiye Kanununun 10 ve 11'nci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 2877, (11.11.1934).

³²⁹ İntihabı Mebusan Kanunu'nun bazı değişen maddeleri şu şekildedir:

MADDE 1 — İntihabı- mebusan kanununun muaddel ikinci maddesi aşağıda olduğu gibi değiştirilmiştir: Türkiye Büyük Millet Meclisinin üyeleri Türkiye Devleti halkından her kırk bin nüfusta bir kişi olmak üzere seçilir. Bir intihap da iresinin nüfusu kırk binden aşağı olsa dahi her halde bir mebus seçmeye hakkı olacağı gibi nüfusun kırk binden yukarısı için aşağıdaki gibi muamele yapılır: Elli beş bine kadar bir, elli beş bin birden 95 bine kadar iki, 95 bin birden 135 bine kadar üç, 135 bin birden 175 bine kadar dört mebus seçilecek ve bu miktardan ziyadesi bu yol da arttırılacaktır,

MADDE 2 — İntihabı mebusan kanununun 5, 11, 16, 23, 58'ncii maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 21 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilmiş ve bu maddelerdeki (Zükûr) kaydı kaldırılarak yerine kadın, erkek konulmuştur. Maddelerin Tamamı İçin Bkz. İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 2877, (11.11.1934).

ya da erkek fark etmeksizin bulunmasını öngördüğü ifade edilmiştir. Teklif metninde kadınlara yönelik özel bir ifade yer almamış olsa da kadınların da vatandaş sıfatı ile bu haklara sahip olduğu kabul edilmiş ve bu durumun ayrıca belirtilmesine gerek duyulmadığı ifade edilmiştir. Ancak görüşmeler sırasında yöneltilen bir soru üzerine 15.000 nüfusun hem kadın hem erkek nüfusunu kapsadığı açık bir şekilde ifade edilmiştir.³³⁰

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun milletvekili sayısını belirleyen ikinci maddesi değiştirilmiş ve milletvekili sayısı 20.000 kişi üzerinden değil 40.000 kişilik nüfus esasına göre belirlenmiştir. Aynı oranın ikinci dereceden seçmen sayısının belirlenmesinde de dikkate alınması gerektiğinden kadın ve erkek nüfus birlikte esas alınmış ve seçmen sayısının belirlenmesinde mevcut oranların iki katına çıkarılması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda ilgili kanunun 320 sayılı kanunla düzenlenen ve nüfus oranlarından bahseden 21 ve 23'üncü maddeleri de bu esaslar çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir.³³¹

Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmasından dolayı Ankara Halkevi'nde toplanan kadınlar adına Türk milletinin temsilcilerine duyulan minneti göstermek adına bir mektup gönderilmiş ve bu mektup 6 Aralık 1934 tarihinde mecliste meclis başkanı tarafından okunmuştur. Mektup şu şekildedir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Dün Büyük Millet Meclisi Türk kadınlarının sayılab seçmek, sayılab seçilmek kanununa onay verdi. Biz Türk kadınları bundan gönenç duyduk. Gerekli olan iş yapıldı. Türk kadını bundan sonra daha iyi anlaşılacaktır. Bu hakikati anlayan, ortaya koyan, kanunla teyit eden Büyük Türk Ulusunun mümessillerine minnet. Ankara Halkevinde toplanan Türk kadınları namına Afet.³³²

Bu gelişme basında da geniş yankı uyandırmıştır. Dönemin gazetelerinde konu ilgili çeşitli haberler yayımlanmış, kadınlara verilen bu haktan duyulan memnuniyet kamuoyuyla paylaşılmıştır. Cumhuriyet gazetesi, 1934 yılında yayımlanan “Türk Kadını Millet Meclisi'nde” başlıklı haberinde durmaksızın ilerleyen Türk inkılabının önemli bir adım daha attığını ifade etmiş ve kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmalarını bu sürecin bir devamı olarak değerlendirmiştir. Haberde inkılabın önderi Mustafa Kemal Atatürk'e övgüler yöneltilmiş,

³³⁰ İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun İçin Bkz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 20, Cilt: 25, s. 1-2.

³³¹ İntihabı Mebusan Kanunu'nun değiştirilen 21 ve 23'üncü maddeleri şu şekildedir:

MADDE 1 — İntihabı mebusan kanununun muaddel 21'nci maddesinde yazılı (200 kişi) kaydı bu maddeden çıkarılmış ve yerine (400 kişi) kaydı konmuştur.

MADDE 2 — İntihabı mebusan kanununun muaddel 23'ncü maddesi aşağıda yazıldığı gibi değiştirilmiştir. Bir nahiye dahilinde bulunan kadro ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir müntehibisani seçilir. Bu miktardan fazlası için aşağıdaki gibi muamele yapılır. 600'e kadar bir, 601'den 1 000 ne kadar iki, 1.001'den 1.400'e kadar üç... ve ilâ müntehibisani seçilir. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 20, Cilt: 25, s. 3.

³³² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 13, Cilt: 25, s. 90.

Atatürk'ün kadını kafes ve peçenin karanlığından çıkararak aydınlığa kavuşturduğu vurgulanmıştır. Seçme ve seçilme hakkı, inkılabın son aşaması olarak nitelendirilmiş ve bu hak sayesinde Türk milletinin demokrasi alanında ne denli ileri bir seviyede olduğu vurgulanmıştır.³³³

1934 yılında TBMM'nin dördüncü devresinin kapanış konuşmasında söz alan Kazım Özalp, bu dönemde Türk kadınına tanınan onurlu siyasal konumun, ulusun en büyük borçlarından birisinin ödenmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Kurtuluş Savaşı'na kanı ve canı ile katılan Türk kadınının artık ulusal meselelerde de söz sahibi olmasının son derece isabetli bir karar olduğunu belirtmiştir. Türk kadınının bilinen toplumsal yararlılığının daha da geliştirilmesinin ülke açısından büyük önem taşıdığını vurgulayan Özalp, kadınların yalnızca köy ve kent işlerinde değil ulusal düzeyde de görev alabilmelerini sağlayan yasal düzenlemelerin milletvekilleri için haklı bir gurur kaynağı olduğunu dile getirmiştir.³³⁴ Bu doğrultuda pek çok milletvekili de çeşitli dönemlerde yapmış oldukları konuşmalar ile birlikte kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasından büyük onur duyduklarını ifade etmişlerdir.

3.3.4. Yerel Yönetimlerde ve Siyasi Partilerde Türk Kadını

Belediye seçimlerinin yapılacağı dönemde, kadınların bu seçimlere katılıp katılamayacakları yönündeki tartışmalar kamuoyunda gündeme gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler neticesinde, 3 Nisan 1930'da 164 maddelik Belediye Kanunu'nun kabulüyle birlikte, kadınlara belediye seçimlerine katılma ve aday olma hakkı tanınmıştır.³³⁵ Bu gelişme, kadınlar tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış; çeşitli gösteriler ve kutlamalarla desteklenmiştir. Belediye Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından kadınlar, siyasi hayata katılmak amacıyla parti üyelikleri için başvuruda bulunmaya başlamışlardır. 1930 yılında Cumhuriyet Gazetesi, CHF'ye belediye meclis üyeliği için başvuran kadınların isimlerini haberleştirerek süreç kamuoyuna taşınmıştır.³³⁶

Kadınlara Belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmasının ardından Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Türkiye'de demokratikleşme süreci açısından anlamlı bir değişimin başlangıcı olmuştur. Ancak ilgili hakların tanınması toplumun her kesimi tarafından olumlu karşılanmamıştır. Nitekim bazı gruplar bu duruma tepki göstermiş ve çeşitli karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu bağlamda Lapseki Müftüsünün kadınlara verilen siyasi haklar karşısında olumsuz propaganda yapması, toplum içerisinde bu kararın desteklenmediği kesimlerin

³³³ "Türk Kadını Büyük Millet Meclisinde", *Cumhuriyet Gazetesi*, 7.12.1934, s. 1.

³³⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 21, Cilt: 25, s. 310.

³³⁵ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 1. Baskı, s. 167.

³³⁶ "Bor'da Belediye İntihabı ve Hanım Namzetler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10.09.1930, s. 2.

varlığına işaret etmiştir. Ancak yapılan tüm propagandalara rağmen kadınların seçimlere katılmaları ve adaylık süreçleri giderek hızlanmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında özellikle Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleşen reformlar doğrultusunda bazı bölgelerde tanınmış ailelerinin kadınları seçimlere aday olarak katılmışlardır. Bu kadınların aday gösterilme ve seçilme nedenleri arasında ailelerinin bulundukları bölgelerde tanınan ve saygı gören kişiler olmaları ile birlikte kendilerinin de modern bir anlayışa sahip girişken bireyler olmaları önemli rol oynamıştır.³³⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların siyasi hayata katılımının teşvik edilmesinde tanınmış ve toplum saygınlığı olan ailelerin kadınlarının aday gösterilmesi bilinçli bir tercih olmuştur. Atatürk bu uygulama ile kadınların siyasal katılımını somut örnekler ile görünür kılmayı hem de topluma bu alanda bir yön vermeyi amaçlamıştır. Bu sayede modern ve girişken kadın figürleri üzerinden toplumun ön yargılarının kırılması ve kadınların kamu hayatındaki varlıklarının meşrulaştırılması hedeflenmiştir.

CHF, kadınların siyasi alanda aktif bir biçimde yer almaya başlamasıyla birlikte yeni bir döneme girmiştir. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan bu partinin aynı zamanda kendi bünyesinde de kadınlara yer vermeye başlaması bu sürecin doğal bir uzantısı olmuştur. Bu gelişmelerin hemen ardından fırkaya katılan ilk kadın Afet (İnan) Hanım olmuştur.³³⁸ Kadın üyelerin fırkaya kabul koşulları belirlenmiş, Hakkı Şinasi Paşa tarafından 6 Nisan 1930 tarihinden itibaren kayıtların alınacağı kamuoyuna duyurulmuştur.³³⁹ Bu çerçevede partiye üyelik başvurusunda bulunan ilk kadın Resmiye Hanım olmuş ve İstanbul'da CHF'ye kaydolan ilk kadın aza olarak kayıtlara geçmiştir.³⁴⁰ Milliyet gazetesinin 8 Nisan 1930 tarihli haberinde ise İzmir'de CHF'ye aza kayıtlarının başladığı duyurulmuş ve başvuruda bulunan ilk ismin Benal Nevzat Hanım olduğu belirtilmiştir.³⁴¹

Türk Kadın Birliği'nin kendini feshetmesinin ardından kadın hakları adına temel kazanımların elde edilmiş olması nedeniyle ayrı bir siyasi parti kurulmasına ihtiyaç duyulmamış, bu doğrultuda birliğin üyeleri CHF'ye üye olmak üzere başvuruda bulunmuşlardır. Kadınların siyasal alandaki faaliyetlerinin bu tarihten sonra CHF bünyesinde sürdürülmesi kararlaştırılmıştır.³⁴²

³³⁷ Kaplan, **a.g.e.**, s. 193.

³³⁸ "Kadınların Şenlikleri", **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.04.1930, s. 1.

³³⁹ "Kadınların Yarından İtibaren Fırkaya Kayıtlarına Başlanıyor", **Milliyet Gazetesi**, 06.04.1930, s. 1. Ayrıca Bkz. BCA, 490-1-0-0/1.4.20/1, (18 Eylül 1930).

³⁴⁰ Resmiye Hanım, CHF Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa'nın eşidir. "İstanbul Kadınları Cuma Günü Büyük Bir Miting Yapacaklar", **Milliyet Gazetesi**, 07.04.1930, s. 1.

³⁴¹ "İzmir'de Hanımların Fırkaya Müracaatı", **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1930, s. 2.

³⁴² Alacı, **a.g.t.**, s. 90.

1930 yılı Türkiye'nin siyasi gelişim sürecinde önemli bir evreyi temsil etmektedir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın desteğiyle Fethi (Okyar) Bey'in liderliğinde 12 Ağustos'ta Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Muhalefet partisinin meclise dahil edilmesi hedefiyle kurulan bu parti, belediye seçimlerinin yaklaşmasıyla siyasal ortamın daha da ısınmasına neden olmuştur.³⁴³ Kadınlar Birliği üyeleri bu süreçte CHF çatısı altında seçimlere katılırken Türk Kadın Birliği'nin eski başkanı Nezihe Muhiddin siyasi tercihinin SCF yönünde kullanmıştır. Aynı şekilde Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım da bu partinin ilk kadın azası olarak kaydedilmiştir. Öte yandan 1930 yılında iki parti dışında bağımsız olarak seçimlere katılan Sabiha Sertel'in kendi propagandasını bizzat yürütmesi, dönemin kadın siyasi katılımı açısından dikkat çekici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁴

CHF, İstanbul'da yapılacak olan belediye seçimleri için hazırladığı aday listesinde kadınlara da yer vermiştir. Açıklanan listede Latife Bekir Hanım, Nakiye Hanım, Rana Hanım, Safiye Hüseyin Hanım gibi isimler yer almış, bu durum kadınların siyasette görünürlük kazandığı önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Fırka ayrıca kadınları belediye seçimlerine katılmaya davet eden bir bildiri yayımlamış, söz konusu bildiride CHF'nin bugüne dek kadının toplumsal konumunda gerçekleştirdiği dönüşümlere dikkat çekilmiş geçmişle kıyaslandığında kadının sahip olduğu hakların altı çizilmiş ve bu hakların kazanımında partinin rolü vurgulanarak kadınların oylarını CHF lehine kullanmaları gerektiği ifade edilmiştir.³⁴⁵

1930 yılında yapılan İstanbul belediye seçimlerinde CHF büyük bir zafer elde etmiş ve bu seçimde partinin kadın adayları arasında kazanan isimler şu şekilde sıralanmıştır: Seniye İsmail Cenani (Beykoz), Nakiye ve Ayşe Remzi Hanımlar (Beyoğlu), Latife Bekir Hanım (Fatih), Rana Sani Yaver Hanım ve Refika Hulusi Behçet Hanımlar (Eminönü).³⁴⁶

1930 yılında yürürlüğe giren Belediye Kanunu vasıtasıyla kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkı yalnızca şehirlerdeki yerel yönetimlerde sınırlı kalmamış kısa süre içerisinde kırsal alanda da karşılığını bulmuştur. Meclis görüşmeleri sonucunda kadınlara köylerde de muhtarlık seçimlerine katılma hakkı tanınmış ve böylelikle kadınların siyasal katılımı yerel düzeyde daha da

³⁴³ Fırka Hakkında Ayrıntılı bilgi için bkz. Durmuş Yalçın vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, 12. Baskı, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2019, s. 63-66.

³⁴⁴ Alacı, **a.g.t.**, s. 91,93. SCF'nin ilk kadın azası olan Makbule Hanım Cumhuriyet Gazetesine vermiş olduğu röportajda şunları söylemiştir: Yüksek maksatlarla ve millete, memlekete büyük hizmetler emelleri ile s. C. Fırkası teşekkül etti. Bu fırkanın milletin, memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaati ile ve Ali Fethi Beyefendiye olan büyük itimadın dolayısı ile intisap ettim. İki fırka yekdiğerinin düşmanı değil, kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görürler ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vasil oluruz. Bugün kadınlık erkeklik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır. Bugün için bu kadar kafidir. "Serbest Fırkada İlk Kadın Azanın Beyanâtı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.08.1930, s. 1.

³⁴⁵ "Şehir Meclisi İntihabı Bugün Başlıyor", **Vakit Gazetesi**, 05.10.1930, s. 1-2.

³⁴⁶ "Öteki Kazalarda Olduğu Gibi CHF Kazandı", **Vakit Gazetesi**, 20.10.1930, s. 1,7. "Şehir Meclisine İntihap Edilen Zevat", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.10.1935, s. 1.

genişletilmiştir. Bu gelişme kadınların yalnızca büyük kentlerde değil ülkenin her köşesinde kamusal yaşama dahil olmasının önünü açması bakımından büyük önem taşımıştır.

1933 yılı 12 Kasım'da düzenlenen muhtarlık seçimleriyle Türkiye'nin ilk kadın muhtarı Aydın ilinden Gül Hanım³⁴⁷ olmuştur. Aydın ilinin Çine ilçesine bağlı Karpuzlu beldesinin merkezi olan Demircidere köyünde yaşayan 30 yaşındaki Gül Hanım, ilkokul eğitimi almış ve ayrıca Millet Mekteplerinde almış olduğu eğitim ile yeni Türk harfleri ile okuma yazma öğrenmiştir. Gül Hanım'ın muhtar olarak seçilmesinin ardından yaşamış olduğu köyde çeşitli kutlamalar yapılmıştır.³⁴⁸ Türkiye'de kadınların muhtarlık görevine seçilmesi sürecinde öncü isimlerden biri de 1935 yılında Çanakkale'nin Bayramiç ilçesine bağlı Karaköy isimli köyünde muhtar seçilen Zehra Hanım olmuştur. Zehra Hanım, bu göreve gelerek Türkiye'de muhtarlık görevini üstlenen ilk kadınlardan biri olarak kayıtlara geçmiştir. Zehra Hanım muhtarlık görevine seçildikten sonra vermiş olduğu röportajda “Ben Biga'nın Çanpazarında okuma yazma öğrendim. Burada evlendim, köyümü çok severim, Atatürk'ün kadınlara verdiği haklardan istifadeye çabalıyoruz. Köyü yeniliğe doğru götürmeğe çalışacağım.” diyerek görevi hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir.³⁴⁹ Bu açıklama dönemin kadınların toplumsal hayata katılma konusundaki kararlılığını ve Cumhuriyet ideallerine duydukları bağlılığı göstermesi açısından oldukça dikkat çekici olmuştur.

3.3.5. TBMM'ye giren İlk Kadın Milletvekilleri ve Faaliyetleri

Yerel düzeyde muhtarlık seçimlerine katılım kadınların siyasal yaşama dahil olma sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak kadınların siyasal temsiliyeti yalnızca yerel düzeyle sınırlı kalmamış, kısa bir süre içerisinde milletvekili seçme ve seçilme hakkına kadar genişletilmiştir. Bu hakların tanınması Türkiye'de kadınların siyasal haklar bakımından birçok Avrupa ülkesinden önce ilerleme kaydetmesini sağlamış ve kadınların yasama organında temsil edilmesinin önü açılmıştır.

1935 yılının ocak ayında kadınların da katılım gösterdiği ilk seçim sürecinin ilk aşaması 18 Ocak'ta başlayıp ayın sonlarına kadar tamamlanmıştır. Bu seçimlere kadınların katılım oranlarının dikkat çekici şekilde yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İzmir'de toplam 1214 ikinci seçmen kaydedilmiş, bunlardan 152'si erkek, 56'sı ise kadın olarak merkezde oy kullanmıştır. İlçelerde ise

³⁴⁷ Gül Hanım, 1901 yılında Muğla Milas'ta dünyaya gelmiştir. Beş erkek kardeşini ve eşini Birinci Dünya savaşında kaybetmiştir. Milli Mücadele döneminde ağabeyinin yanına Aydın Çine'ye gitmiş ve buraya yerleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Günver Güneş, “Gül Esin Übbül 1901-1990 (Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gul-esin-ubbul-1901-1970-turkiyenin-ilk-kadin-muhtari/> (21.04.2025).

³⁴⁸ “İlk Kadın Köy Muhtarı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.11.1933, s. 5. Söz konusu haber, 16 Kasım 1933 tarihli **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinde de yer almış; ancak bu haberde Gül Hanım'ın yaşı 32 olarak belirtilmiştir. “İlk Kadın Muhtar”, **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 16.11.1933, s. 5.

³⁴⁹ “Karaköy'ün Kadın Muhtarı”, **Kurun Gazetesi**, 03.06.1935, s. 6.

kadınların katılımı 151 kişiyle sınırlı kalırken, erkek seçmen sayısı 855 olmuştur. Bolu’da kadınların seçime katılma oranı %70 olarak kayıtlara geçerken Antalya’da ise seçmenler arasında kadınların sayısının yüksek olduğu vurgulanmıştır. İstanbul İdare Vilayet İdare Heyeti Reisi Dr. Cemal Tunca’nın, verdiği bilgiye göre İstanbul’daki ikinci seçmen seçimlerinde kullanılan oyların %91,7 olduğu ve bunların %48’ini kadınlar kullanmıştır.³⁵⁰ Ankara’da yapılan seçimlerde ise kadın katılımının yüksek olduğu ifade edilmiş; gazete haberlerinde kadınların yoğun şekilde ve adeta akın akın sandık başına gittiği gazete haberlerinde yerini almıştır.³⁵¹

8 Şubat 1935 tarihinde yapılan seçimlerin ikinci aşamasında, İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan duyuruya göre TBMM içerisine girmesi gereken toplam milletvekili sayısı 399 olarak belirlenmiştir. Bu milletvekilinden 17’si kadın, 386’sı CHF adayları arasından, 13’üde bağımsız adaylar arasından seçilmiştir.³⁵² Yapılan ara seçimler sonucunda Hatice Özgener Çankırı milletvekili olarak seçilmiş ve kadın milletvekili sayısı toplamda 18’e ulaşmıştır.³⁵³

Türkiye’nin ilk kadın milletvekilleri ve temsil ettikleri iller şu şekildedir: Emine Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar)³⁵⁴, Hatı (Satı) Çırpanoğlu (Ankara),³⁵⁵ Türkan Baştuğ Örs (Antalya)³⁵⁶, Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir)³⁵⁷, Şekibe İşel³⁵⁸ (Bursa), Hatice Özgener (Çankırı)³⁵⁹, Huriye

³⁵⁰ Alacı, **a.g.t.**, s. 111.

³⁵¹ “Seçim Dün Başladı Bugün Sona Eriyor”, **Ulus Gazetesi**, 21.01.1935, s. 1.

³⁵² “Sayılab Seçimi Dün yapıldı”, **Ulus Gazetesi**, 09.02.1935, s. 1.

³⁵³ Alacı, **a.g.t.**, s. 114.

³⁵⁴ 1990 yılında İstanbul’da doğmuştur. Eğitim hayatına Arnavutköy Amerikan kız Koleji’nde Fransızca ve İngilizce dillerinde devam eden Gönenç, ardından Beylerbeyi Kız Mektebi (Fransızca), Gedikpaşa Amerikan Mektebi, Çamlıca Lisesi (İngilizce) ve Üsküdar Amerikan Mektebi’nde öğrenim görmüştür. İngilizce ve fen bilgisi öğretmenleri olarak meslek hayatına adım atan Gönenç, Adana ve Mersin belediye meclis üyeliklerinde bulunmuş, ardından 5. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görev yapmıştır. Evli ve iki çocuk annesi olan Mebrure Gönenç, 6 Aralık 1981 tarihinde vefat etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), **TBMM Albümü 1920-2010: 1. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Nr.1, Ankara, 2010, s. 239.

³⁵⁵ 1890 yılında Kızılcahamam’ın Tekke köyünde dünyaya gelmiştir. Mehmet ve Emine çiftinin kızı olan Çırpan, hususi eğitim almış ve tarımla uğraşmıştır. Çiftçilikle meşgul olan Çırpan, ayrıca Kazan Köyü Muhtarı olarak görev yapmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 5. Dönem Ankara Milletvekili olarak yer almış, evli olup beş çocuk annesidir. Hatı Çırpan, 19 Mart 1956 tarihinde vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 241.

³⁵⁶ 1900 yılında İstanbul’da doğmuştur. Mehmet ve Abide çiftinin kızı olan Örs, yükseköğrenimini İstanbul Darü’l-Fünûn Felsefe Bölümü’nde tamamlamış, Fransızca ve felsefe alanlarında uzmanlaşmıştır. Meslek hayatına Boğaziçi Lisesi’nde öğretmen olarak başlayan Örs, aynı kurumda Kız Bölümü Müdürü ve öğretmen olarak da görev yapmıştır. Ayrıca İstanbul Kız Öğretmen Okulu’nda terbiye ve ruhiyat derslerinde öğretmen vekilliği yapmıştır. 5. Dönem Antalya Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görev alan Türkan Baştuğ Örs, bekâr olup, 27 Eylül 1975 tarihinde vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 242.

³⁵⁷ 1900 yılında Bergama’da doğmuştur. Aziz ve Nadire çiftinin kızı olan Gökçül, öğrenimini Darü’l-Muallimât-ı İhzarî’de tamamlamış, edebiyat ve eğitim alanlarında uzmanlaşmıştır. Meslek hayatında Edirne Darü’l-Muallimât’ta Türkçe öğretmenleri olarak görev yapmış; ardından İzmir ve Adana Kız Muallim Mektepleri’nde öğretmenlik ve müdür muaviniği görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Kız Muallim Mektebi Adana Lisesi, İstanbul Erenköy Kız Lisesi ve İzmir Muallim Mektebi’nde idarecilik yapmıştır. 5. Dönem Balıkesir Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görev alan Gökçül, aynı zamanda TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği görevini de yürütmüştür. Gökçül, bekâr olup, 31 Ağustos 1998 tarihinde vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 244.

Öniz (Diyarbakır)³⁶⁰, Fatma Memik (Edirne)³⁶¹, Nakiye Elgün (Erzurum)³⁶², Fakihe Öymen (İstanbul)³⁶³, Benal Arıman (İzmir)³⁶⁴, Ferruh Güpgüp (Kayseri)³⁶⁵, Bahire Bediz Morova Aydılek

- ³⁵⁸ 1886 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Şekip ve Fatma çiftinin kızı olan İşel, öğrenimini Orta İstanbul Kız Sanayi Mektebi ve Alman Mektebi'nde tamamlamış, eğitim sürecinde Almanca dilinde de yetkinlik kazanmıştır. Meslek hayatında ziraat ile uğraşmış ve çiftçilik yapmıştır. 5. Dönem Bursa Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev almıştır. İşel, bir çocuk sahibidir. 29 Mart 1970 tarihinde hayatını kaybetmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 248.
- ³⁵⁹ 1865 yılında Selanik'te doğmuştur. Mustafa ve Fatma çiftinin kızı olan Özgener, eğitimini rüştiye düzeyinde ve hususi olarak tamamlamış, ayrıca Rumca öğrenmiştir. Meslek hayatına Selanik İnas Rüştiyesi'nde öğretmen yardımcısı olarak başlayan Özgener, daha sonra Bebek İnas Rüştiyesi'nde öğretmen yardımcılığı, muallim-i ulâ (üst düzey öğretmen), resim öğretmenliği ve İstanbul Darü'l-Muallimât'ta tarih öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca Süleymaniye İnas Rüştiyesi, İstanbul Kız Sanayi Mektebi ve Kadıköy İnas Darü'l-Eytam'da müdür yardımcılığı görevlerinde bulunmuş; Bebek ve Çağlayan Darü'l-Eytam kurumlarında müdürlük, Beykoz Darü'l-Eytam'da ise öğretmenlik yapmıştır. Hatice Özgener, 5. Dönem (Ara Seçim) Çankırı Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev almış, dört çocuk sahibi olmuştur. 21 Şubat 1940 tarihinde vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 250.
- ³⁶⁰ 1887 yılında İstanbul'da doğmuştur. Bahattin ve Ayşe çiftinin kızı olan Öniz, eğitim hayatını Londra Üniversitesi Bedford Koleji Pedagoji Bölümü'nde tamamlamış ve İngilizce ve Pedagoji alanlarında eğitim almıştır. İstanbul İnas İdadisi'nde Fenni Terbiye öğretmeni olarak görev yapmış, ardından İstanbul Darü'l-Muallimât'ta terbiye öğretmeni olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Öğretmenlik kariyerine Beyoğlu 3. Rum Okulu, Haydarpaşa Musevi Okulu, Galata Musevi Erkek Okulu ve Hasköy İtalyan Okulu'nda devam etmiştir. Ayrıca Feriköy Menemettayan, Yeniköy Rum Okulu öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur. 5. Dönem Diyarbakır Milletvekili olarak da görev yapmış olan Huriye Öniz, evli ve bir çocuk annesidir. 2 Kasım 1950 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 255.
- ³⁶¹ 1903 yılında Akveren'de doğmuştur. Şakir ve Cemile çiftinin çocuğu olan Memik, 1903 yılında doğmuş olup, İstanbul Darü'l-Fünûn Tıbbiye Fakültesi'nden mezun olmuştur. Doktor unvanını aldıktan sonra, Fransızca dilini bilmiş ve dâhili hastalıklar alanında uzmanlaşmıştır. Heybeliada Verem Sanatoryumu'nda asistanlık yapmış ve Gurebâ Hastanesi'nde asistanlık görevini sürdürmüştür. Ayrıca, burada poliklinik şefi olarak görev almış ve Himâiye-i Etfal Cemiyeti Tabîbi olarak sağlık alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. 5. Dönem Edirne Milletvekili olarak da siyasi alanda görev üstlenmiş olan Fatma Memik, bekâr olup, 9 Şubat 1991 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 255.
- ³⁶² 1880 yılında Rumelifeneri'nde doğmuş Memiş ve Zeliha çiftinin çocuğu olan Elgün, İstanbul Kız Muallim Mektebi'ni tamamlamış ve eğitim alanında kariyer yapmıştır. Eğitim ve belediyeçilik alanlarında hizmet veren Elgün, İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde öğretmenlik yapmış ve müdür yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Ayrıca, İnas İdadisi'nde öğretmenlik yapmış ve Feyziye İstanbul Kız Lisesi'nin müdürü olmuştur. Toplumsal alanda aktif olarak görev alan Nakiye Elgün, İstanbul Meclis-i Umûmî ve Encümen Üyesi, Türk Ocağı, Halk Evi, Himâiye-i Etfâl, Türk Hava Kurumu Yönetim Kurulu Üyelikleri ve Başkanlığı gibi çeşitli sivil toplum kuruluşlarında görev almıştır. Himâiye-i Etfâl Cemiyeti Merkez Yönetim Kurulu Üyesi ve Topkapı Fakirlere Yardım Kurumu Başkanı olarak da önemli sosyal hizmetlerde bulunmuştur. 5. Dönem Erzurum Milletvekili olarak da görev yapmış olan Nakiye Elgün, Türk Hava Kurumu Altın Madalyası sahibidir ve bekâr olarak yaşamını sürdürmüştür. 23 Mart 1954 yılında vefat etmiştir TBMM, **a.g.e.**, s. 257.
- ³⁶³ 1900 yılında İskodra'da doğmuş olup, İsmail ve Azize çiftinin kızı olan Öymen İstanbul Darü'l-Muallimât ve Darü'l-Fünûn Coğrafya Şubesi'ni tamamlamış ve Fransızca dilini öğrenmiştir. Eğitim alanında başarılı bir kariyere sahip olan Öymen, Bursa Kız Muallim Mektebi'nde tarih ve coğrafya öğretmeni olarak görev yapmıştır. Ayrıca, Türk Maârif Cemiyeti Kız Lisesi'nin müdürlüğünü üstlenmiştir. 5. Dönem İstanbul Milletvekili olarak da siyasi alanda görev almış olan Fakihe Öymen, evli ve iki çocuk annesidir. 6 Nisan 1983 yılında hayatını kaybetmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 264.
- ³⁶⁴ 1903 yılında İzmir'de doğmuş Nevzat ve Cemile çiftinin kızı olan Arıman, Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni tamamlayarak Fransızca dilini öğrenmiştir. Edebiyat, içtimâiyât ve belediyeçilik alanlarında eğitim almış olan Nevzat, şair ve yazar olarak edebiyat dünyasına katkı sağlamıştır. Hilali Ahmer ve Himâiye-i Etfal Cemiyetleri üyesi olarak sosyal hizmetlerde bulunmuş, İzmir Belediye Meclis Üyesi olarak yerel yönetimle ilgili çalışmalar yapmıştır. Ayrıca, 5. Dönem İzmir Milletvekili olarak da siyasi alanda görev üstlenmiştir. Benal Nevzat, evli ve bir çocuk annesidir. 20 Temmuz 1990 yılında hayatını kaybetmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 265.
- ³⁶⁵ 1889 yılında Kayseri'de doğmuş, Ahmet ve Talia çiftinin kızı olan Güpgüp Arapça öğrenmiş ve müzik, bıçkı ve dikiş alanlarında eğitim almıştır. Kayseri Vilâyet İdare Heyeti ve Belediye Meclisi üyesi olarak yerel yönetimlerde görev yapmıştır. Ayrıca, 5. Dönem Kayseri Milletvekili olarak da siyasi alanda hizmet vermiştir. Ferruh Güpgüp, bekâr olarak yaşamını sürdürmüş ve 18 Nisan 1951 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 269.

(Konya)³⁶⁶, Mihri Bektaş (Malatya)³⁶⁷, Meliha Ulaş (Samsun)³⁶⁸, Esmâ Nayman³⁶⁹ (Seyhan)³⁷⁰, Sabiha Görkey (Sivas)³⁷¹, Ayşe Seniha Hızal (Trabzon).³⁷²

Yukarıda ismi geçen kadın milletvekillerinden Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Hatı (Satı) Çırpanoğlu (Ankara), Sabiha Gökçül (Balıkesir), Şekibe İnsel (Bursa), Hatice Özgener (Çankırı), Fakihe Öymen (İstanbul), Bediz Morova (Konya), Sabiha Görkey (Sivas)'ın herhangi bir konuda mecliste konuşma yapmadığı dikkati çekmektedir. TBMM içerisinde en çok konuşma yapan kadın milletvekilleri ise, Edirne Milletvekili Fatma Memik ve Erzurum Milletvekili Nakiye Elgün

³⁶⁶ 1897 yılında Bosna'da doğan doğan Bedi ve Hasmi Esmâ çiftinin kızı olan Morova, Bolu Kız Sanat Mektebi'nde resim öğretmeni olarak görev yapmıştır. Ayrıca, Bolu Belediye Meclisi üyesi olarak yerel yönetimle ilgili çalışmalar yapmıştır. 5. Dönem Konya Milletvekili olarak siyasal alanda da hizmet vermiştir. Bediz Morova, evli ve bir çocuk annesidir. 10 Kasım 1965 yılında hayatını kaybetmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 273

³⁶⁷ 1897 yılında Bursa'da doğan Yusuf Bahattin ve İclal çiftinin çocuğu olan Pektaş, Amerikan Kız Koleji'ni tamamlayarak Fransızca ve İngilizce dillerinde eğitim almıştır. Dil öğretmenliği alanında kariyer yapmış, Amerikan Kız Koleji'nde Türkçe öğretmeni olarak görev yapmış ve Bezmîâlem Kız Lisesi ile Robert Koleji'nde İngilizce öğretmenliği yapmıştır. Sosyal hizmet alanında da aktif olarak görev almış olan Mihri Pektaş, Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti, Hilali Ahmer ve Himâiye-i Etfal Cemiyetleri üyesi olarak çalışmalar yürütmüştür. 5. Dönem Malatya Milletvekili olarak da siyasal alanda hizmet vermiştir. Mihri Pektaş, evli ve iki çocuk annesidir. 14 Temmuz 1979 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 276.

³⁶⁸ 1898 yılında Sinop'ta doğan Hüseyin Kani ve Fatma Ulviye çiftinin çocuğu olan Ulaş, Daru'l-Fünûn Edebiyat Bölümü'nden mezun olmuştur. Az düzeyde Fransızca ve İngilizce bilgisine sahip olan Ulaş, edebiyat alanında eğitim almış ve öğretmenlik kariyerine adım atmıştır. İstanbul Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi'nde coğrafya öğretmeni olarak görev yapmış, daha sonra İstanbul Bezmîâlem Sultânîsi'nde coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Kandilli İnas Sultânîsi'nde edebiyat öğretmeni olarak da görev almış, Arnavut Köy Kız Koleji'nde öğretmenlik yapmıştır. Erzurum Kız Muallim Mektebi'nde edebiyat öğretmeni ve baş muavinliği yapmış, ardından Samsun Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görevine devam etmiştir. 5. Dönem Samsun Milletvekili olarak da siyasal alanda hizmet vermiştir. Meliha Ulaş, evli olup, 17 Temmuz 1942 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 284.

³⁶⁹ 1899 yılında İstanbul'da doğan Hasip ve Melek çiftinin çocukları olan Nayman, lise eğitimini tamamlamıştır. Fransızca, İngilizce ve Rumca dillerini öğrenmiş ve eğitim alanında kariyer yapmıştır. Bezmîâlem Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmeni olarak görev yapmıştır. Ayrıca, Adana Belediye Meclisi üyesi olarak yerel yönetimde görev almış, 5. Dönem Seyhan Milletvekili olarak da siyasal alanda hizmet vermiştir. Esmâ Nayman, evli ve iki çocuk annesidir. 16 Aralık 1967 yılında hayatını kaybetmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 285.

³⁷⁰ Seyhan ilinin adı 25 Ocak 1956 tarihli ve 6644 sayılı kanun ile birlikte Adana olarak değiştirilmiştir. Seyhan Vilayeti Adının (Adana) Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 9223, (02.02.1956).

³⁷¹ 1888 yılında İstanbul'da doğan İsmail ve Ayiçe çiftinin kızı olan Görkey, Daru'l-Fünûn Riyâziye Bölümü'nden mezun olmuştur ve Fransızca dilinde eğitim almıştır. Riyâziye alanında uzmanlaşan Görkey, öğretmenlik kariyerine Molla Gülhanî İnas Rüştîyesi'nde nakış muallimi olarak başlamıştır. Ardından, Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, Kadıköy Numune Rüştîyesi, Açık Türbe İnas Mektebi ve Mal Hatun İnas Mektebi gibi okullarda öğretmenlik yapmıştır. Bursa Daru'l-Muallimât'ta öğretmenlik görevlerinde bulunmuş, Edirne Kız Muallim Mektebi'nde müdür muavini ve riyâziye öğretmeni olarak görev yapmıştır. Ayrıca, Adana ve Sivas Kız Muallim Mektepleri ile Tokat Ortaokulu'nda riyâziye öğretmenliği yapmıştır. Sabiha Görkey, 5. Dönem Sivas Milletvekili olarak da siyasal alanda hizmet vermiştir. Evli ve bir çocuk annesidir. 22 Kasım 1963 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 287.

³⁷² 1897 yılında Adapazarı'nda doğan Nafiz ve Nüsniye çiftinin çocuğu olan Hızal, Daru'l-Fünûn Fen Şubesi'nden mezun olmuştur ve az düzeyde Fransızca bilgisine sahiptir. Fen bilgisi alanında eğitim alarak, Daru'l-Muallimat-ı Aliye Ana Mektebi Ulumu Tabiiyye Muallimi olarak görev yapmıştır. Ardından, Daru'l-Muallimât Müdürü olarak atanmış, Erenköy İnas Sultânîsi ve Daru'l-Muallimât'ta ulumu tabiiyye öğretmeni olarak çalışmıştır. Maârif Vekâleti Umûm Müfettişi olarak eğitim alanında denetim görevini üstlenmiş, Kandilli Kız Orta Mektebi'nde muavinlik yapmış, Terbiye-i Etfal Muallimi olarak görev almıştır. Ayrıca İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde muavin olarak görev yapmış, Bursa Kız Muallim Mektebi'nin müdürlüğünü üstlenmiştir. İstanbul Mıntıkası 3. Sınıf Maârif Müfettiş Umûmîsi olarak da eğitimdeki denetim ve düzeni sağlamıştır. İstanbul Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi'nde Türkçe, terbiye, fizik, kimya ve tabiiyye öğretmeni olarak eğitim vermiştir. Yeni Türkiye Özel Okulu'nu sahibi ve müdürü olmuştur. Seniha Hızal, 5. Dönem Trabzon Milletvekili olarak da siyasal alanda görev yapmış ve eğitim alanında önemli bir yer edinmiştir. Bekâr olup, 22 Haziran 1985 yılında vefat etmiştir. TBMM, **a.g.e.**, s. 290

olmuştur. İki Milletvekili de toplam 7 kez konuşma yapmış; ayrıca Fatma Memik, TBMM'ye iki kez önerge sunmuştur. Memik'in önergelerinden ilki "Öğretici ve Teknik Filmler Hakkında Kanun" görüşmeleri sırasında olmuştur. Teknik ve Öğretici filmlerin gösteriminde kullanılan makine ve aletlerin ayrıca boş filmlerin vergiden muaf tutulmasını öneren ilgili kanunun 1. Maddesine, köylerde petrol ile çalışan sinema ve projeksiyon makinelerinin de eklenmesi gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda meclise önerge sunmuştur. Söz konusu önerge, diğer milletvekillerinin onayıyla kabul edilmiştir.³⁷³ Memik'in önerge sunduğu bir diğer konu ise; Avcılık ile ilgili kanunun görüşmeleri sırasında gündeme gelmiştir. Memik, av köpeklerinden farklı ülkelerde vergi alınmadığını, bu uygulamanın avcılığın gelişmesini teşvik edeceğini ifade ederek av köpeklerinin de vergi muafiyeti kapsamına dahil edilmesi gerektiğini savunmuş ve bu konuda sunduğu önerge kabul edilmiştir.³⁷⁴

Mecliste en fazla faaliyet gösteren bir diğer kadın milletvekili ise Erzurum Milletvekili Nakiye Elgün olmuştur. Elgün, 7 Mart 1935 tarihli meclis oturumunda söz alarak, kadınların meclise girişi ve bu hakkın tanınmasından kaynaklı duyulan memnuiyet ve minnettarlığı dile getiren bir konuşma yapmıştır. Elgün'ün konuşması şu şekildedir:

Arkadaşlar, Başbakanımız General İsmet İnönü beyanı itimat eden arkadaşlar arasında bizim de bulunmamız ve bu bulunma onurunu bize vermiş olmanız itibarı ile duyduğumuz heyecanı ifade için buraya gelmiş bulunuyorum. (Alkışlar). Bugüne kadar Türk, bütün olarak her sahada yan yana, el ele çalışmıştı. Fakat bugüne kadar Türk milletinin en yüksek, en onurlu bir mevki olan burada ilk defa yer almış bir kadın sayılabilmek itibarı ile bunu verenlere karşı duyduğumuz hazzı ifade ederken yine bu büyük onurun içinde Türk Hükümetine itimat beyan eden arkadaşlar arasında bulunmak şerefine bize verilmiş olmasından dolayı duyduğumuz sevinci ifade etmeğe çalışırken belki söz bulamıyorum. Fakat bütün dünya bilsin ki Türk milleti dün olduğu gibi bugünde, bugünden sonra da hiç eksiksiz bir bütün olarak çalışacaktır. (Alkışlar). Ve bütün dünyaya bu suretle muvaffakiyetini, eserini, hüsnü niyetini göstermiş olacaktır. (Alkışlar). Bize bu güzel günleri ve bu güzel anları yaşatmış olan, ta ilk gününden beri bize rehberlik eden, önderlik eden Ulu Gazimiz Atatürk Hasretlerine affınızı istirham ederim, büyük bir heyecan içinde olduğumdan memnu kelimeler kullanıyorum. Çünkü şu anda dünya da belki pek nadir olarak hissedilebilecek heyecan duyanlardan biriyim. Onun için tekrar affınızı istirham ederim. Bu ulu güne erişmiş olmamızdan dolayı asıl Türk milletine muvaffakiyetler, en büyük, en güzel günler, en saadetli anlar temenni ederek huzurunuzdan çekiliyorum (Bravo sesleri, sürekli alkışlar).³⁷⁵

Elgün'ün dikkat çeken bir diğer konuşması ise Hatay meselesine ilişkin görüşmeler sırasında gerçekleşmiştir. Elgün, Hataylı kadınlara hitap ederek şu ifadeleri kullanmıştır:

(...) Öz Türklüğün kaynağı olan Türk Cumhuriyetinden, Hataya hitap ediyorum ve onların kadınlarından, kızlarından diliyorum ki, daima Türk kadını olduğunu, Türk Cumhuriyeti kadınları gibi ve onların eserine ittiba ederek onların yolunda giderek, onlar gibi memleket için

³⁷³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 32, Cilt: 16, s. 43.

³⁷⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 52, Cilt: 17, s. 142.

³⁷⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 2, Cilt: 1, s. 32.

ölmeği bilerek, onlar gibi sulh için çalışarak, onlar gibi medeniyette pisva olmayı daima göz önünde tutarak yürümelerini, bu gün Türk milletinin en büyük makamı olan bu kürsüden hem tavsiye ediyor ve hem bu gülerin tahakkuk edeceğini umut ediyorum. Çünkü kanımda Atatürk'ün işaret ettiği gibi Türk kam mevcuttur. Erkek, kadın bütün Hataylılara muvaffakiyet temenni ediyor ve yüksek hürmet ve selamlarımı da ıblağ ediyorum. (Alkışlar).³⁷⁶

1937 yılında TBMM'de Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun görüşmeleri sırasında söz alan Elgün, yapılan yeni düzenlemeyle polis memurlarının birinci ve ikinci sınıf olarak ayrılmasını ve birinci sınıf polis olabilmek için okul ve enstitü bitirme şartı getirilmesini ve ikinci sınıfa ayrılan polis memurlarının 16 ila 20 lira maaş alacak olmasını eleştirmiştir. Bu hükmün, mesleğe daha önce girmiş olan polisler açısından adaletsiz sonuçlar doğuracağını ifade eden Elgün, bu kapsamda meclise bir önerge sunmuştu. Elgün'ün önergesinde, terfi için gerekli okullardan mezun olamayan ve en az 6 yıl hizmeti bulunan memurlara 5 lira, komiserlere ise 8 lira aylık tazminat verilmesi ve bu miktara her 3 yılda bir zam yapılması teklif etmiştir. Ancak söz konusu önerge, mecliste kabul edilmemiştir.³⁷⁷

Bahsi geçen milletvekillerinden sonra TBMM'de en çok söz alan kadın milletvekilleri toplamda 4 oturumda konuşma yapan İzmir Milletvekili Benal Arıman ve Adana Milletvekili Esmâ Nayman olmuştur. Benal Arıman TBMM'ye herhangi bir önerge sunmamıştır. Ancak 14 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün vefatı üzerine yapmış olduğu konuşmada, Türk kadınlarının duyduğu derin acıyı dile getirmiştir. Arıman, Atatürk'ün Türk kadınına peçelerin ve kafeslerin ardında yaşamaktan kurtararak aile ve toplum hayatında layık olduğu konuma yükselttiğini, Türk annesinin ise yurdu için kahramanlar yetiştiren bir figür haline getirdiğini vurgulamıştır.³⁷⁸

Esmâ Nayman ise 1935 yılında ilk kez söz aldığı oturumda, turist gemilerinden alınan harç ücretlerinin affı ve bazılarının indirilmesine dair kanun görüşmeleri sırasında, bilimsel ve teknik araştırmalar için gelen gemilerden harç alınmamasını; şahsi kullanım amaçlı gemilerden alınacak harçların ise ülkede kaldıkları süreye göre kademeli olarak uygulanmasını öneren bir önerge sunmuştur. Ancak bu önerge, TBMM'deki oylama sonucu kabul edilmemiştir.³⁷⁹ Nayman, TBMM'de yapmış olduğu konuşmalarda, Türk nüfusunun artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmesi gerektiğini, vurgulamış gelecek nesillerin sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi için doğan çocukların korunarak yaşatılması ve iyi koşullarda topluma kazandırılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁸⁰ 1938 yılında yapmış olduğu son konuşmasında ise Atatürk'ün Türk kadınına kazandırmış olduğu haklardan söz etmiş, bu hakların pek çok dünya devleti gıptayla karşılandığını

³⁷⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 30, Cilt: 15, s. 173.

³⁷⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 70, Cilt: 19, s. 13, 14, 20, 21.

³⁷⁸ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 27, s. 26.

³⁷⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 13, Cilt: 7, s. 33, 35.

³⁸⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 64, Cilt: 18, s. 229.

belirtmiştir. Konuşmasını, Türk kadınının üzerine düşen tüm ulusal görevleri yerine getirmeye hazır olduğunu ifade ederek sonlandırmıştır.³⁸¹

Samsun Milletvekili Meliha Ulaş, Diyarbakır Milletvekili Huriye Öñiz ve Antalya Milletvekili Türkan Baştuğ, TBMM’de yalnızca 2 kez söz almıştır. Meliha Ulaş yapmış olduğu konuşmaların birinde, görgü ve nezaket kuralları ile ilgili bilgilerin çocuklara okullarda öğretilmesi gerektiğini savunmuş ve bu tür bir eğitimin, çocukların saygılı ve bilinçli bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacağını vurgulamıştır.³⁸² Türkan Baştuğ ise İş Kanunu’nun görüşmeleri sırasında söz alarak, sanayi işlerinde çalışacak olan çocukların yaşlarının en az 14 olması gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda TBMM’ye önerge sunmuştur. Ancak söz konusu önerge kabul edilmemiştir.³⁸³

Dönemin kadın milletvekilleri arasında, TBMM’de en az söz alan isimler Malatya Milletvekili Mihri Pektaş, Trabzon Milletvekili Seniha Hızal ve Kayseri Milletvekili Ferruh Güpgüp olmuştur. Bu milletvekilleri TBMM’de yalnızca bir kez söz almıştır. Mihri Pektaş, spor teşkilatı hakkında kanun layihası görüşmeleri sırasında söz almış ve sporun yalnızca başarıya odaklı bir faaliyet olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre spor, esasen güzel oynamak, efendice oynamak ve bazen efendi gibi kaybetmek, bazen de efendi gibi kazanmaktan ibarettir. Sporun gençler arasında dayanışma ve sorumluluk bilincini geliştirmesi gerektiğini belirten Pektaş, hükümetten sportmenliğin ne olduğunun çocuklara yeniden öğretilmesini talep etmiştir.³⁸⁴ Seniha Hızal ise Hatay meselesine ilişkin konuşma yapmış ve konuşmada, bu meselenin Türk milletinin ortak davası olduğunu vurgulamış ve meclis kürsüsüne çıkma niyetinde olmamasına rağmen, duyduğu milli heyecan etkisiyle söz aldığını ifade etmiştir. Hatay meselesi vesilesiyle her milli davada olduğu gibi kadınların da erkeklerle omuz omuza mücadele edileceğini vurgulayarak konuşmasını sonlandırmıştır.³⁸⁵ Ferruh Güpgüp ise 1936 yılında mecliste görüşülen sıhhat ve içtimai muavenet vekaleti bütçesi sırasında, Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz’ün bekarlardan vergi alınması yönündeki görüşüne katılmış ve bu uygulamanın özellikle 40 yaş altı kişiler için uygun olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶

1935 genel seçimleriyle birlikte Türk kadını, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsil edilmeye başlamış olsa da 1935-1938 yılları arasında kadın milletvekillerinin TBMM çalışmalarına

³⁸¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 27, s. 31.

³⁸² T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 65, Cilt: 18, s. 252.

³⁸³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 73, Cilt: 12, s. 45.

³⁸⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 487

³⁸⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 265.

³⁸⁶ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 68, Cilt: 11, s. 232.

katılımlarının oldukça sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu dönemde kadın milletvekilleri, doğrudan kadın ve aile meseleleri hakkında görüş beyan etmemiş; daha çok eğitim, çocukların korunması, sağlık ve vergi uygulamaları gibi alanlarda sınırlı sayıda söz alarak görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla, söz konusu dönemde kadın milletvekillerinin Meclis faaliyetlerinde belirgin bir etki yaratamadıkları ve özellikle kadın ve aile konularında kayda değer bir müdahalede bulunmadıkları saptanmıştır.

SONUÇ

Türk kadınının toplumsal konumu, tarihsel süreç içerisinde çeşitli ve önemli kırılmalar yaşamıştır. Eski Türk devletlerinde siyasal ve sosyal hayatta etkin roller üstlenen kadın, İslamiyet'in kabulü ile şer'i hukuk düzenine göre yönetilen bir devlet anlayışını benimsemiş ve bu durumda kadının daha geri planda kalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminde başlamış olan reform hareketleri, kadınların eğitim ve toplumsal hayata katılımı açısından ciddi adımların atılmaya başlandığı bir dönemi oluşturmuş ve II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte kadınların örgütlenmeye ve düşüncelerini yazılı basında ifade etmeye başlamasıyla da bu süreç ivme kazanmıştır. Millî Mücadele yıllarında kadınların göstermiş olduğu büyük özveri, Cumhuriyet rejiminin kurulması ile birlikte kadın hakları konusunda daha köklü değişimlerin önünü açmış, bu şekilde kadınlar sosyal, ekonomik ve siyasal hakları elde etme hususunda tanınmaya başlamıştır. Bu tez kapsamında yapılan değerlendirmeler erken Cumhuriyet döneminde kadınların toplumsal statüsünün modernleşme idealleri doğrultusunda yeniden şekillendirildiğini göstermektedir.

Türk kadınının Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal, hukuki ve kültürel statüsünde yaşamış olduğu dönüşüm, sadece toplumsal yapıyı değil bununla birlikte kadınların gündelik yaşamlarını da derinden etkileyen bir sürecin başlangıcı olmuştur. Yeni dönemde bir yandan geleneksel değerler korunmaya çalışılırken diğer yandan da aile kavramının modern bir yapıya ulaştırılması hedeflenmiştir. Türk toplumu geçmiş yaşantılarına sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen Cumhuriyet'i kuran kadrolar, aile yapısını daha modern hale getirmek istemiş ve aynı zamanda kadının pek çok alanda daha fazla söz sahibi olabilmesi adına değişiklikler yapmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda kadınların eğitimi meselesine dikkat çekilerek atılan adımlar, Cumhuriyet rejiminin en önemli yeniliklerinden birisi olarak ön plana çıkmıştır. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte eğitim sistemi tek bir çatı altında toplanmış ve eğitim-öğretim birleştirilerek dışarıdan gelebilecek tehlikelerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kadınların eğitimi meselesine dikkat çekilmiş, onların eğitim alabilmeleri adına çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda karma eğitime geçilmesi ve sonraki süreçte Latin alfabesinin kabul edilmesi Türk kadınının modernleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde atılan adımlar, sadece kadının eğitim seviyesini yükseltmekle kalmamış aynı zamanda Türk kadınının toplumsal alanda daha bağımsız bir birey olarak varlık göstermesini sağlamıştır. Eğitimde sağlanan bu ilerlemeler, toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde de önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Medeni Kanun'un kabul edilmesi ile birlikte kadınların hukuki statülerinde yaşamış oldukları dönüşüm sonucunda kadınların hakları güvence altına alınarak toplumsal düzeni iyileştirici adımlar atılmış ve bu şekilde toplumu daha modern yapıya kavuşturmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda kadının boşanma, evlilik yaşı, tek eşlilik gibi kendi kontrolünün ve isteğinin dışında gerçekleşebilecek konularda devletin yapmış olduğu düzenlemeler ile birlikte toplumsal yapı dönüştürülmeye çalışılmıştır. Tüm bunların gerçekleştirilmeye çalışıldığı atmosferde kadının eski düzende olduğu gibi geri planda kalmasını isteyecek olan kişilerin göstermiş olduğu tepkiler olması karşın bu durum süreci zorlaştırmamış aksine tüm adımlar kararlılıkla atılmıştır. Savaşlarla birlikte var olma mücadelesi veren Türk milleti bu dönemde son derece zorlu bir süreçten geçmiştir. Bu süreçte en ağır bedeli ise kadınlar ödemiş; bazı kadınlar, içinde bulundukları koşullar nedeniyle fuhuş gibi gayriahlaki yollara sürüklenmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet'in kurucu kadroları yaşanan tüm bu gelişmeleri ahlaki çöküş olarak değerlendirmiş ve gerekli adımlar atmak noktasında çeşitli çalışmalar yürütmüşlerdir.

TBMM'de gerçekleştirilen görüşmeler ve yapılan tartışmalar neticesinde toplumsal düzeni korumak adına çeşitli yasalar çıkarılmış, kadınların olumsuz koşullar nedeniyle toplum dışına itilmesi ve bu durumun yarattığı sosyal sorunlar devlet tarafından çalışılmıştır. Hükümetin, fuhşun önüne geçebilmek ve kadınları bu gibi durumlardan korumak adına önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda devletin bu konuda hazırlanan uluslararası antlaşmaları kabul etmesi ve toplumsal yapının korunması adına meydana getirilen her türlü adım, kadın haklarının savunulması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kadına vermiş olduğu değerin anlaşılması bakımından oldukça dikkat çekici bir gelişme olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca Türk kadınının toplumsal hayatta daha özgür bir şekilde var olabilmesi adına gerekli olan sosyal ve kültürel değişimlerin sağlanması için çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler kadınların sosyal hayat içerisindeki konumlarının değişmesine ve yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların giyim kuşamından hitap şekillerine varıncaya kadar pek çok alanda yenilikler yapılmaya gayret gösterilmiş ve yapılan tüm bu değişiklikler ile birlikte toplumsal kurallarda da değişimler yaşanmıştır. Tüm bu süreçler sonucunda kadınlar yaşamış oldukları toplum içerisinde gerçek anlamda var olabilmiş ve eşit birey olarak yer almıştır. Kadın ve erkek arasında mevcut bulunan statü farklarını ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmış ve sonuç olarak atılan tüm bu adımlar karşılık bularak kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana getirilen yenilikler, kadının sosyal hayat içerisinde daha bağımsız, özgür ve eşit bir birey olarak yer almasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda Türk modernleşmesi çerçevesinde de belirleyici bir evre olmuştur. Türk kadınının almış olduğu eğitim, hukuki ve sosyal haklar bağlamında yapılan yenilikler ile birlikte Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının gerçekleştirmek istediği inkılapları doğrultusunda sosyal hayat içerisinde daha güçlü bir şekilde yer edinmeye başlamış ve bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme hedeflerinin somut bir yansıması olarak da tarihe geçmeyi başarmıştır.

Osmanlı döneminde kadınların ekonomik hayat içerisinde varlık göstermiş olduğu alanlar incelendiğinde daha çok kadının tarım ve ev içi üretim gibi daha ziyade geleneksel faaliyetlerde etkin olduğu görülmüştür. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamış olduğu dönemde erkek nüfusun savaş nedeni ile bir hayli azalması, kadınların çeşitli sektörlerde istihdam edilmeleri zorunluluğunu meydana getirmiştir. Ancak kadınların ekonomik hayat içerisinde varlıklarını tam anlamıyla sürdürebilecekleri bir durum ne yazık ki bu dönemde sağlanamamıştır. Cumhuriyet döneminde ise eğitim alanında gerçekleştirilmiş olan yenilikler doğrultusunda kadınların bilgi, kültür ve beceri seviyelerinde yaşanan olumlu yöndeki gelişmeler doğrultusunda, kadının çalışma hayatı içerisindeki konumu önemli ölçüde değişmiş ve başta sanayi ve hizmet sektörü olmak üzere daha pek çok alanda yer alabilmeleri teşvik edilmiştir. Bu doğrultuda TBMM'de yapılan tartışmalar ve akabinde alınan kararlar ile birlikte kadınların hangi işlerde, hangi koşullarda çalışılıp çalışılmayacağı belirlenmiş ve tüm bu unsurlar yapılan kanunlar ile birlikte güvence altına alınmıştır. Çıkarılan Mesai Kanunu, Hıfzısıhha Kanunu gibi düzenlemeler doğrultusunda tüm haklar devlet tarafından korunmuştur. Kadınlara yönelik olan doğum izni, emzirme hakkı gibi sosyal haklar da yasal çerçeveye oturtulmuş ve hükümet dünyada imzalanan Uluslararası sözleşmelere de katılarak kadınların ağır ve tehlike arz edecek olan işlerde çalıştırılmalarının engellenmesini sağlamıştır.

Yapılan tüm düzenlemeler ve çıkarılan yeni kanunlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kadının korunmasına ve onun çalışma hayatının içerisinde yer almasının ne kadar önemsendiğini göstermiştir. Öte yandan belirli meslek gruplarında yalnızca Türk vatandaşların çalıştırılabileceğinin belirtilmesi, devletin iş gücü piyasasında kendi vatandaşlarını koruma yönündeki yaklaşımını açık ve net şekilde ortaya koymuştur. Kadınların sadece sanayi sektöründe değil memuriyet gibi kamu hizmetlerinde de görev yapabilmeleri desteklenmiş ve bu hususta da çeşitli adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda kadınların kamu hizmetlerinde hangi alanlarda görev alabilecekleri de çeşitli kanunlar ile belirlenmiştir. Ayrıca Türk kadınına daha da geliştirmek ve alanının en iyisi yapmak adına devlet desteği ile birlikte yurtdışına eğitimlere gönderilmesi de kadının mesleki alanda gelişiminin devlet tarafından ne kadar önemli görüldüğünü açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu sayede Türkiye Cumhuriyeti pek çok alanda ilkleri yetiştirmeyi başarmıştır. Tüm bu süreçte kadınların çalışma hayatının içerisinde kendisine yer bulabilmiş olması ülke ekonomisine doğrudan katkı sağlamış ve kadınlar iş gücü içerisinde mevcut bulunan açıkları kapatarak ekonomik bağlamdaki büyümeye katkı sağlamıştır. Ayrıca çalışan kadınlarda diğer çalışan herkes gibi devlet tarafından vergilendirmeye tabii tutulmuş bu durumda alınan vergilerde devletin mali kaynaklarına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bunun yanında savaşlarda eşlerini veya ailesini kaybettiği için müşkül durumda olan kadınlara yönelik sağlanmış olan ekonomik desteklerin yapılması, bu kişilerin varsa çocuklarının devlet desteği ile eğitim öğretim masraflarının karşılanması, kadının ekonomik ve sosyal hayatta aktif tutulması yönündeki devlet politikalarının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu doğrultuda söylenebilir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda kadınların çalışma hayatına katılımları yalnızca bireysel hak kazanımı

bağlamında değil aynı zamanda toplumsal kalkınmanın önemli bir unsuru olarak değerlendirilmiş ve çıkarılan yasalar, yapılan düzenlemeler ve devlet politikaları ile birlikte de kadının çalışma hayatı içerisinde ki konumu güçlendirilmiştir. Tüm bu kazanımların yanında Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte kadınların siyasi olarak da hak arayışı içerisinde olduklarını ve bu doğrultuda çeşitli adımlar atmış oldukları gözlemlenmiştir.

Kadınlar Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli cemiyetler kurmuşlar ve bu cemiyetler ile birlikte seslerini kamuoyuna duyurmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda en önemli girişimleri Türk Kadını Birliği olmuş ve birliğin kuruluş süreci incelendiğinde ilk girişim olarak bir Halk Fırkası kurulmaya çalışılmış ancak devletin fırkanın kurulmasına izin vermemesi, kadınların farklı bir teşkilatlanma arayışına yönelmesine neden olmuş ve bu süreçte Türk Kadın Birliği ortaya çıkmıştır. Birlik, yardım faaliyetleri yürüten cemiyetlerden farklı olarak doğrudan kadınların siyasi haklarına odaklanan ve bu doğrultuda feminist yaklaşım benimseyen bir yapı olarak ön plana çıkmıştır. Kuruluş aşamasında kadınların Cumhuriyet rejiminin sunmuş olduğu hakları benimsemeleri ve bu hakları kullanabilmeleri adına eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenlemiş ve zaman geçtikçe doğrudan siyasi hak taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Bu faaliyetler zaman zaman kamuoyunda ve meclis çevrelerince eleştirilmiş hatta birlik kendi içerisinde dahi farklı görüş ayrılıkları yaşamış ancak kadınların siyasi hayat içerisinde var olabilmelerine dair olan mücadelelerinden asla vazgeçmemiştir. Uluslararası kadın hareketleri ile kurulan ilişkiler ve birliğin katılmış olduğu konferanslar bu mücadelenin güçlenmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda yaşanan bütün gelişmeler kadınların yerel yönetimlerde ve sonrasındaki genel seçimlerde seçme ve seçilme haklarını elde etmelerine zemin hazırlamıştır. Türk kadınının belediyelerde, köylerde ve hemen ardından takip eden süreçte milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmaları, hem Cumhuriyet rejiminin kadınlara vermiş olduğu değer bir göstergesi olmuş hem de Türkiye Cumhuriyeti'ni bu alanda birçok devletin önüne geçirmiştir. Türk kadını elde etmiş olduğu siyasi hakları pek çok dünya ülkesinden çok daha önce elde etmeyi başarmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler, kadınların siyasi yaşama çok daha etkin biçimde katılmasının önünü açmıştır. Ancak, siyasi hayata katılan kadınların TBMM'nin ilk dönemindeki faaliyetleri oldukça sınırlı kalmış; 1935-1938 yılları arasında meclis çalışmalarına aktif bir şekilde katılmadıkları görülmüştür.

Türk kadınına tanınan temel haklar, Mustafa Kemal Atatürk'ün kadınların toplum içerisindeki yerini güçlendirmeye yönelik vizyonunun bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar bu haklar tanınmış olsa da dönemin sosyal ve kültürel yapısının etkisiyle kadınların bir kısmı bu hakları etkin biçimde kullanamamıştır. Ancak yine de Türkiye'de kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşama entegrasyonu açısından Cumhuriyetin ilk yıllarında atılan adımlar hem ulusal hem de uluslararası ölçekte büyük bir devrim niteliği taşım

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-2/34.15.8/1-2, (4 Mart 1933).

BCA, 30-18-1-2/29.49.18/1, (30 Haziran 1932).

BCA, 30-11-1-0/117.36.15/3, (22 Kasım 1937).

BCA, 30-10-0-0/9.52.8/3,5, (25 Nisan 1935).

BCA, 30-18-1-2/51.6.7/1, (24 Ocak 1935).

BCA, 30-10-0-0/107.705.20/2, (22 Temmuz 1930).

BCA, 30-10-0-0/127.914.23/2, (13 Haziran 1929).

BCA, 30-10-0-0/127.914.7/3, (22 Nisan 1929).

BCA, 30-10-0-0/107.705.23/2-3, (19 Mayıs 1936).

BCA, 30-11-1-0/124.32.16/3, (14 Eylül 1938).

BCA, 30-11-10-0/117.39.7/3, (21 Aralık 1937).

BCA, 30-18-1-2/28.32.14/1, (27 Nisan 1932).

BCA, 51-0-0-0/3.27.1/1, (23 Mart 1924).

BCA, 51-0-0-0/2.4.8/1, (20 Mart 1924).

BCA, 30-18-1-2/1.12.29/1-2, (26 Aralık 1928).

BCA, 30-18-1-1/29.31.9/2-3, (16 Mayıs 1928).

BCA, 30-10-0-0/59.399.5/2-3, (29 Temmuz 1937).

BCA, 30-10-0-0/229.541.11/2-8, (24 Mayıs 1933).

BCA, 30-18-1-2/49.79.14/1, (22 Aralık 1934).

BCA, 490-1-0-0/549.51.3/1-12, (20 Ocak 1935).

BCA, 490-1-0-0/1.4.20/1, (18 Eylül 1930).

T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Arşivi (PTT)

PTT Pul Müzesi Türk Pulları Arşivi

Meclis Tutanakları

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Ankara: TBMM Basımevi, 1922.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1922.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Ankara: TBMM Basımevi, 1923.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1923.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1924.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1925.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1926.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Ankara: TBMM Basımevi, 1927.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:3, Ankara: TBMM Basımevi, 1928.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Ankara: TBMM Basımevi, 1929.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Ankara: TBMM Basımevi, 1930.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Ankara: TBMM Basımevi, 1931.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Ankara: TBMM Basımevi, 1932.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Ankara: TBMM Basımevi, 1933.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Ankara: TBMM Basımevi, 1934.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Ankara: TBMM Basımevi, 1934.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Ankara: TBMM Basımevi, 1935.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi: Devre: 5, Ankara: TBMM Basımevi, 1937.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Ankara: TBMM Basımevi, 1938.

Diğer Kaynaklar

- “Asri Kadın?” (18.10.1935), **Türk Dili Gazetesi**, s. 2.
- “Berberler Ateş Püskürüyorlar” (21.05.1935), **Akşam Gazetesi**, s. 7.
- “Bor’da Belediye İntihabı ve Hanım Namzetler” (10.09.1930), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 2.
- “Bursa’da İşçi Meselesi Normal Bir Vaziyete Girdi” (17.08.1937), **Akşam Gazetesi**, s. 12.
- “Dünya Kadınları Bugün Yıldız Sarayında Toplanıyorlar” (18. 04.1935), **Cumhuriyet Gazetesi**, s.

- “Ev Kadını Neler Bilmelidir”, “Bu Asırda Ev Kadını Ne Demektir” (14.07.1932), **Son Posta Gazetesi**, s. 10.
- “İlk Hakim Hanım” (30.04.1930), **Vakit Gazetesi**, s. 1.
- “İlk Kadın Hakimler”, “İlk Kadın Hakim” (30.04.1930), **Akşam Gazetesi**, s. 1.
- “İlk Kadın Köy Muhtarı” (15.11.1933), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 5.
- “İlk Kadın Muhtar” (16.11.1933), **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, s. 5.
- “İstanbul Hanımları Bugün İntihap Haklarını Tesit Edecekler” (11.04.1930), **Milliyet Gazetesi**, s. 1.
- “İstanbul Kadınları Cuma Günü Büyük Bir Miting Yapacaklar” (07.04.1930), **Milliyet Gazetesi**, s. 1.
- “İzmir’de Hanımların Fırkaya Müracaatı” (08.04.1930), **Milliyet Gazetesi**, s. 2.
- “Kadın Birliğinde Faaliyet” (21.01.1930), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 3.
- “Kadın Birliğinin Beyannamesi” (07.04.1930), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Kadın Birliğinin Daveti” (07.11.1934), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 6.
- “Kadın Birliğinin Son Günü” (11.05.1935), **Son Posta Gazetesi**, s. 10.
- “Kadın Birliğinin Tasavvuru Tebessümle Karşılandı” (18.06.1927), **Milliyet Gazetesi**, s. 1.
- “Kadın ve Moda: Uzun Eteklerin Zaferi” (19.07.1930), **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, s. 6.
- “Kadınlar Kongresi Dün Açıldı” (19.04.1935), **Milliyet Gazetesi**, s. 7.
- “Kadınların Şenlikleri” (03.04.1930), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Kadınların Yarından İtibaren Fırkaya Kayıtlarına Başlanıyor” (06.04.1930), **Milliyet Gazetesi**, s. 1.
- “Kadınlık ve Tesettür: Bir Çinli Gazeteci Tetkikat Yapmak İçin Şehrimize Geldi” (15.09.1929), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Karaköy’ün Kadın Muhtarı” (03.06.1935), **Kurun Gazetesi**, s. 6.
- “Kuvvetin, İradenin, Zekanın sembolü; Atatürk Kızı Sabiha Gökçen” (1938), **Servetifünun Dergisi**, Cilt: 84, Sayı: 20, s. 68.
- “Manisa’da Bir Börekçi Bir Kadını Yaraladı” (28.08.1938), **Son Posta Gazetesi**, s. 5.
- “Orta Mektep ve Liseler” (18.02.1937), **Ulus Gazetesi**, s.2.
- “Otuz Yurdun Kadınları Dün Toplandılar” (19.04.1935), **Cumhuriyet Gazetesi**, s.1.
- “Öteki Kazalarda Olduğu Gibi CHF Kazandı” (20.10.1930), **Vakit Gazetesi**, s. 1,7.

- “Reşit Kadın Ticareti” (09.04.1935), **Kurun Gazetesi**, s. 9.
- “Sabiha Gökçen Haziran’da Balkanlarda Yapacağı Uçuşlara Hazırlanıyor” (30.04.1930), **Son Posta Gazetesi**, s. 1.
- “Saylav Seçimi Dün yapıldı” (09.02.1935), **Ulus Gazetesi**, s. 1.
- “Seçim Dün Başladı Bugün Sona Eriyor” (21.01.1935), **Ulus Gazetesi**, s. 1.
- “Serbest Fırkada İlk Kadın Azanın Beyanâtı” (24.08.1930), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Şehir Meclisi İntihabı Bugün Başlıyor” (05.10.1930), **Vakit Gazetesi**, s. 1-2.
- “Şehir Meclisine İntihap Edilen Zevat” (19.10.1935), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Türk Kadını Büyük Millet Meclisinde” (7.12.1934), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Türk Kadınlığı Hakkında Tetkikat” (30.08.1929), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- “Uzun Eteklerin Zaferi” (19.07.1930), **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, s. 5.
- “Yeni Türk kadını” (14.08.1929), **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.
- 442 Sayılı Köy Kanunu’nun 20’nci ve 30’uncu Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun (1933), **T.C. Resmi Gazete**, 2540, (28.10.1933).
- 789 Numaralı Kanun (1926), **T. C. Resmi Gazete**, 338, (03.04.1926).
- Alacı, Beral (2014), **Cumhuriyet Halk partisi ve Kadın, 1923-1980**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Albayrak, Mustafa (1994), “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 29, s. 482
- Alkan, Türker (1981), **Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu**, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara.
- Altındal, Meral (1994), **Osmanlıda Kadın**, 1. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Askeri Ceza Kanunu (1930), **T. C. Resmi Gazete**, 1520, (15.06.1930).
- Atatürk, Mustafa Kemal (2010), **Nutuk**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Mehmet Akif, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hukuk-i-aile-kararnamesi> (17.01.2025).
- _____ “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecelle-i-ahkam-i-adliyye> (17.01.2025).
- Bakacak, Ayça Gelgeç (2009), “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:44, s. 23, 627.

- Balcı, Meral ve Tuzak, Mervenur (2017), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi”, **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1, s.44.
- Belediye Kanunu (1930), **T.C. Resmi Gazete**, 1471, (14.04.1930).
- Bingöl, Vasfi (1979), **Atatürk’ün Milli eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bozkır, Gürcan (2020), “Türk Kadın Birliği (1924-1935)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10, s. 102.
- Caporal, Bernard (1982), **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- _____ (1999), **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk kadını III (1919-1970)**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul.
- Cezar, Mustafa (2011), **Mufasssal Osmanlı Tarihi III. Cilt**, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Cunbur, Müjgan (1992), “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 23, s.270.
- Çakır, Gül (2019), **Atatürk Dönemi’nde Çocuk Kadın ve Aile Algısı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Dişbudak, Müge (2008), **Türk Kadınlar Birliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Doğramacı, Emel (1997), **Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Evliliği bozulan kadınların soyadları hakkında (1937), **T.C. Resmi Gazete**, 3742, (23.10.1937).
- Genelkurmay Başkanlığı (2019), **Fotoğraflarla Atatürk**, 4. Baskı, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara.
- Gökalp, Ziya (1339), **Türkçülüğün Esasları**, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara.
- Gökçimen, Semra (2008), “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, **Yasama Dergisi**, Cilt: -, Sayı:10, s.16.
- _____ (2009), **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009**, 1. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara.
- Göksel, Burhan (1993), **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- _____ (1998), “Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 41, s. 407-408
- Güneş, Günver “Gül Esin Übbül 1901-1990 (Türkiye’nin İlk Kadın Muhtarı)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gul-esin-ubbul-1901-1970-turkiyenin-ilk-kadin-muhtari/> (21.04.2025).
- Güneş, İhsan (2001), **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939) I. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Nr. 33, Ankara.
- Haykır, Yavuz ve Haykır, Handan (2017), “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt: 117, Sayı: 230, s.87-88.
- İnan, Afet (1968), **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- _____ (2022), **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk kadınının Hak ve Görevleri**,1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun (1934), **T.C. Resmi Gazete**, 2877, (11.11.1934).
- İş Kanunu (1936), **T.C. Resmi Gazete**, 3330, (15.06.1936).
- Kaçar, Aliye (2020), **Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine Kadın Hareketi ve Basına Yansıması (1923-1935)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahya Birgül, Alev (1999), Atatürk İnkılabında Türk Kadını ve Aile”, **Erdem Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 33, s. 800.
- Kaplan, Leyla (1998), **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kaya, Mehtap (2019), ““İdeal, Asri, Züppe Kadın”: Erken Cumhuriyet Dönemi Dergilerinde Kadın Algısı”, **History Studies International Journal Of History**, Cilt: 11, Sayı: 3, s.984.
- Kazanç Vergisi Kanunu (1926), **T.C. Resmi Gazete**, 321, (13.03.1926).
- Kocatürk, Utkan (1999), **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Koç, Duygu (2016), **Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, Saffet, “Hülle”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulle> (10.02.2025).
- Köy Kanunu (1924), **T.C. Resmi Gazete**, 68, (07.04.1924).

- Kurnaz, Şefika (1991), **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkındaki Milletlerarası Mukaveleye İltihaka Dair Kanun (1937), **T. C. Resmi Gazete**, 3638, (27.06.1937).
- Makal, Ahmet (2010), “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emegi”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt: 2, Sayı: 25, s. 17.
- Mat, Gülben, “XII. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/xii-uluslararasi-kadinlar-birligi-kongresi/?pdf=3247> (05.04. 2025).
- Muhiddin, Nezihe (2006), **Bütün Eserleri 4**, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- İleri, Celal Nuri (1993), **Kadınlarımız**, 1. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2002), **Türk Devrimi**, 1. Baskı, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Okur, Mehmet (2005), “Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:11, s. 208-209.
- Reisicumhur Hazretlerinin Büyük Millet Meclisinin Üçüncü İntihap Devresinin İkinci İçtimasında Heyet-i Umumiyyede İrat Buyurdıkları Nutuk (1928), **T. C. Resmi Gazete**, 1030, (03.11.1928).
- Safa, Peyami (2020), **Türk İnkılabına Bakışlar**, 14. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Sami, Şemseddin (2015), **Kamus-ı Türki**, Şifa Yayınları, İstanbul.
- Sarımay, Yusuf (1994), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Seyhan Vilayeti Adının (Adana) Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun (1956), **T.C. Resmi Gazete**, 9223, (02.02.1956).
- Sezer Arıç, Ayten (2014), “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 20, s.197.
- Şemşek, Vesile (2020), “Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine”, **International Journal Of Social And Humanities Sciences**, Cilt: 4, Sayı: 3.
- Şıvgın, Hale (1998), “Atatürk ve Türk Kadın hakları”, **Erdem Dergisi**, Cilt: 11, Sayı:31, s.246.
- Teşkilatı Esasiye Kanununun 10 ve 11’nci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (1934), **T.C. Resmi Gazete**, 2877, (11.11.1934).
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924), **T. C. Resmi Gazete**, 63, (06.03.1924).

- Toprak, Zafer (1994), “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arşivulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Cilt: -, Sayı: 2, s. 8.
- _____ (1998), “Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 51, s. 30.
- Tuncer, Hüseyin, “Türk Yurdu”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk-yurdu> (30.01.2025).
- Atatürk Araştırma Merkezi (2006), **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II**, 5. Baskı, ATAM Yayınları, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2010), **TBMM Albümü 1920-2010: 1. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Nr.1, Ankara
- Uluslararası Kadınlar Birliğinin İstanbul’da Yapılacak Toplantısı Münasebeti ile Bastırılacak Hatıra Posta Pullarına Dair Kanun (1935), **T.C. Resmi Gazete**, 2958, (23.03.1935).
- Umumî Hıfzıssıhha Kanunu (1930), **T.C. Resmi Gazete**, 1489, (06.05.1930).
- URL, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/baskanligimiz-tbc/tarihce.html#:~:text=Besim%20%C3%96mer%20Pa%C5%9Fa%20taraf%C4%B1ndan%20kurulan,Bal%C4%B1kesir%20Veremle%20M%C3%BCcadele%20Cemiyeti%20%E2%80%9D%20izlemi%C5%9Ftir> (17.03.2025).
- _____, <https://tdk.gov.tr/> (09.02.2025).
- _____, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> (28.01.2025).
- _____, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> (24.02.2025).
- _____, <https://www.tysd.org.tr/tarihce/> (17.03.2025),
- Ünalın Turan, Sümeyra (2023), “Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet’e Değişim İçerisinde Kadın ve “Yeni kadın” Söylemi”, **Uludağ İlahiyat Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1, s.28.
- Vahap Sağ, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, 2001, s.18.
- Yalçın, Durmuş vd. (2019), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, 12. Baskı, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Yaraman, Ayşegül (2001), **Resmi Tarihten kadın Tarihine, Elinin Hamuruyla Özgürlük**, 2. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Yellice, Gürhan (2018), “Erken Cumhuriyet Döneminde Türk kadını Modernleştirme Girişimleri, Türk ve Dünya Basını (1926-1934)”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Cilt: 16, Sayı: 24, s. 339.
- Yetkin, Çetin (1983), **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1943**, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Ahmet (2010), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20-21, s. 201.

Zihnioğlu, Yaprak (2003), **Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1: Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kız Öğretmen Okulu öğrencileriyle birlikte.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, **Fotoğraflarla Atatürk**, 4. Baskı, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2019, s. 209.

EK 2: Cumhuriyet döneminde kadının kılık kıyafetindeki dönüşümü.

Kaynak: “Uzun Eteklerin Zaferi”, **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 19.07.1930, s. 5.

Ek 3: Nakiye Hanım ve Nezihe Muhiddin Hanım.

Kaynak: “Kadın Birliğinin Tasavvuru Tebessümle Karşılandı”, **Milliyet Gazetesi**, 18.06.1927, s. 1.

Görseldeki Yazının Latin Harflerine Çevirisi: Kadınların Siyasi Hukuku Meselesinde Ayrı Ayrı Nokta-ı Nazarları Temsil Eden Nakiye Hanım ve Nezihe Muhiddin Hanım.

Ek 4: 1935 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da düzenlenen 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'ne özel olarak tek seferlik basılan hatıra posta pulları.

Kaynak: Görseller PTT A.Ş. Genel Müdürlüğünün İzniyle PTT Pul Müzesi Türk Pulları Arşivinden Alınmıştır.

Ek 5: Türkiye'nin ilk kadın muhtarı Gül Hanım.

Kaynak: “İlk Kadın Köy Muhtarı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.11.1933, s. 5.

Ek 6: 8 Şubat 1935 genel seçimlerinde kadınlar ilk kez sandık başında.

Kaynak: “Saylav Seçimi Dün Yapıldı”, **Ulus Gazetesi**, 09.02.1935, s. 1.

Ek 7: Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. Dönem Kadın Milletvekilleri.

	Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar)		Fakihe Öymen (İstanbul)
	Hatı (Satı) Çırpanoğlu (Ankara)		Benal Arıman (İzmir)
	Türkan Baştuğ Örs (Antalya)		Ferruh Güpgüp (Kayseri)
	Sabiha Gökçül (Balıkesir)		Bediz Morova (Konya)
	Şekibe İnel (Bursa)		Mihri Pektaş (Malatya)
	Hatice Özgener (Çankırı)		Meliha Ulaş (Samsun)
	Huriye Öniz (Diyarbakır)		Esman Nayman (Adana)
	Fatma Memik (Edirne)		Sabiha Görkey (Sivas)
	Nakiye Elgün (Erzurum)		Seniha Hızal (Trabzon)

Kaynak: Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), **TBMM Albümü 1920-2010: 1. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Nr.1, Ankara, 2010, s. 239-294.

Ek 8: Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kadını.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, **Fotoğraflarla Atatürk**, 4. Baskı, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2019, s. 127, 145.

ÖZGEÇMİŞ

2010 yılında Karpınar İlköğretim Okulu'nu; 2013 yılında Hasan Saka Orta Okulu'nu; 2017 yılında Akçaabat Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni; 2022 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü bitirdi. 2022 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda tezli yüksek lisans programına başladı. Şu anda aynı enstitüde tez çalışmasına devam etmektedir.

BIYIKLI, bekar olup, orta seviyede İngilizce bilmektedir.